

An aerial, black and white photograph of a large industrial complex, likely a nuclear power plant, showing significant destruction. A tall, lattice-structured cooling tower stands prominently in the center-left. The surrounding buildings and structures are heavily damaged, with debris scattered across the ground. The sky is clear, and the overall scene conveys a sense of devastation.

Суспільний вимір техногенних катастроф

бібліографічний показник

Міністерство культури України
Національна історична бібліотека України
Інститут історії України НАН України

40-ві роковини Чорнобильської катастрофи

Суспільний вимір техногенних катастроф

бібліографічний покажчик

Київ 2026

УДК 016:[504:621.311.25:621.039.586](477)

С 904

Рекомендовано до друку:

Вченою радою Національної історичної бібліотеки України,
протокол № 1 від 25 березня 2026 р.

Вченою радою Інституту історії України НАН України,
протокол № 2 від 26 березня 2026 р.

упорядниця
Дарія Стегній

*керівниця проєкту,
наукова редакторка*
Ніна Волошінська

*науковий консультант,
автор вступної статті*
Олег Бажан

верстальниця
Аліна Покропивна

відповідальний за випуск
Тарас Боровський

Суспільний вимір техногенних катастроф : бібліографічний покажчик [Електронне видання] / М-во культури України, Нац. іст. б-ка України, Ін-т історії України НАН України; упоряд. Д. Стегній ; наук. консульт., авт. вступ. ст. О. Бажан ; кер. проєкту, наук. ред. Н. Волошінська. – Київ, 2026. – 151 с. – 40-ві роковини Чорнобильської катастрофи.

Бібліографічний покажчик підготовлений до 40-х роковин Чорнобильської трагедії. Зібрана інформація стосується проблем навколишнього середовища у контексті катастрофи на Чорнобильській АЕС та подій наступних 40 років після трагедії на атомній електростанції й у зоні відчуження, включаючи окупацію території ЧАЕС російськими військами; підриву Каховської ГЕС, виникнення надзвичайних ситуацій на захопленій Запорізькій АЕС. Акцентовано увагу на документах про небезпечні наслідки для людей і довкілля через активні бойові дії та інші ризики, пов'язані з руйнуванням і захопленням техногенних об'єктів, а також екологічні виклики, які очікують українське суспільство у повоєнний період. Матеріали видання можуть слугувати корисним джерелом для дослідників та всіх, хто працює з даною проблематикою.

© Національна історична бібліотека України, 2026

© Інститут історії України НАН України, 2026

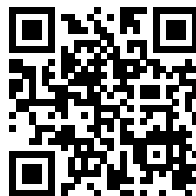
Контакти для пропозицій та зауважень

☎ +38 (044) 280 80 43

✉ nibu.nbv@ukr.net

📌 m.me/historicallib

🌐 nibu.kyiv.ua

Ми у соціальних мережах

📘 facebook.com/historicallib

📷 instagram.com/historicallib

📺 youtube.com/historicallib

Наша адреса

📍 вул. Івана Мазепи, 21, корпус 24, м. Київ, 01015, Україна

ЗМІСТ

Олег Бажан	5
Чорнобильська катастрофа крізь призму політичної екології та культури ядерної безпеки	
Від упорядників	23
Частина I.	28
Чорнобиль та український соціум	
Частина II.	81
Техногенні катастрофи як похідна суспільства ризику	
Постчорнобиль: наслідки для суспільства та довкілля	87
Екологічний контекст російсько-української війни	107
Екологічні виклики сьогодення	126
Географічний показчик	138
Іменний показчик	140

Чорнобильська катастрофа крізь призму політичної екології та культури ядерної безпеки

В умовах усталеної централізованої системи планування та господарювання, яка панувала в СРСР, прихильності партійно-державного керівництва до екстенсивного шляху розвитку країни, економіка Української РСР у 1960–1970-ті роки розвивалася завдяки залученню додаткової робочої сили, будівництва нових підприємств, нарощування капіталовкладень, розширення посівних площ. У процесі підготовки Держпланом СРСР контрольних цифр розвитку народного господарства країни на 1966–1970 роки перший секретар ЦК Компартії України Петро Шелест клопотався перед союзним керівництвом про збільшення капіталовкладень у розвиток важкого машинобудування, сільського господарства, цукрової промисловості, видобуток природного газу, енергетики, легкої та хімічної промисловості, спорудження масштабних гідроспоруд у східних регіонах України, зведення нових житлових об'єктів, розбудову мережі дитсадків, шкіл та лікарень, швидкісних автомобільних доріг, метрополітенів, нового морського торговельного порту в Криму.

Зростаюча потреба Української РСР в електроенергії спонукала Петра Шелеста у першій декаді червня 1965 року звернутися з листом до ЦК КПРС з пропозицією «передбачити в плані на 1966–1970 роки будівництво в Українській РСР атомних

електростанції потужністю 2,6 млн кВт»¹. Звернення Ради Міністрів УРСР до ЦК КПУ від 2 лютого 1967 року про погодження проекту будівництва Центрально-Української атомної електростанції біля села Копачі Чорнобильського району Київської області на відстані 110 кілометрів на північ від Києва, аж ніяк не збентежило партійне керівництво республіки.

Серйозно задуматися над проблемою впливу ядерної енергетики на навколишнє середовище та зануритися в «політичну екологію»² керманіча радянської України змусили скарги екологів, які були невдоволені намірами Міністерства енергетики та електрифікації СРСР спорудити на березі Актаського озера Кримську АЕС. «Планується будівництво атомної електростанції на Керченському півострові, – записав у щоденнику 20 лютого 1970 року Петро Юхимович. – Надходять протести, заперечення проти цього, небезпечно для рибних запасів Азовського і Чорного морів. Доручив остаточно розібратися і доповісти»³.

Наразі невідомо про результати перемовин першого секретаря ЦК КПУ із союзними відомствами щодо безпечності спорудження в Криму ядерного об'єкту. За дивним збігом обставин, активна фаза будівництва атомної електростанції в Кримській області розпочалася в 1975 році – після полишення Петром Шелестом вищої партійної посади

¹ЦДАГОУ, ф. 1, оп. 24, спр. 5990, арк. 268.

²Поняття «політична екологія» уперше увів американський вчений та письменник Пітер Друкер для визначення впливу політичних рішень на екологічні проблеми.

³Шелест П. Справжній суд історії ще попереду : спогади, щоденники, документи, матеріали. С. 323.

в Українській РСР. За спогадами першого секретаря Закарпатського обкому КПУ Юрія Ільницького, керівник республіки рішуче відкинув ідею Київського відділення всесоюзного проектного інституту «Теплоелектропроект» про спорудження у Берегівському районі об'єкта атомної енергетики: «Ми порушували на найвищих урядових і партійних рівнях у Києві й Москві питання про будівництво на Рахівщині гідроелектростанції. Для цього в нас були умови... Але справа набула несподіваного характеру. У верхах виношували ідею зведення на Закарпатті... атомної електростанції. Починали роботу з великим секретом. Ми нічого не знали, навіть в обкомі партії. Ніколи такого не було, щоб такі значні речі не були відомі обкому партії. Одного дня зателефонував мені голова колгоспу ім. Леніна с. Береги Тіберій Антоник. Він повідомив, що в їхньому селі дуже напружена обстановка: люди не працюють, ходять і збентежено говорять між собою, як то буде, куди і як їх переселятимуть, на яких умовах? Я запитав, чому. Антоник відповів, що там хочуть споруджувати атомну електростанцію. Другого дня я поїхав у Береги. Зустрівся з будівельниками. Але нам не було з ким говорити, бо не знайшли жодного керівника. Коротко розповіли, що воду для охолодження реакторів у Чорному Мочарі проведуть по трубі з Тиси»⁴.

Повернувшись із Берегівського району, Ю. Ільницький зателефонував П. Шелестові й розповів

---

⁴Турияница Ю., Папіш М. У 1970-х на Закарпатті планували побудувати атомну електростанцію // Новини Закарпаття. Режим доступу: <https://transkarpatia.net/transcarpathia/social/90910-atomniy-monstr-mg-poglinuti-vinorobn-perlini-beregvschini.html>

про все докладно. Через деякий час зі Львова до Ю. Ільницького зателефонував перший секретар ЦК КПУ і попросив зустріти його на Ужоцькому перевалі. Разом вони поїхали в с. Береги Березівського району, де пропонувалося будувати атомну електростанцію. Після розмови з жителями села і будівельниками П. Шелест повідомив, що повернеться до Києва і там розставить всі крапки над «і». «З Березівщини ми поїхали на Рахівщину, – йдеться у спогадах Ю. Ільницького. – Тут заночували, а вранці провели Шелеста до Яблунецького перевалу. З нами був Василь Павлович Русин – голова Закарпатського облвиконкому. На перевалі Петро Юхимович сказав, аби ми поверталися в Береги й від його імені передали будівельникам, щоб вони негайно забиралися геть і ноги їхньої більше там не було. Ми так і зробили. А голові колгоспу Антонуку звеліли зібрати бригадирів, щоб вони зі своїми людьми повисмикували геть усі кілки, які позабивали будівельники, землі врівняли, і щоб сліду не залишилося від розміток... Згодом я розмірковував, чому Шелест цю важливу справу добровільно взяв на себе. Правда, щодо будівництва атомної електростанції на Закарпатті, на свій страх і ризик, я особисто інформував Л. І. Брежнєва. Я вірив, що він підтримає мене. Відповіді від генерального секретаря Політбюро особисто мені не було. Але, думаю, рішучість П. Ю. Шелеста не була спонтанною чи самостійною»⁵. Дещо прояснюють ситуацію щодо позиції першого секретаря ЦК КПУ його нотатки в щоденнику за 25 грудня 1971 року: «Внесли пропозицію у Карпатах будова-

---

⁵Там само.

ти атомну електростанцію. Для цього намічається велике знесення гірських поселень. Але чи це все раціонально? Краще було б здійснити регулювання річок Карпат, і найперше Стрию та Дністра і на їх основі побудувати гідроелектростанцію. Із цього було б більше користі. Дав завдання доопрацювати пропозиції з цих питань»⁶.

Тим часом на рівнинному рельєфі у східній частині білорусько-українського Полісся на березі річки Прип'ять з травня 1970 р. повним ходом здійснювалося спорудження першої атомної електростанції в УРСР за участі 9294 працівників та 40 субпідрядних організацій. Вже на початковій стадії спорудження атомної електростанції 2-ге Управління Комітету державної безпеки при РМ УРСР у донесеннях адресованих вищим інстанціям неодноразова звертало увагу на ключові індикатори культури безпеки на ядерному об'єкті. Радянські спецслужби звертали увагу партійно-державного керівництва республіки про те, що Міненерго УРСР не має досвіду експлуатації атомних електростанцій і не володіє усією повнотою інформації, на відміну від союзного міністерства, щодо організації експлуатації та режиму безпеки на ЧАЕС.

У численних рапортах радянських органів державної безпеки під заголовком «спеціальне повідомлення» на адресу Київського обкому КПУ, ЦК КПУ, дирекції Чорнобильської АЕС, Міністерства внутрішніх справ, Комітету народного контролю повідомлялося як про низьку якість будівництва

⁶Шелест П. Справжній суд історії ще попереду : спогади, щоденники, документи, матеріали. С. 355.

стратегічного об'єкта, так і відсутність належного контролю та нагляду за дотриманням виробничої безпеки, незадовільний відбір, навчання та розстановку персоналу атомної електростанції, високий відсоток травматизму серед будівельників в умовах штурмівщини, особливо в 1976–1977 роках, напередодні введення в експлуатацію першого енергоблоку Чорнобильської АЕС⁷.

Розлогі інформації Комітету державної безпеки УРСР про «оперативну обстановку на ЧАЕС» із закликами «застосувати заходи партійного впливу» до осіб, причетних до порушень технології будівництва, протипожежної безпеки на підприємстві залишалися часто-густо без належного реагування партійних та державних органів. Загалом з початку експлуатації атомної електростанції упродовж 1977–1981 рр. сталося 29 аварійних зупинок, з них 8 – з вини обслуговуючого персоналу, а інші з різних технічних причин (несправність схем живлення різних систем управління реактором та релейно-контрольних блоків, недолугість системи управління та захисту (СУЗ) реактора типу РБМК-1000, недосконалість контрольно-вимірвальних приладів).

Серйозні наслідки пролонгованої дії мала аварія на ЧАЕС, яка трапилася восени 1982 року. 9 вересня 1982 р. о 18 год. 18 хв. під час пробного пуску (після капітального ремонту) реактора 1-го енергоблоку стався розрив технологічного каналу, що призвело до викиду радіоактивних речовин у довкілля. У результаті проведеного аналі-

---

⁷ТДА СБУ, ф.11, спр. 992, т.1, арк. 35.

зу створеної відомчої комісії, сумарна активність бета-випромінюючих радіонуклідів на промайданчиках станції перевищувала природні рівні в десятки разів, а в районі села Чистоголовка, яке знаходилося за 5 км від ЧАЕС, в сотні разів. Незважаючи на існуючу небезпеку в радіаційному плані для персоналу станції та навколишніх населених пунктів, інформацію про надзвичайну ситуацію техногенного характеру було засекречено для громадськості.

Постійний поспіх з достроковим введенням в дію чергових виробничих потужностей не сприяв стабільності роботи ЧАЕС. Як результат, лише в 1983–1985 роках внаслідок недотримання технологічної дисципліни, помилки проєктантів, непрофесійних дій інженерно-технічного персоналу мали місце 9 аварій та 68 відмов основного обладнання атомної електростанції⁸.

Порушення техніки безпеки під час проведення проєктувальних випробувань 26 квітня 1986 року стало однією з причин наймасштабної аварії на ЧАЕС.

Будівництво та експлуатація першої на території України атомної електростанції наочно ілюструють вади та ознаки стагнації командно-адміністративної економіки в СРСР – низька продуктивність праці, дефіцит трудових та матеріальних ресурсів, недолуга система управління виробничим процесом, недостатня культура безпеки як на стадії будівництва, так і в ході експлуатації ЧАЕС. Складовими техногенної аварії на ЧАЕС слід вва-

⁸ГДА СБУ, ф.11, спр. 0992, т. 29, арк. 106.

жати конструкторські (недоліки окремих систем ядерного реактора серії РБМК-1000), експлуатаційні та організаційно-управлінські чинники.

У політико-управлінської еліти в СРСР не виникло сумнівів щодо безпечності вітчизняних ядерних реакторів та чистоти атомної енергетики для довкілля, що породжувала відсутність посиленого інтересу до проблеми вибору локації для будівництва АЕС, брак уваги до питань, пов'язаних з конструюванням, функціонуванням та надійністю енергетичних об'єктів, кадрового забезпечення атомних електростанцій. Партійно-державні органи та керівники енергетичної галузі УРСР беззастережно поклалися на союзні управлінські структури у вирішенні кричущих проблем на ЧАЕС, недостатньо реагували на ядерні інциденти на стратегічному об'єкті.

Ідеологічна складова, партійні постулати негативно впливали на алгоритм прийняття владних управлінських рішень на союзному та республіканському рівнях в умовах подолання наслідків аварії на ЧАЕС. Інформацію про техногенну катастрофу, спричинену вибухом і подальшим руйнуванням четвертого енергоблоку Чорнобильської атомної електростанції партійно-державним керівництвом СРСР та радянськими спецслужбами було відразу віднесено до категорії таємної. Коли стало зрозумілим, що правду про події на ЧАЕС приховати неможливо (поява значної кількості публікацій на Заході, вимушена евакуація близько 45

тисяч мешканців міста енергетиків Прип'яті), силові структури спільно з партійними та радянськими органами на місцях мали запобігти розповсюдженню провокаційних та панічних чуток серед громадян. Задля применшення масштабів трагедії партійно-державне керівництво СРСР, радянські спецслужби вважали за потрібне не розголошувати у пресі причини аварії на 4-му енергоблоці ЧАЕС, дані про характер та обсяги руйнувань, відомості про рівень радіоактивного забруднення у приміщеннях атомної електростанції, статистику захворюваності на променево хворобу серед персоналу станції, ліквідаторів, евакуйованого населення тощо⁹.

Методами технічного контролю (прослуховування телефонних розмов, перлюстрація приватної кореспонденції) спецслужби прагнули завадити поширенню негативних настроїв, панічних чуток серед жителів України навколо вибуху на ЧАЕС. Комітет держбезпеки УРСР, піклуючись про режим таємності про наслідки Чорнобильської катастрофи серед медичних працівників, рекомендував Міністерству охорони здоров'я розглянути питання про посилення контролю за використанням інформації про стан та кількість хворих, уражених променевою хворобою¹⁰.

Важливу роль у денонсації чуток спецслужби відводили друкованим засобам інформації, які мали пояснити неістотність радіаційної небезпеки, зняти панічну напругу у суспільстві, поширити вигідну для влади інформацію, забезпечити

⁹Там само, ф.11, спр. 0992, т. 33, арк. 91-92.

¹⁰Там само, арк. 38.

єдину інтерпретацію подій, навколо техногенної катастрофи.

В умовах приховування інформації про Чорнобильську катастрофу правляча еліта віддавала перевагу і рекомендаціям спецслужб, а не державним органам та організаціям. Саме тому не видається дивним, що у ході ліквідації наслідків аварії Управління КДБ УРСР по м. Києву та Київській області здійснювало значну аналітичну роботу з подвійною метою: практичне забезпечення контррозвідувальних завдань на стратегічному об'єкті та інформування офіційних кіл про події та процеси, що мали місце на проммайданчику ЧАЕС і навколо нього.

Вже з другої половини дня 26 квітня 1986 р. у Чорнобилі розпочала роботу комісія Ради Міністрів СРСР на чолі із заступником голови Ради Міністрів СРСР Б. Щербиною, яка мала оцінити масштаби аварії та визначити першочергові кроки з її ліквідації. Впродовж трьох днів у Москві була сформована Оперативна група Політбюро ЦК КПРС для координації зусиль у мінімізації аварії. В Україні, яка відчула на собі основні наслідки аварії, з'явилися власні «ліквідаторські структури». Розпорядженням Ради Міністрів УРСР № 233 від 30 квітня 1986 р. було утворено Оперативну групу (керівник – перший заступник голови РМ УРСР Євген Качаловський), якій ставилося завдання щоденно до 10 години інформувати ЦК КПУ та Раду Міністрів УРСР про ситуацію та хід ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Згодом «для систематичного зв'язку з Урядовою комісією і органі-

зації оперативного виконання її рішень, а також координації дій республіканських, обласних та міських органів» спільною постановою ЦК КПУ та Ради Міністрів УРСР 3 травня 1986 р. була створена Оперативна група Політбюро ЦК Компартії України. Очолив Оперативну групу Політбюро ЦК КПУ голова Ради Міністрів УРСР О. Ляшко. До її складу увійшли представники партійних органів, відповідних міністерств і відомств. Оперативній групі Політбюро ЦК КПУ доручалося, перш за все, сконцентрувати увагу на евакуації із небезпечної території населення, забезпеченні постійного контролю за станом навколишнього середовища, проведенні роз'яснювальної роботи серед громадян, контролі за проведенням сільськогосподарських робіт і якістю продуктів харчування, поінформуванні союзних органів про ситуацію в столиці УРСР та інших регіонах республіки.

Документи Оперативної групи Політбюро ЦК КПУ свідчать, що керівництво республіканських органів влади було усунуто Кремлем від активної участі у подоланні аварійної ситуації безпосередньо на Чорнобильській АЕС. Про обмеженість впливу влади республіки на прийняття рішень наголошував у своїх спогадах секретар Оперативної групи Політбюро ЦК КПУ з питань пов'язаних з ліквідацією наслідків аварії на Чорнобильській АЕС Борис Качура: «Практично наш уряд, наш Центральний комітет прямого такого, ну, відношення до ліквідації самої аварії, тобто, щоб він розробляв якусь стратегію, чи щоб він там приймав якісь рішення

конкретно по локалізації самої аварії, він цього вже не міг робити, тому що всі ці питання були уже тільки в урядовій комісії, тільки вона займалась цими справами»¹¹.

Особливо важливе завдання, яке довелося вирішувати Оперативній групі Політбюро ЦК КПУ з моменту створення, полягало у виконанні розпорядження Урядової комісії СРСР про евакуацію та переселення жителів з території, ураженої «мирним атомом». 27 квітня 1986 р. Уряд УРСР на чолі з О. Ляшком розпочав запізнилу (лише через 34 години після потужного вибуху на 4-му енергоблоці було отримано відповідний дозвіл від вищих інстанцій), проте добре організовану евакуацію жителів міста Прип'ять (44460 осіб), розташованого в 2-х кілометрах на північний захід від Чорнобильської АЕС. Упродовж 2–3 травня 1986 р. відбулося вивезення осіб із 10-км зони, яка зазнала інтенсивного забруднення довго живучими радіонуклідами. Згідно планів комісії Ради Міністрів СРСР евакуацію 29 тисяч осіб з 30-км зони Оперативна група Політбюро ЦК КПУ мала розпочати 4 травня, а завершити 6 травня 1986 року.

Завершити у чітко визначені терміни загальну евакуацію населення з 30-км зони не вдалося. Як з'ясувалося, спеціалісти, формуючи зону безумовного відселення, не врахували гідрометеорологічний фактор (напрямок вітру). В результаті, постраждали були переселені у населені пункти, над якими пронісся шлейф радіоактивного викиду.

¹¹Інтерв'ю з Борисом Качурою // Розпад Радянського Союзу. Усна історія Незалежної України 1988–1991. Режим доступу: [oralhistory.org.ua/interview-ua\(360\)](http://oralhistory.org.ua/interview-ua(360))

Таким чином, люди, евакуйовані в населені пункти Бородянського, Іванківського, Поліського та інших районів Київської області, змушені були повторно переїжджати, оскільки залишатися там було вкрай небезпечно.

Рішення владних структур про утворення зони відчуження після аварії на ЧАЕС було правильним, але відтермінованим у часі. Втрата дорогоцінного часу призвела до того, що у селах 30-ти кілометрової зони, де евакуація була затримана на 10–15 днів, а в деяких випадках на 3 місяці після вибуху на ЧАЕС, кількість онкологічних захворювань та жертв серед населення в недалекому майбутньому збільшилася в рази. Зволікання Оперативної групи Політбюро ЦК КПУ простежувалися і в питанні організованого вивозу школярів з Києва та Київської області, попри настійливі рекомендації спеціалістів та намагання великої кількості киян під час травневих свят самотійно вивезти зі столиці України своїх дітей «подалі від радіації». Тільки 12 травня 1986 р. Оперативна група Політбюро ЦК КПУ прийняла рішення розпочати з 14 травня організований вивіз дітей (165,5 тис. осіб) з Києва та Київської області в піонерські табори областей республіки. Прикметно, що на жодному з 22 засідань, проведених Оперативною групою у період з 3 по 31 травня 1986 р., не обговорювався процес бодай часткової евакуації жителів зі столиці України, яка також зазнала радіоактивного забруднення внаслідок аварії на ЧАЕС.

Відсутність у порядку денному роботи спеціальної управлінської ланки питання про

організований вихід з міста Києва і розміщення в заміській зоні робітників та службовців, об'єктів народного господарства, ймовірно, було продиктоване відсутністю в достатній кількості матеріально-технічних ресурсів для евакуації.

Разом з тим, нерішучість політичного керівництва республіки провести організовану і масштабну евакуацію жителів Києва містить в собі й політичну складову. Аварія на 4-му енергоблоці ЧАЕС кидала тінь на «передові позиції у світі» вітчизняної атомної промисловості, створювала негативний імідж Радянському Союзу за кордоном. Не дивно, що будь-які відомості про техногенну катастрофу поблизу Києва мали проходити через сито політичної цензури. Під приводом недопущення панічних настроїв серед громадян владні структури свідомо подавали скупу інформацію для ЗМІ, сподіваючись применшити справжні масштаби трагедії. Чи не на кожному засіданні Оперативної групи у першій декаді травня 1986 р. приділялася увага «зважаєному інформуванню» населення та закордонних журналістів про події на ЧАЕС. Керівника Оперативної групи Політбюро ЦК КПУ О. Ляшка найбільше турбувала риторика та способи інформування жителів зони «ядерного лиха». На його думку, ознайомлювати громадян з рішеннями урядових структур стосовно мінімізації аварії мали б не ЗМІ (радіо, телебачення, преса), а працівники райвиконкомів, керівники підприємств. Стенограми засідань Оперативної групи Політбюро ЦК КПУ свідчать, що серед партійно-державного керівництва республіки

не було чіткого бачення яким чином проводити інформаційно-роз'яснювальну роботу серед населення.

Неготовність до проведення профілактичних заходів з мінімізації радіаційної небезпеки, постійне озирання партійно-державного керівництва УРСР на союзні інстанції призвело до провалу йодної профілактики уражень щитовидної залози у населення територій, що зазнали впливу радіоактивних викидів. Одночасно з формуванням громадської думки в республіці з приводу подій на ЧАЕС Оперативна група Політбюро ЦК КПУ здійснювала певні заходи з метою приховування масштабів аварії перед країнами Заходу. Не відмовившись від першотравневої демонстрації в столиці України, коли у Києві радіаційний фон становив 550–1200 мікрорентген на годину (при допустимій нормі радіації – 25–30 мікрорентген!), вище політичне керівництво УРСР цинічно розпочало підготовку до 39-ї міжнародної велогонки Миру, початок якої планувався на 6 травня 1986 року.

Серед безлічі складних для вирішення питань, які постали у зв'язку з екологічною катастрофою, найпекучішою виявилася для членів Оперативної групи Політбюро ЦК КПУ проблема «використання продуктів рослинництва та тваринництва, які піддалися дії радіації, а також інформування населення з цих питань». На засіданнях Оперативної групи Політбюро ЦК КПУ неодноразово заслуховувалися питання про рівень радіоактивності молока на забруднених територіях та способи його

використання. Щоб не допустити надходження радіонуклідів в організм людини з молоком і при цьому зберегти цінний продукт харчування, було прийнято рішення про переробку його на вершкове масло. Як з'ясувалося згодом, застосована на підприємствах харчової промисловості УРСР технологія отримання із «брудного» молока «чистих» жирових концентратів не принесла бажаних результатів.

Певний час члени Оперативної групи Політбюро ЦК КПУ шукали для себе відповідь на питання: «зберігати чи утилізувати м'ясну продукцію із забруднених територій?». Опираючись на партійні документи, можна стверджувати, що голова Уряду УРСР О. Ляшко спочатку притримувався стійкої позиції – «якщо з'ясується, що м'ясо не придатне, потрібно забити та закопати», то через деякий час (мабуть після отриманих інструкцій і рекомендацій від Урядової комісії СРСР) вже не заперечував проти реалізації в продовольчих магазинах м'ясних товарів з рівнем забруднення 10-7–10-12 Кі/кг та організації збереження 2,5 тис. тонн м'яса підвищеної радіації¹².

Діяльність «ліквідаторської структури» під егідою ЦК КПУ, особливо на початковому етапі, засвідчила недосконалість державної системи оперативного управління радіаційними ризиками. Створена вищими органами комуністичної партії та радянської влади система організації управління надзвичайною ситуацією, яка охопила найважливіші галузі науки і виробництва, продемон-

¹²ЦДАГО України, ф. 1, оп. 17, спр. 385, арк. 167–177.

струвала превалювання ідеологічних підходів у вирішенні нагальних проблем, породжених аварією. На критерій ефективності республіканського координаційного органу негативно впливала його залежність та підпорядкованість союзному керівництву. Час і масштаби переміщення людських контингентів, порядок інформування населення про події на ЧАЕС та стан навколишнього середовища потрібно було узгоджувати у найвищих ешелонах влади СРСР. Уповільнені темпи прийняття та реалізації управлінських рішень, спричинені економічними труднощами, унеможливили швидку розробку та впровадження обґрунтованої концепції безпечного проживання населення на забруднених територіях та досягнення бажаного ефекту у сфері захисту здоров'я і прав чорнобильців (покращення медичного обслуговування, виплата справедливої компенсації, надання додаткових матеріальних та соціальних благ тощо). Разом з тим, планомірно-поетапне проведення комплексу пріоритетних заходів з ліквідації наслідків техногенної катастрофи (евакуація населення, його розселення та працевлаштування, дезактивація уражених радіацією територій, будівництво житла для евакуйованих), координація зусиль партійних, господарчих, наукових організацій, мобілізація необхідних трудових та фінансових ресурсів у ході відновлюваних робіт на ЧАЕС мало позитивний результат. Попри певні упущення у системі керування та гальмування деяких вкрай важливих рішень, спеціальній управлінській ланці вдалося забез-

печити виконання великого обсягу робіт з подолання екологічної катастрофи.

В умовах, коли людство наприкінці ХХ ст. вступило в нову стадію свого розвитку, яку соціологи Ульріх Бек, Ентоні Гідденс та інші сучасні мислителі характеризують як «суспільство ризику» (розвиток сучасного соціуму відбувається в умовах підвищеної ризикогенності, наявності глобальних загроз), вельми актуальним є осмислення досвіду вирішення екологічних та медичних проблем, соціальних наслідків Чорнобильської катастрофи, формування та застосування системи управління культурою безпеки у сфері використання ядерної енергії, розробка норм, правил і стандартів захисту довкілля в умовах російсько-української війни.

Олег Бажан
кандидат історичних наук,
Інститут історії України НАН України

ВІД УПОРЯДНИКІВ

Бібліографічний покажчик «Суспільний вимір техногенних катастроф» підготовлений до 40-х роковин Чорнобильської трагедії.

Чорнобильська атомна електростанція з часу введення в експлуатацію зазнала кілька критичних моментів. Серед них – аварія на четвертому енергоблоці у квітні 1986-го та окупація російськими військами у лютому 2022 року. Подолання цих наслідків як тоді, так і зараз вимагають значних фінансових, людських і технічних ресурсів.

Катастрофічний вплив на екологічну ситуацію має військова агресія Росії проти України. Захоплення територій, вбивства, катування та викрадення цивільного населення, нищення і руйнування культурного надбання, підриг греблі Каховської ГЕС, окупація Чорнобильської та Запорізької атомних електростанцій, мінування та забруднення ґрунтів, акваторій морів і річок – це неповний перелік злочинів РФ у цій повномасштабній війні.

Укладачі бібліографічного покажчика у першому наближенні окреслили коло екологічних проблем, з якими вже зіткнулась країна і які очікують українську державу у післявоєнний період.

Покажчик вміщує бібліографічні описи книг, статей, публікацій з періодичних і продовжуваних видань, тематичних збірників, матеріалів конференцій; документальні матеріали та меморіальні

видання, а також відомості з сайтів офіційних та наукових установ, електронних інформаційних ресурсів, та інших джерел з відкритим доступом.

Бібліографічні записи у кожній частині укладено в алфавітному порядку за прізвищами авторів або назвами публікацій. Позиції у покажчику не дублюються. У деяких випадках подаються стислі уточнювальні анотації, коментарі або прямі цитати; деякі документи розкриваються за допомогою змісту. Підбір матеріалу завершено у лютому 2026 року. З документами, які не увійшли до покажчика, але стосуються даної теми, можна ознайомитись у підрозділі «Екологія. Проблеми дозвілля» XVI розділу щорічника «Історія України» (<https://surl.li/qlsbyy>).

Іменний покажчик містить прізвища авторів та інших осіб, зазначених у бібліографічних записах і подаються згідно з джерелом інформації.

Номери позицій, наведені у круглих дужках, стосуються прізвищ персоналій, про які йдеться у публікаціях.

Географічний покажчик містить перелік географічних об'єктів, адміністративних одиниць та топонімів, що зустрічаються у публікаціях. Виключення становлять назви об'єктів, пов'язаних з Чорнобильською АЕС та території зони відчуження, оскільки значна частина покажчика безпосередньо стосується цієї теми.

Структурно видання складається зі змісту, переднього слова, передмови від упорядників, двох

частин і допоміжного апарату з іменним та географічним покажчиками. Об'єднані спільною темою, частини відрізняються документним наповненням, водночас змістовно взаємопов'язані.

Автор вступної статті «Чорнобильська катастрофа крізь призму політичної екології та культури ядерної безпеки» – Олег Бажан, старший науковий співробітник відділу історії державного терору радянської доби Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук.

Частина I. Чорнобиль та український соціум.

Містить бібліографічні описи документів, які стосуються безпосередньо Чорнобильської атомної електростанції: передумов будівництва об'єкта; чинників виникнення надзвичайної ситуації; катастрофи та здійснення комплексу заходів з мінімізації наслідків; спогади учасників і меморіальні видання, присвячені ліквідаторам аварії на ЧАЕС.

Частина II. Техногенні катастрофи як похідна суспільства ризику. Складається з трьох тематично пов'язаних між собою підрозділів:

- Постчорнобиль: наслідки для суспільства та довкілля
- Екологічний контекст російсько-української війни
- Екологічні виклики сьогодення

Нераціональне використання природних ресурсів, недотримання екологічних норм з боку

основних забруднювачів довкілля – промислових гігантів металургії, хімічної та важкої промисловості – все це є причиною низки гострих екологічних проблем, які залишились у спадок після здобуття Україною незалежності. Причиною цього була другорядність збереження довкілля на тлі пріоритетного економічного розвитку. Бібліографічна інформація стосується проблем навколишнього середовища у контексті впливу катастрофи на Чорнобильській АЕС; ситуації наступних 40 років на атомній електростанції та у зоні відчуження, включаючи перебіг подій під час окупації території ЧАЕС російськими військами; підрив Каховської ГЕС, виникнення надзвичайних ситуацій на окупованій Запорізькій АЕС; аналізу, оцінок і прогнозів щодо небезпечних наслідків для довкілля через активні бойові дії та інші ризики, пов'язані з руйнуванням і окупацією техногенних об'єктів; екологічних викликів, які очікують українське суспільство у повоєнний період.

Довготривала збройна агресія Російської Федерації проти України, розпочата у лютому 2014 року, призводить до масових жертв серед цивільного населення, спричиняє руйнування виробничої та соціальної інфраструктури, зумовлює тяжкі наслідки для природнього середовища та людини, які можуть або становлять акт екоциду. Бойові дії та масштабні руйнування в окремих регіонах нашої країни, мінування територій, включно із землями сільськогосподарського призначення, підрив нафто- та газопереробних і ви-

добувних підприємств, пошкодження екологічно небезпечних виробництв, об'єктів енергетичної інфраструктури, завдають непоправної шкоди довкіллю.

Здавалося б, уроки Чорнобиля з катастрофічними наслідками техногенної аварії мали бути добре засвоєні, але російська агресія змусила під новим кутом поглянути як на ситуацію довкола екологічно небезпечних об'єктів, так і привернути увагу до проблем ядерної безпеки.

З документами про екологічні наслідки спричинені війною, які не увійшли до цього видання, можна ознайомитись у інших тематичних покажчиках підготовлених НІБУ, у тому числі у щорічнику «Історія України».

Матеріали видання можуть слугувати корисним джерелом для дослідників та всіх, хто працює з даною проблематикою.

Електронне видання «Суспільний вимір техногенних катастроф : бібліографічний покажчик» розміщене на сайті НІБУ в електронній бібліотеці «Історична спадщина України» (<https://surl.li/ozluzx>). А також в окремому розділі «Історія України. Бібліографічні матеріали» (<https://surl.li/qlsbyy>) – де можна також ознайомитись з тематичними бібліографічними покажчиками про Чорнобильську АЕС, підготовленими у попередні роки.

Чорнобиль та український соціум

Будівництво першої атомної електростанції на території України розпочалось у 1970 році, 26 вересня 1977 року запрацював перший реактор. Останній, четвертий енергоблок був виведений на проектну 1000 МВт потужність 28 березня 1984 року. Станція працювала до 15 грудня 2000 року, до моменту остаточного зупинення третього енергоблоку.

Питання безпеки будівництва і експлуатації Чорнобильської атомної електростанції заслуговують окремої уваги. Оприлюднені свого часу документи свідчать про нестачу і затримку матеріалів при веденні будівельно-монтажних робіт, періодичні звернення директора ЧАЕС Віктора Брюханова з вимогами вжити термінових заходів з усунення недоробок, які негативно впливали на пожежну, ядерну та радіаційну безпеку об'єкту (*Жоріння Чорнобильської трагедії: питання безпеки атомної енергетики мовою документів / підгот. Н. П. Барановська, авт. передм.: Н. П. Барановська, П. П. Панченко // Український історичний журнал. 1996. № 3. С. 36*). Як сам реактор, так і проєкт Чорнобильської атомної електростанції у цілому містили й інші суттєві відхилення від вимог нормативних документів. Після фахового аналізу було сформульовано три основні причини, що зумовили передаварійний стан реактора і катастрофічне зростання його потужності. Творці реакто-

ра, «знаючи про його недоліки, не сповістили про це експлуатаційний персонал». Реактор «був приречений з огляду на свої проектні характеристики і лише чекав реалізації відповідних вихідних умов» і «такі умови були створені діями персоналу» (*Двадцять п'ять років Чорнобильської катастрофи. Безпека майбутнього <https://surl.lu/ekxmen>. С. 15*).

Ядерна аварія на енергоблоці № 4 Чорнобильської АЕС сталася 26 квітня 1986 року під час проведення випробувань проектного режиму електрозабезпечення власних потреб електростанції. О 1 годині 23 хвилини 04 секунди почалися випробування, а вже о 1 годині 23 хвилини 43 секунди, після стрімкого зростання потужності, пролунали вибухи. Реактор було зруйновано, а з його розвалу в атмосферу поступали величезні об'єми радіоактивних речовин. На енергоблоці № 4 почалася пожежа. Попри загрози, спричинені аварією, лише за кілька днів розпочалась евакуація населення з постраждалої зони ЧАЕС. До кінця 1986 року, із 188 населених пунктів (включаючи Прип'ять) було відселено близько 116 тисяч осіб. Пожежникам, персоналу станції, задіяним фахівцям і військовослужбовцям вдалося загасити пожежу та здійснити спробу мінімізувати наслідки катастрофи. Межі зони відчуження, що утворилась в результаті радіоактивного забруднення території після аварії і були визначені у 1986 році, становлять 2576,9 квадратних кілометрів.

У рекордно стислі терміни – 206 діб – із залученням до роботи 90 тис. осіб, у надзвичайно складній раді-

аційній обстановці, було збудовано об'єкт «Укриття». Його будівельні конструкції не відповідали вимогам нормативно-технічних документів з безпеки в частині структурної цілісності та надійності. Тому виникла необхідність створення нової захисної споруди. З 1987 року розроблявся проект і реалізація Нового Безпечного Конфайнмента (НБК) – захисної Арки, яка б накрила собою об'єкт «Укриття» та інші споруди 4-го енергоблоку. У листопаді 2016 року роботи над його спорудженням було завершено. Арка має висоту 109 метрів, її ширина становить понад 160 метрів і довжина – 270 метрів, до її будівництва було залучено понад 8000 осіб. У 2017 році закінчено роботу над Огороджувальним контуром – важливою складовою НБК. Захисну споруду було запущено в експлуатацію у липні 2019 року.

Згідно з Указом Президента України № 945 від 2006 року (<https://surl.li/joaltb>) встановлено День вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, «... з метою гідного відзначення мужності, самовідданості і високого професіоналізму учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС та на підтримку ініціативи громадських організацій і Міністерства праці та соціальної політики України...». Його відзначення припадає на 14 грудня – день закінчення будівництва саркофага над зруйнованим четвертим енергоблоком ЧАЕС.

Подолання наслідків Чорнобильської катастрофи як тоді, так і зараз вимагають значних фінансо-

вих і технічних ресурсів. І сорок років потому соціально-психологічні проблеми Чорнобильської катастрофи продовжують нагадувати про себе.

На засіданні круглого столу «Травма війни: наслідки та виклики», який відбувся у 2025 році, директор Інституту соціології НАН України Євген Головаха зазначив, що травма Чорнобиля «зачепила різні категорії людей – і тих, хто безпосередньо брав участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, і тих, хто був переселений із зони відчуження, і тих, хто залишився жити на забруднених радіацією територіях» (Головаха, Є. І. *Травми Чорнобиля: досвід досліджень в Інституті соціології НАН України // Соціологія, теорія, методи, маркетинг : наук.-теорет. часопис. Київ, 2025. № 3. С. 213*).

Будівництво конфайнменту дозволило перетворити зруйнований четвертий енергоблок на об'єкт безпечний для персоналу, населення та довкілля. Чорнобильська АЕС та зона відчуження до повномасштабного вторгнення були привабливими для туристів, головно іноземців, що сприяло впізнаваності України у світі.

-
1. Про День вшанування учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС : Указ Президента України від 10 листопада 2006 р. № 945/2006 // Верховна Рада України. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/joaltb>. – Дата звернення: 21.01.2026.
  2. Про дострокове припинення експлуатації енергоблока № 3 та остаточне закриття Чорнобильської АЕС: Постанова Кабінету міністрів України № 598 від 29 березня 2000 р. // Урядовий кур'єр. – Електрон. дані. – 2000. – 7 квіт. – С. 4. – URL: <https://surl.li/orcigs>. – Дата звернення: 06.01.2026.
  3. Про Загальнодержавну програму зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему: Закон України від 15 січня 2009 р. № 886-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 24. – Ст. 300. – С. 897.
  4. Про оголошення природної території загальнозоологічним заказником загальнодержавного значення «Чорнобильський спеціальний» : Указ Президента України від 13 серпня 2007 р. № 700/2007 // Верховна Рада України. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/otglmw>. – Дата звернення: 18.01.2026.
  5. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України від 27 лютого 1991 р. № 791-а-XII // Верховна Рада України. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/vsrkzg>. – Дата звернення: 06.01.2026.
  6. Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : Закон України від 21 лютого 1991 р. // Чинне законодавство зі змінами та доповненнями станом на 5 серпня 2011 р. : (офіц. текст). – Київ : Паливода А. В., 2011. – 56 с. – (Закони України).
  7. Про схвалення Стратегії розвитку територій у зоні відчуження і зоні безумовного (обов'язкового) відселення на 2024–2032 роки : Розпорядження від 23 січня 2024 р. № 49-р / Кабінет Міністрів України. – Електрон. дані. – 2024. – URL: <https://surl.li/jbbfew>. – Дата звернення: 18.01.2026.

8. Соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС : зб. законодав. та норматив. док. (до 15-ї річниці Чорнобильської катастрофи) / [уклад. О. Л. Стерін]. – Харків, 2001. – 200 с.

9. Соціальний захист постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи : зб. норматив. актів / упоряд. Г. І. Балюк. – Київ : Юрінком Інтер, 2007. – 304 с.

Збірник містить основний масив законодавчих актів, які гарантують право на забезпечення соціального захисту постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи.

10. Соціальний, медичний та протирадіаційний захист постраждалих в Україні внаслідок Чорнобильської катастрофи : зб. законодав. актів та норматив. док., 1991–2000 роки / Верховна Рада України, Комітет з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи ; заг. ред.: В. Дурдинець, Ю. Самойленко, В. Яценко. – Офіц. вид. – 2-ге вид., доп. і доопр. – Київ: ЧорнобильІнтерІнформ, 2001. – 622 с.

11. Чорнобильська АЕС. Славутич. Розвиток : зб. норматив.-правов. актів щодо соц. гарантій працівникам ЧАЕС і жителям м. Славутича. – Славутич: Ред. журн. «Вогні Славутича», 2001. – 160 с.

* * * *

12. Аккерман, Г.
Пройти крізь Чорнобиль / Г. Аккерман ; пер. П. Тарашук. – Київ : Либідь, 2018. – 168 с.

Будучи родинно пов'язаною з Україною, авторка показує драму Чорнобильської катастрофи в різноманітних її людських, соціо-культурних, професійних аспектах.

13. Аксьонова, А.
ДП «Чорнобильська АЕС» – у полі особливої уваги громадськості / А. Аксьонова // Надзвичайна ситуація : виробничо-практ. журнал. – 2012. – № 2. – С. 36–37.

14. Аксьонова, А.
Із майбутнім Чорнобильської зони визначились / А. Аксьонова // Надзвичайна ситуація : виробничо-практ. журнал. – 2012. – № 8. – С. 26–27.

15. Аксьонова, А.

Міжнародні проекти на майданчику Чорнобильської АЕС. Що нового? / А. Аксьонова // Надзвичайна ситуація : виробничо-практ. журнал. – 2012. – № 6. – С. 28–30.

16. Алексієвич, Т. С.

Чорнобильська молитва: хроніка майбутнього / Т. С. Алексієвич ; пер. з рос., післям. О. С. Забужко. – Київ : Комора, 2016. – 285 с.

17. Андрушків, Б. М.

Чорна скрижаль України / Б. М. Андрушків ; ред. Б. Грабовський. – Тернопіль : Джура, 2001. – 276 с.

На основі конкретних документів, свідчень очевидців, наукових прогнозів та містичних передбачень розкрито передумови виникнення аварії на Чорнобильській АЕС. Описано соціально-економічні та психологічні особливості цієї події, її наслідки в державі. Автор накреслює шляхи виходу з екстремальної ситуації, аналізує унікальний досвід вирішення проблем, пов'язаних з економічними катастрофами, прогнозує розвиток суспільства у майбутньому.

18. Антонов, В. П.

Уроки Чернобыля : радиация, жизнь, здоровье : [Уроки Чернобылю : радиация, життя, здоров'я]. – Киев : Знание, 1989. – 111 с.

Аналіз, оцінка й прогнози медико-біологічних наслідків аварії на ЧАЕС. Розглядаються проблеми стресу як однієї з причин. Стійкість радіофобічних стресів та їх наслідки можуть виявитись більш несприятливими для людей за саму радіацію.

19. Атлас Чорнобильської зони відчуження / М-во України по захисту населення від наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, Нац. акад. наук України. – Київ : Картографія, 1996. – 26 с. – укр., англ. та рос. мовами. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/nkwcyp>. – Дата звернення: 18.01.2026.

Зі змісту:

Щодобові синоптичні карти Європи в період активної фази аварії на ЧАЕС. – С. 7–8.

Вплив метеорологічних умов на поширення по території України радіонуклідного забруднення від аварії на ЧАЕС. – С. 9–10.

Ситуаційна карта. – С. 11–12.

Карта ретроспективної оцінки щільності забруднення місцевості цезієм-137 (на 10 травня 1986 р.). – С. 13–14.

20. Бажан, О. Г.
Настрої та поведінка населення Києва у часи аварії на Чорнобильській АЕС (до 30-річчя Чорнобильської аварії) / О. Г. Бажан // Краєзнавство : наук. журнал. – 2016. – № 1–2. – С. 72–77.
21. Бажан, О. Г.
Чорнобильська атомна електростанція. Передумови техногенної катастрофи / О. Г. Бажан // Наукові записки Нац. ун-ту «Кієво-Могилянська академія». Історичні науки. – 2017. – № 194. – С. 102–106.
22. Барабой, В. А.
От Хиросими до Чернобыля : [Від Хиросіми до Чорнобиля] / В. А. Барабой. – Київ : Наук. думка, 1991. – 122 с.
Висвітлюються наслідки трагедій. Вперше у доступній формі аналізуються подібність і відмінності цих подій, небезпеки, пов'язані з тривалим впливом на людей іонізуючої радіації.
23. Барановська, Н. П.
Внесок України у боротьбу із наслідками Чорнобильської катастрофи / Н. П. Барановська // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – 2017. – Вип. 22. – С. 324–341. – Бібліогр.: 16 назв.
24. Барановська, Н. П.
Вплив Чорнобильської катастрофи на трансформаційні процеси у суспільстві (до 25-річчя трагічних подій) / Н. П. Барановська // Український історичний журнал. – 2011. – № 2. – С. 122–142.
25. Барановська, Н. П.
До питання про специфіку архівного забезпечення вивчення окремих аспектів новітньої історії України (на прикладі аварії на Чорнобильській АЕС) / Н. П. Барановська // Соціум. Документ. Комунікація. Серія: Історичні науки. – 2017. – Вип. 4. – С. 95–112. – Бібліогр.: 7 назв.
Метою статті є надання якомога повної інформації стосовно реальних процесів, пов'язаних з аварією на Чорнобильській АЕС та ліквідацією її наслідків. Особливе місце тут посідають архівні джерела в силу накопичення у фондах величезного масиву конкретно-історичної інформації про цю ситуацію, дії влади та реакції суспільства.
26. Барановська, Н. П.
Життєвий простір України: чорнобильська складова / Н. П. Барановська // Життєвий простір України: політичний та гуманітарний

виміри (1991–2010 роки) : зб. наук. статей. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2012. – С. 82–100. – Бібліогр.: 64 назви.

27. Барановська, Н. П.

Закриття ЧАЕС як політична і соціально-економічна проблема України та світової спільноти / Н. П. Барановська // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – Київ, 2002. – Вип. 6. – С. 551–563.

28. Барановська, Н. П.

Планетарні наслідки аварії на ЧАЕС та її сприйняття світовою громадськістю / Н. П. Барановська // Історія в школі : наук.-метод. журнал. – 2000. – № 4. – С. 2–8.

29. Барановська, Н. П.

Про деякі аспекти участі науковців НАН України у мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи / Н. П. Барановська // Український історичний журнал. – 2009. – № 3. – С. 147–156. – Бібліогр.: 30 назв.

30. Барановська, Н. П.

Проблема Чорнобиля: соціально-економічний вимір / Н. П. Барановська // Державотворчий процес в Україні 1991–2006 : монографія. – Київ : Наук. думка, 2007. – С. 501–523.

31. Барановська, Н. П.

Соціальні та економічні наслідки Чорнобильської катастрофи / Ін-т історії України НАН України ; Н. П. Барановська ; голов. ред. С. В. Кульчицький. – Київ : Ін-т історії України, 2001. – 98 с. – (Історичні зошити). – URL: <https://surli.cc/znhrccq>. – Дата звернення: 16.02.2026.

32. Барановська, Н. П.

Суспільний вимір чорнобильської катастрофи / Н. П. Барановська // Український історичний журнал. – Київ, 2006. – № 2. – С. 129–145.

33. Барановська, Н. П.

Україна – Чорнобиль – Світ: Чорнобильська проблема у міжнародному вимірі, 1986–1999 / Н. П. Барановська. – Київ : Ніка-Центр, 1999. – 400 с.

34. Барановська, Н. П.
Фахова періодика та засоби масової інформації як важливе джерело вивчення Чорнобильської проблеми / Н. П. Барановська // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики : зб. наук. праць. – Київ. : Ін-т історії України НАН України, 2006. – Чис. 13, ч. П. – С. 37–55. – Вченим-колегам з нагоди 70-річчя з дня заснування Інституту історії України НАН України присвячуємо.
35. Барановська, Н. П.
Чорнобиль в новітній історії України: влада і суспільство : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / Н. П. Барановська. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2006. – 35 с.
36. Барановська, Н. П.
Чорнобиль в новітній історії України: влада і суспільство : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / Н. П. Барановська. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2006. – 614 с.
37. Барановська, Н. П.
Чорнобильська катастрофа в публікаціях / Н. П. Барановська. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2004. – 207 с.
38. Барановська Н. П.
Чорнобильська трагедія в баченнях радянської та української інтелігенції / Н. П. Барановська // Наукові записки [Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського]. Серія: Історія. – Вінниця, 2008. – Вип. 14. – С. 73–78. – Бібліогр: с. 76–78.
«Аналіз «внеску» фахівців-атомників та заангажованих журналістів дає підстави твердити, що саме публікації на сторінках видань КПРС та Компартії України вміло відводили увагу від дійсно важливих питань післяварійного буття» (с. 73).
39. Барановська, Н. П.
Чорнобильська трагедія і громадські організації в діаспорі / Н. П. Барановська // Наукові записки Нац. ун-ту «Острозька академія». Історичні науки. – 2007. – Вип. 9. – С. 19–27. – Бібліогр.: 23 назви.
40. Барановська, Н. П.
Чорнобильська трагедія : нариси з історії / Н. П. Барановська ; відп. ред. В. А. Смолій ; Ін-т історії України НАН України. – Київ, 2011. – 254 с.

41. Бар'яхтар, В. Г.
Радіація. Що ми про неї знаємо? / В. Г. Бар'яхтар, В. І. Стрижак, В. О. Поярков. – Київ : Наук. думка, 1991. – 30 с. : іл.
42. Бевзенко, Л.
Феномен чорнобильських самоселів. Самоорганізаційна інтерпретація / Л. Бевзенко // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2000. – Вип. 6 : Соціально-психологічний моніторинг умов життя та діяльності соціальних груп потерпілих від Чорнобильської аварії: порівняльний аналіз та рекомендації. – С. 173–184.
43. Белан, В. Ю.
Чорнобильська катастрофа – як це було і що ми маємо сьогодні / В. Ю. Белан // Екологічний вісник. – 2011. – № 6. – С. 24–26. – Бібліогр. в кінці ст.
44. Біль і тривоги Чорнобиля / уклад. Ю. В. Сафонов ; ред. М. М. Со рока. – Київ : Київ. правда, 2006. – 288 с. : іл.
Колективна розповідь про найбільшу техногенну катастрофу в історії людства. Автори, які були безпосередніми свідками і учасниками ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС, діляться своїми спогадами про тривожні для України й усього світу дні весни і літа 1986-го, розмірковують над долями чорнобильців, болючими проблемами відчуженої тридцятикілометрової зони і самої станції, розглядають і прогнозують розвиток ситуації навколо ЧАЕС. Їхня розповідь доповнена фотосюжетами про подолання наслідків Чорнобильської трагедії. Видання київських журналістів-чорнобильців.
45. Бойко, О. Д.
Чорнобильська катастрофа та аналіз нормативно-правової бази з питань соціального захисту учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС (грудень 1991–2010 рр.) / О. Д. Бойко // Краєзнавство : наук. журнал. – 2023. – № 3–4. – С. 137–146. – Бібліогр.: 18 назв.
46. Бугрим, В. В.
Відображення ходу ліквідації аварії на ЧАЕС у ЗМІ (1986–2006) / В. В. Бугрим // Досвід подолання наслідків Чорнобильської аварії : перспективи для розвитку медичних та соціальних програм : матеріали конференції, 20 квіт. 2006 р. – Київ, 2006. – С. 12–15.

47. Бугрим, В. В.
Чорнобильська аварія: оцінка її висвітлення неоднозначна / В. В. Бугрим // Журналіст України : журнал. – 1989. – № 4. – С. 7–10.
48. Бугрим, В. В.
Чорнобильська катастрофа у засобах інформації // Чорнобиль і преса: реалії взаємодії : матеріали Першої Міжнар. наук.-практ. конф. «Чорнобиль у засобах інформації», Київ, 15–16 квіт. 1992 р. – Київ, 1992. – С. 11–17.
49. Букет, Є.
«Занурення» в час техногенної катастрофи : [інтерв'ю з упорядником видання «Чорнобиль. Документи Оперативної групи ЦК КПУ (1986–1988)» Олегом Бажаном] / Євген Букет // Культура і життя. – Електрон. дані. – № 17. – 28 квітня 2017 р. – URL: <https://surl.gd/tdrwwr>. – Дата звернення: 16.01.2026.
50. Васильчук, М. В.
Особливості задоволеності життям, ціннісних пріоритетів та добробуту потерпілих від аварії на ЧАЕС / М. В. Васильчук // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2007. – Вип. 13 : Соціальний розвиток громад і територій, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи. – С. 66–88.
51. Васильєв, С.
«Солдати й офіцери зробили неможливе...» / С. Васильєв // Військо України : журнал. – 2014. – № 4. – С. 60–63.
Про вагомий внесок військових у ліквідації аварії на ЧАЕС: вони першими визначили рівень радіації, передбачили його зростання та прийняли єдино правильні рішення про евакуацію людей із найбільш постраждалих населених пунктів.
52. Васюта, С. І.
Соціально-екологічні проблеми Чорнобильської катастрофи / С. І. Васюта // Український історичний журнал. – 1996. – № 3. – С. 3–24. – Бібліогр.: 98 назв.
53. Векленко, О. А.
Чорнобиль: етюди з натури / О. А. Векленко. – Харків : Точка, 2017. – 140 с.

54. Вендланд, А.-В.

Повернення до Чорнобиля. Від національної трагедії до предмета інноваційних дисциплін в історіографії не тільки України / А.-В. Вендланд // Україна модерна. – 2011. – Чис. 18. – С. 151–185. – Бібліогр.: 85 назв.

55. Вертелецький, В. Ю.

Чорнобиль – незагоєна рана України [спогади ліквідаторів наслідків аварії, розповіді про діяльність миргородських правоохоронців] / В. Ю. Вертелецький, В. Листопадний, І. Кіріченко. – Миргород : Миргород, 2022. – 340 с. : іл., табл., портр. – Бібліогр.: с. 340.

56. Вірина, Л. А.

Тієї вогняної ночі : Чорнобильська оповідь / Л. А. Вірина. – Київ : Молодь, 1989. – 192 с.

Про подвиг Володимира Правика, одного з перших пожежників, які прибули на Чорнобильську АЕС.

57. Віхрова, І.

Правове регулювання господарської діяльності у сфері ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС / І. Віхрова // Право України : юрид. журнал. – 2010. – № 9. – С. 281–287.

58. Вогонь Чорнобиля. Книга мужності й болю = Fire of Chornobyl : літопис Чорнобильської трагедії у документах, фактах та свідченнях самовидців / авт. тексту: В. М. Шкляр, М. І. Шпаковатий, редкол.: Б. Б. Хижняк (голова) та ін. – Київ : Альтернативи, 1998. – 573 с.

59. Вони пройшли перевірку Чорнобилем : працівники органів внутрішніх справ Київської області – учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС у 1986–1990 рр. / Голов. упр. МВС України в Київ. обл., Київ. обл. асоціація «Чорнобиль» органів внутр. справ ; упоряд.: К. І. Бурцев, Є. В. Білуха. – Київ : Етнос, 2011. – 256 с. : іл.

Списки учасників ліквідації, фотоматеріали.

60. Вохмеков, В. Д.

Состояние заболеваемости работающих в Зоне отчуждения в период с 1986 по 1992 гг. : [Стан захворюваності працюючих у Зоні відчуження період із 1986 по 1992 гг.] / В. Д. Вохмеков, Г. П. Маралина, Л. Я. Волкова и др. // Проблеми Чорнобильської зони відчуження : наук.-техн. збірник. – Київ, 1994. – Вип. 1. – С. 27–37.

61. Вплив Чорнобильської трагедії на мистецтво: книги, фільми, музика та комп'ютерні ігри / Євгеній Морі // Суспільне Культура. – Електрон. дані. – 2022. – 26 квітня. – URL: <https://surf.li/umscsr>. – Дата звернення: 26.01.2026.

62. Врублевський, В.
Переддень трагедії: події і уроки / В. Врублевський, В. Волошин // Постчорнобильський соціум: 15 років по аварії. – Київ : Ін-т соціології НАН України. – С. 161–180.

63. В'ятрович, В. М.
Початок Чорнобиля. КППС ігнорувала попередження про можливу аварію / В. М. В'ятрович // Історична правда. – Електрон. дані. – 2011. – 26 квітня. – URL: <https://surf.li/paaxgn>. – Дата звернення: 06.02.2026.

64. В'ятрович, В. М.
Україна. Історія з грифом «Секретно» / В. М. В'ятрович. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2014. – 512 с.

65. В'ятрович, В. М.
Чорнобиль: курс на катастрофу / В. М. В'ятрович // Історія з грифом «Секретно». Таємниці українського минулого з архівів КГБ. – Львів, 2013. – С. 266–271.

66. Гардашук, Т.
Чорнобильська катастрофа як каталізатор розвитку громадянського суспільства в Україні / Т. Гардашук // Сучасність. – 2006. – № 4. – С.61–68. – Бібліогр.: 11 назв.

Вибух реактора на Чорнобильській АЕС став найбільшою техногенною катастрофою в історії людської цивілізації. Збереження та раціональне використання національних природних ресурсів, підвищення екологічної безпеки виявилися чи не найвагомішими аргументами на шляху здобуття Україною державного суверенітету та незалежності.

67. Гарнець, О.
Система соціально-психологічної допомоги чорнобильським постраждалим / О. Гарнець // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2000. – Вип. 6 : Соціально-психологічний моніторинг умов життя та діяльності соціальних груп потерпілих від Чорнобильської аварії: порівняльний аналіз та рекомендації. – С. 99–110.

68. Гігінботам, А.
Опівночі в Чорнобилі. Історія катастрофи / А. Гігінботам. – Київ : Альпіна Паблішер Україна, 2021. – 568 с.
69. Головаха, Є.
Постчорнобильська соціальна політика України і міжнародного співтовариства: оцінка ефективності і перспектив розвитку / Є. Головаха // Соціальні наслідки Чорнобильської катастрофи (результати соціологічних досліджень 1986–1995 рр.). – Харків, 1996. – С. 386–398.
70. Гонта, В. С.
Чорнобиль, яким я його бачив / В. С. Гонта. – Київ : Фонд сприяння зміцненню державності України ім. І. Гонти, 2004. – 163 с. : іл., портр.
71. Гончарук, О. С.
Приватне господарювання різних категорій постраждалого населення / О. С. Гончарук // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2001. – Вип. 7 : Соціально-психологічний моніторинг умов життя та діяльності соціальних груп потерпілих від Чорнобильської аварії: порівняльний аналіз та рекомендації. – С. 274–291.
72. Григоруk, І.
Насправді на ЧАЕС було дві аварії / І. Григоруk // Охорона праці : журнал. – 2015. – № 4. – С. 58–60.
Про аварії на ЧАЕС у 1982-му та 1986-му роках.
73. Гродзінський, Д. М.
Чорнобиль. У пошуках майбутнього / Д. М. Гродзінський ; інтерв'ю вела З. Терешкова // Наука і суспільство : журнал. – 1989. – № 2. – С. 22–25.
Інтерв'ю із завідувачем відділу біофізики та радіобіології Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного АН УРСР, членом-кореспондентом АН України про прогнози щодо віддалених екологічних наслідків Чорнобильської аварії.
74. Губер, Л. М.
Гроші Чорнобиля або Записки головного бухгалтера з ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС / Л. М. Губер. – Рівне : Волин. обереги, 2009. – 368 с. : портр.

75. Гудов, В. А.

731 спецбатальон. Special battalion : [731 спецбатальйон. Special battalion] / В. А. Гудов. – 4-е изд., перераб. и доп. – Киев : Изд. дом «Персонал», 2016. – 181 с. : фот.

Спогади ліквідаторів наслідків аварії на ЧАЕС 1986 року, які виконували найбільш небезпечну і найважчу роботу: заглушити четвертий реактор, що вибухнув, знизити рівень радіації. За сім місяців після вибуху було прибрано тонни радіоактивного сміття та ґрунту, дезактивовано гектари площ усередині та навколо реактору, знизивши радіоактивне тло в десятки та сотні разів. Завдяки виконаній роботі відселення людей обмежалося 30-кілометровою зоною.

76. Гундорова, Т. І.

Післячорнобильська бібліотека. Український літературний пост-модернізм / Т. І. Гундорова ; Укр. наук. ін-т Гарвард. ун-ту, Ін-т критики. – 2-ге вид., виправл. та допов. – Київ : Критика, 2013. – 344 с.

77. Гунько, Н. В.

Проблеми радіоактивних територій: розміщення, чисельність, вікова структура населення / Н. В. Гунько // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2006. – Вип. 12 : Суспільство ризику: Чорнобильська детермінанта. – С. 73–96.

78. Гунько, Н. В.

Чисельність та структура учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції (1986–2020 рр.) / Н. В. Гунько, Н. Короткова, О. С. Дубова // Демографія та соціальна економіка : наук. журнал. – 2025. – № 2 (60). – С. 20-31. – Бібліогр.: 13 назв.

79. Гусев, О. П.

Атомний синдром Чорнобиля : докум.-публіцист. повість / О. П. Гусев ; заг. ред. В. В. Дурдинець. – Київ : ДрУк, 2001. – 272 с. : іл.

Про боротьбу за «живучість» атомної станції після вибуху 26 квітня 1986 року на четвертому енергоблоці, подальші події, пов'язані з діяльністю і закриттям цього ядерного об'єкту підвищеної небезпеки.

80. Гусев, О. П.

25 років віч-на-віч з «Чорнобилем» : докум.-публіцист. твір / О. П. Гусев ; відп. за вип. О. В. Рябоконт. – Київ : Золоті Ворота, 2011. – 624 с. : іл. – (Програма «Українська книга»).

81. Гусев, О. П.

Чорнобиль, біль наш довічний : докум.-публіцист. повість / О. П. Гусев. – Київ : Золоті ворота, 1996. – 224 с.

[Олег Гусев – один із тих, хто найбільш повно і детально описав події, пов'язані як із аварією на Чорнобильській АЕС, так і з подоланням її наслідків. Автор п'ятнадцяти книг з цієї тематики – цілої бібліотечки про Чорнобиль. Посвідчення власкора і перепустка з обмеженим дозволом давали йому можливості і для поїздок на місце катастрофи, і для пошуків ексклюзивної інформації. У цій книзі містяться авторські фотографії, у тому числі ексклюзивні знімки зруйнованого реактора. – упоряд.]

82. Гусев, О. П.

Чорнобиль усім нам болить (дещо з історії «Катастрофи сторіччя» і сьогоденної боротьби з її наслідками) : докум.-публіцист. повість / О. П. Гусев ; ред. М. Селіхов. – Київ : Варта, 1997. – 206 с.

Ексклюзивна інформація про Чорнобильську катастрофу, її подолання, участь представників різноманітних професій у її ліквідації.

83. Девіс, Т.

Неформальність і виживання в зоні ядерного враження в Україні: існування з ризиками Чорнобиля / Т. Девіс // Соціологія: теорія, методи, маркетинг : наук.-теорет. часопис. – 2015. – № 3. – С. 39-58.

84. Демський, А. С.

Чад : [спогади учасника ліквідації наслідків катастрофи на ЧАЕС] / А. С. Демський. – Київ : Автограф, 2008. – 227 с.

85. Чорнобильська катастрофа: гуманітарний аспект проблеми / Г. Г. Денисенко, О. А. Денисенко // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – 2017. – Вип. 22. – С. 380-393. – Бібліогр.: 27 назв.

86. Державне спеціалізоване підприємство «Чорнобильська АЕС» (ДСП ЧАЕС) : офіційний сайт // ДСП Чорнобильська АЕС. – Електрон. дані. – URL: <https://surli.cc/tbuqhq>. – Дата звернення: 11.01.2026.

87. Дзись, Г. В.

В епіцентрі людської біди / Г. В. Дзись. – Київ : АртЕк, 2003. – 208 с. : іл., фото.

Колишній заступник Голови Урядової комісії з ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС Георгій Дзись, який безпосередньо перебував у чорнобильській зоні, керував роботами по зведенню саркофа-

зу, дезактивації місцевості, спорудженню могильників, відчуженню забруднених територій, здійснював координацію дій міністерств і відомств, на основі записів свого робочого щоденника передав хроніку тих тяжких днів.

88. Дзьобак, В. С.

В істини є проста мова: як отримували інформацію про найбільшу техногенну катастрофу ХХ сторіччя? / В. С. Дзьобак // Урядовий кур'єр. – 2013. – 12 квіт. – С. 10.

Автор звертається до проблем аварії на Чорнобильській АЕС та аналізує некеровані та непередбачувані ситуації в епіцентрі аварії, які широкому загалу стали відомі згодом.

89. Дзьобак, В. С.

Обпалений Чорнобилем сумний 1986: віч-на-віч із трагедією / В. С. Дзьобак. – Ужгород : Патент, 2016. – 168 с. : іл.

90. Добровольский, А. В.

Чернобыль: есть только миг между прошлым и будущим... : лекция на заданную тему : [Чернобыль: є тільки мить між минулим і майбутнім... : лекція на дану тему] / А. В. Добровольский. – Симферополь : АРИАЛ, 2013. – 280 с.

91. Долі, обпалені мирним атомом : [спогади учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС] / упоряд. А. Булига. – Харків : Савчук О. О., 2021. – 279 с. : іл., портр.

92. Долі, обпалені Чорнобилем: Чернігівський район / Чернігів. центр. район. б-ка ; упоряд. О. П. Колесник ; ред. О. І. Іваненко. – Чернігів, 2016. – 277 с. : фот.

93. Донченко, О. А.

Чернобыльский синдром: соціально-психологічний аналіз / О. А. Донченко, О. Г. Злобіна, В. О. Тихонович // Чорнобыль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 1995. – Вип. 1 : Чорнобыльский синдром : соціально-психологічні наслідки. – С. 23–33.

94. Древлянська культура в небезпеці : матеріали наук.-практ. конф. з питань виявлення, збереження та охорони історико-культурної спадщини населення, яке постраждало внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС // Ойкумена : укр. екол. вісник. – 1992. – № 3. – С. 109–115.

«Історичні, політичні, географічні, культурні й інші чинники спри-

яли тому, що цей край крізь тисячоліття проніс нетлінні цінності духовної й матеріальної культури народу, українську ментальність загалом. Тим болючішою для України, поруйнованої і понівеченої різними заїдами й власними яничарами, була аварія саме тут. Тим відчутнішими є втрати не лише людські чи екологічні, а й культурного набутку народу» (с. 109).

95. Дубов, В.

Уроки ліквідації Чорнобильської катастрофи: погляд очевидця / В. Дубов // Наука і суспільство : наук.-попул. і літ.-худ. журнал. – 2013. – № 3/4. – С. 32–36.

96. Екопротести після Чорнобиля. «Горів не блок» : документальний фільм | НАІШ 30 // YouTube. Суспільне. – Електрон. відеодані. – 2021. – 25 квітня. – URL: <https://surf.li/zwqswa>. – Дата звернення: 11.01.2026.

97. Живы, пока нас помнят = Memories of Lives Given : воспоминания ликвидаторов : [Живі, поки нас пам'ятають : спогади ліквідаторів] / [авт.-сост. А. Купный]. – Харьков, 2011. – 136 с.

Публіцистичний літопис подолання катастрофи ґрунтується на документальному та науковому матеріалі, на чисельних свідченнях очевидців – пожежників, безпосередніх учасників ліквідації аварії та її наслідків на Чорнобильській атомній електростанції.

98. Загреба, М.

Пропусти Чорнобиль крізь серце : фотокнига / М. Загреба. – Київ : Спалах, 2002. – 120 с.

Фотокнига – данина пам'яті журналісту, ліквідатору, учаснику історико-культурної експедиції Мінчорнобиля України – Михайлу Загребі. Правдиву, емоційну оповідь ілюструють фотографії, – адже автор книги відомий як талановитий фотожурналіст.

99. Задорожна, О.

Ословлення в поетичній мові шістдесятників впливу наслідків Чорнобильської аварії на землі України, що знаходяться поза зоною відчуження / О. Задорожна // Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації : матеріали ІХ Всеукр. наук. конф., Тернопіль, 18–22 листоп. 2013 р. – Тернопіль : ТНПУ, 2013. – С. 180–182.

100. Зайчук, Б. О.

Особливості оплати праці та пенсійного забезпечення осіб, які постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС : комент. застосування окремих норм Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи» / Б. О. Зайчук, В. С. Никитенко ; Пенсійний фонд України. – Київ: Формат, 2006. – 528 с.

101. Замостьян, П. В.

Розвиток соціального партнерства у спільнотах постраждалих від аварії на ЧАЕС / П. В. Замостьян, Ю. Б. Прадхананг, С. Д. Щербак, Д. П. Качур // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2007. – Вип. 13 : Соціальний розвиток громад і територій, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи. – С. 160–179.

102. Звільнений Славутич. Як мешканці відстояли місто атомників та як воно живе зараз / Андрій Стасюк // Суспільне Новини. – Електрон. дані. – 2022. – 15 квітня. – URL: <https://surl.li/tvsdap>. – Дата звернення: 25.01.2026.

103. Злобіна, О. Г.

Постчорнобиль: життєві версії потерпілих / О. Г. Злобіна // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 1999. – Вип. 5 : Соціально-психологічний моніторинг умов життя та діяльності соціальних груп потерпілих від Чорнобильської аварії : порівняльний аналіз та рекомендації. – С. 90–105.

104. Зягьєв, С.

Радіаційний квітень : [Чорнобильська трагедія 1986 року] / С. Зягьєв // Військо України : журнал. – 2015. – № 3. – С. 56-59.

105. Інформаційні матеріали до річниці аварії на Чорнобильській АЕС // Український інститут національної пам'яті. – Електрон. дані. – 2020. – URL: <https://surl.li/joarsy>. – Дата звернення: 26.01.2025.

106. Історична правда з Вахтангом Кіпіані: Марія Примаченко. Чорнобиль // YouTube. Історична правда. – Електрон. відеодані. – 2022. – 26 квітня. – URL: <https://youtu.be/VmAzBA8mbcc>. – Дата звернення: 26.01.2026.

107. Історичні фото з Чорнобиля. Перші дні після аварії і мутації // BBC News Україна. – 26 квітня 2021. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/nsqjah>. – Дата звернення: 10.02.2026.

Український фотожурналіст Ігор Костін був одним з перших, хто знімав зруйнований атомний реактор у Чорнобилі в квітні 1986 року. Фотографії Костіна, які радянське керівництво дозволило публікувати лише за кілька тижнів після аварії, розійшлися світом, засвідчивши її масштаби.

108. Історія ЧАЕС. Таймлайн історії Чорнобильської АЕС // ДСП Чорнобильська АЕС. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/ayills>. – Дата звернення: 11.01.2026.

109. Історія Чорнобильської АЕС // YouTube. ДонБізнес. – Електрон. відеодані. – 2025. – 17 лютого. – URL: <https://surl.li/psjrju>. – Дата звернення: 08.02.2026.

110. Каміш, М.
Київ–86 / М. Каміш. – Київ : Нора-Друк, 2016. – 154 с.

111. Катастрофа на Чорнобильській АЕС. 35 років міфів, вигадок та омани // YouTube. Історія Без Міфів. – Електрон. відеодані. – 2021. – 26 квітня. – URL: <https://youtu.be/YMUUZudtWvE>. – Дата звернення: 19.02.2026.

112. КГБ попереджав про проблеми на ЧАЕС – документи з Архіву СБУ. Скани // Історична правда. – Електрон. дані. – 2016. – 26 квітня. – URL: <https://surl.lu/vmmgvd>. – Дата звернення: 19.01.2026.

113. Кірімов, І. З.
Звізда Полин або Запланована катастрофа : есе. – Ужгород : ІВА, 2006. – 51 с. : іл. – Бібліогр.: с. 51.

114. Клепак, А. С.
Висвітлення аварії на Чорнобильській АЕС на сторінках центральної, місцевої та районної преси в 1986 р. / А. С. Клепак // Логос. Мистецтво наукової думки. – 2018. – № 1. – С. 92–94. – Бібліогр.: 29 назв.

115. Книга памяти ликвидаторов последствий аварии на Чернобыльской АЭС : [Книга пам'яті ліквідаторів наслідків аварії на Чорнобильській АЕС] / Донець, обл. орг-ція ВОО «Союз Чернобыль Украины» ; редкол.: Е. П. Стружко, В. Н. Трубников, Л. И. Пандази. – Донець : Юго-Восток, Лтд, 2008 – . – на рус. и укр. яз.

Т. 3 : Донецкая область. – 2008.– 245 с.

Т. 4 : Донецкая область. – 2010.– 212 с.

116. Книга пам'яті померлих та загиблих внаслідок Чорнобильської катастрофи ліквідаторів, евакуйованих і переселенців, які мешкали в Харківській області / уклад.: О. М. Титаренко [та ін.] ; відп. за вип. Н. С. Борова. – 2-ге вид., допов., перероб. – Харків : Ексклюзив, 2002. – 444 с. : іл.

117. Книга пам'яті України: Чорнобильська трагедія. Житомирська область : учасники ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС, які нині проживають або померли на території області. – Житомир : Полісся, 2016. – 672 с. : іл.

118. Книга пам'яті. Учасники ліквідації та жертви аварії // ДСП Чорнобильська АЕС. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/oigggcj>. – Дата звернення: 14.01.2026.

Першими в ліквідації наслідків аварії взяли участь співробітники станції. Вони займались відключенням обладнання, розбором завалів, усуненням загорянь на обладнанні та іншими роботами безпосередньо у приміщеннях аварійного блоку, а також усієї станції загалом. У перші місяці після аварії кількість її жертв серед тих, хто брав участь у подоланні наслідків одразу після того, що сталося, на перший погляд може здатися не особливо значною: 31 людина, з яких одна загинула безпосередньо під час вибуху, ще одна померла одразу після аварії від множинних фізичних травм та радіаційного ураження, інші померли протягом кількох тижнів після аварії від радіаційних опіків та гострої променевої хвороби. Однак насправді ліквідаторів наслідків аварії, які працювали на Чорнобильській АЕС і вже пішли з життя, значно більше, адже процес ліквідації триває й досі. У цій книзі зібрані імена багатьох із них, які віддали своє життя, здоров'я, професіоналізм у боротьбі з наслідками техногенної катастрофи планетарного масштабу.

119. Книга пам'яті учасників ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС м. Покров / Покров. міськрада Дніпропетр. обл. – Дніпро : Журфонд, 2021. – 74 с. : фот. – Не згає пам'яті свіча.

120. Ковалевская, Л. А.

Чернобыльский дневник (1986–1987 гг.) : заметки публициста : [Чорнобильський щоденник (1986–1987 рр.) : нотатки публіциста] / Л. А. Ковалевская. – Киев : Рад. письменник, 1990. – 304 с.

121. Коваленко, А. П.

Чернобыль – каким его увидел мир : [Чернобыль – яким його побачив світ] / А. П. Коваленко, Ю. В. Рисованный. – Киев : Молодь, 1989. – 176 с.

Висвітлення події зокрема західними засобами масової інформації.

122. Ковч, Ю. П.

Районна книга пам'яті «Гайсинчани і Чернобыль»: 1986–2009 р., м. Гайсин / Ю. П. Ковч, М. Поворознюк. – Вінниця : Вінниц. обл. друк, 2009. – 189 с. : іл., портр.

123. Козюра, В. М.

Чорний лелека: жмут полинових спогадів Чернобыля / В. М. Козюра, І. В. Козюра. – Лубни, 2001. – 92 с.

Спогади ліквідатора аварії на ЧАЕС Валерія Козюра.

124. Колесников, С. В.

Відрядження до пекла [участь у ліквідації аварії на ЧАЕС] / С. В. Колесников. – Київ : Арт Економі, 2016. – 104 с. : фот.

125. Коріння Чернобыльської трагедії: питання безпеки атомної енергетики мовою документів / підгот. Н. П. Барановська, авт. передм.: Н. П. Барановська, П. П. Панченко // Український історичний журнал. – 1996. – № 3. – С. 28–40.

«... документи № 6 та № 8 – звернення директора ЧАЕС В. П. Брюханова до управління будівництва та інших відповідних підрозділів з вимогами терміново вжити заходів для усунення недоробок, що різко знижували пожежну, ядерну та радіаційну безпеку енергоблоку № 3, та факторів, які спричиняли низьку культуру ведення будівельно-монтажних робіт» (с. 36).

126. Коркач, Д. А.

Чернобыльська катастрофа на сторінках журналу «Перець»: екологічний вимір національного питання на тлі соціальних викликів доби пізнього СРСР / Д. А. Коркач // Південний архів. Історичні науки : зб. наук. праць. – 2023. – Вип. 42. – С. 45–51. – Бібліогр.: 16 назв.

127. Король, Н. О.

Чернобыльська аварія. Матерям, лікарям, вченим : монографія / Н. О. Король ; Наук. центр радіац. медицини АМН України, Ін-т радіац. медицини та епідеміології. – Київ: Алкон, 2006. – 123 с. – Бібліогр.: с. 87–95 (122 назви).

128. Костенко, Л. В.

Перша Чорнобильська експедиція / Л. В. Костенко, М. І. Загреба, О. Пахльовська, О. Неживий // Україна. Пам'ять боротьби. – Львів, 2021. – С. 419–479 : іл.

129. Костін, І. Ф.

Чорнобиль : сповідь репортера (книга-альбом) / І. Ф. Костін. – Київ : Мистецтво, 2002. – 320 с.

Розповідь про мальовничий древній поліський край, убитий радіацією, примушує читача поглянути на чорнобильську катастрофу не тільки як на техногенну, але й під іншим кутом зору – гуманітарним, і замислитись над тим, що ми втратили в історичному, культурному, природничому та мистецькому значеннях, від репортера котрий був присутній під час ліквідації, та проводив оцінку постраждалої від катастрофи території.

130. Кривда, М.

Міфи про Чорнобильську зону потребують розвінчання / М. Кривда // Голос України. – 2015. – 3 берез. – С. 4.

Що саме відбувається на одному з найнебезпечніших і найскладніших об'єктів нашої країни, інспектували члени Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи.

131. Кривда, М.

Потрібна єдина точка зору на чорнобильську проблему та її вирішення / М. Кривда // Голос України. – 2015. – 6 берез. (№ 41). – С. 3.

132. Кринична, І. П.

Державне управління процесами медико-соціального захисту постраждалих від аварії на ЧАЕС / І. П. Кринична // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2007. – Вип. 13 : Соціальний розвиток громад і територій, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи. – С. 303–315.

133. Круглий стіл «Травма війни: наслідки та виклики» // Соціологія, теорія, методи, маркетинг : наук.-теорет. часопис. – 2025. – № 3. – С. 206–223.

Зі змісту:

Головаха, Є. І. Травми Чорнобиля: досвід досліджень в Інституті соціології НАН України. – С. 213–215.

«Одне з перших соціологічних досліджень Чорнобильської травми було здійснено у 1986–1987 рока співробітниками відділення соціології Інституту філософії АН УРСР. Вивчалися умови праці, спосіб життя і психологічний стан ліквідаторів аварії на ЧАЕС» (с. 213).

134. Кузьменко, Т.

Жертви чи герої?! Особливості життєвих орієнтацій ліквідаторів аварії на ЧАЕС / Т. Кузьменко // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2000. – Вип. 6 : Соціально-психологічний моніторинг умов життя та діяльності соціальних груп потерпілих від Чорнобильської аварії: порівняльний аналіз та рекомендації. – С. 150–172.

135. Кузьменко, Т.

Соціальний портрет ліквідаторів / Т. Кузьменко // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2001. – Вип. 7 : Соціально-психологічний моніторинг умов життя та діяльності соціальних груп потерпілих від Чорнобильської аварії: порівняльний аналіз та рекомендації. – С. 17–63.

136. «Куля б'є одне місце, радіація – все тіло». Історія ліквідатора аварії на ЧАЕС з Кропивницького [Ігоря Мандрика] / Анастасія Ковальова // Суспільне Новини. – Електрон. дані. – 2022. – 26 квітня. – URL: <https://surl.li/slqfjn>. – Дата звернення: 26.01.2026.

137. Кучер, Н.

До Дня ліквідатора: чорнобильці розповіли про 3 місяці життя біля АЕС : [про полтавських ліквідаторів І. Якушева та В. Нетребка] / Н. Кучер // Коло (Полтава). – 2014. – 11–17 груд. (№ 50). – С. 5.

138. Кучинский, В. К.

Ликвидация аварии на Чернобыльской АЭС на ранней стадии : [Ликвідація аварії на Чорнобильській АЕС на ранній стадії] / авт. обзора В. К. Кучинский // Проблеми виведення з експлуатації об'єктів ядерної енергетики та відновлення оточуючого середовища INUDEC0'16 = First International Conference on Nuclear Decommissioning and Environment Recovery INUDEC0'16 : Перша Міжнар. конф., Славутич (26–27 квіт. 2016 р.) : зб. матеріалів. – Славутич, 2016. – С. 14–27 : рис. – URL: <https://surl.li/umjuxk>. – Дата звернення: 16.01.2026.

139. Кушніренко, І. К.
Чорнобиль у долі гуляйпільців (книга-пам'ять) / І. К. Кушніренко, Б. Б. Горпинич. – Запоріжжя : Дніпров. металург, 2016. – 133 с.
140. Лавриненко, Н.
Сім'я в умовах постчорнобильської ситуації / Н. Лавриненко // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 1999. – Вип. 5 : Соціально-психологічний моніторинг умов життя та діяльності соціальних груп потерпілих від Чорнобильської аварії : порівняльний аналіз та рекомендації. – С. 147–165.
141. Лавров, Ю.
Відлуння Чорнобиля / Ю. Лавров // Військо України : журнал. – 2013. – № 4. – С. 50–53.
142. Латиш, Ю. В.
Історіографія Чорнобильської катастрофи / Ю. В. Латиш // Чорнобильська трагедія. Осмислення. 30 років потому : Міжнар. наук.-практ. конф., [Київ, 5 квіт. 2016 р.]. – Київ, 2016. – С. 27–30. – Бібліогр.: 18 назв. – URL: <https://surl.li/yzjano>. – Дата звернення: 07.01.2026.
143. Латиш, Ю. В.
Осмислення Чорнобильської катастрофи в історіографії / Ю. В. Латиш // Історичні студії суспільного прогресу. – 2016. – Вип. 4. – С. 41–46. – Бібліогр.: 34 назви.
144. Левчук, Т. П.
Факти найбільшої техногенної катастрофи / Т. П. Левчук // Чорнобиль: катастрофа та уроки на майбутнє : матеріали Міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 26 квіт. 2016 р.). – Київ, 2016. – С. 61–67. – URL: <https://surl.li/ahzpih>. – Дата звернення: 16.01.2026.
145. Лисенко, О.
Ринок праці та особливості зайнятості в зонах радіоактивного забруднення / О. Лисенко // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 1997. – Вип. 3 : Динаміка соціальних процесів: соціально-психологічний моніторинг наслідків чорнобильської катастрофи. – С. 237–242.
146. Литвяков, Ф. И.
Чернобыль: наша боль и память : [Чорнобиль: наш біль і пам'ять] / Ф. И. Литвяков, Ю. Ф. Антипов. – Одесса : Эвен, 2006. – 280 с.: ил., табл.

147. Лукіяничук, В. Ф.

Чорнобильці Хмельницького : книга пам'яті та спогадів / В. Ф. Лукіяничук. – Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2011. – 287 с. : іл., портр.

149. «Люди Зони». Документальний фільм Суспільного про людей, яких об'єднала любов до чорнобильської зони // YouTube. UA:Перший. – Електрон. відеодані. – 2021. – 26 квітня. – URL: <https://surl.li/snumde>. – Дата звернення: 19.02.2026.

150. Makeev, S.

Особливості праці ліквідаторів та їхні перші реакції на власний статус / С. Makeev // Соціальні наслідки Чорнобильської катастрофи (результати соціологічних досліджень 1986–1995 рр.). – Харків, 1996. – С. 290–307.

151. Maikovska, N. V.

Політична ретроспектива Чорнобильської катастрофи в документах / Н. В. Маковська // Архіви України : наук.-практ. журнал. – 1993. – № 1–3. – С. 99-105.

152. Malynovskiy, B. M.

Академія наук України в дні Чорнобильської трагедії / Б. М. Малиновський. – Київ, 2001. – 70 с. – URL: <https://surl.li/nciiuk>. – Дата звернення: 07.01.2026.

153. Maljuga, L. Yu.

Соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи як конституційний обов'язок держави / Л. Ю. Малюга, Л. М. Сінцова // Соціальна та екологічна безпека у призмі урбаністики: кол. монографія. – Київ, 2020. – С. 218–234.

154. Maljuga, L. Yu.

Соціальний захист інвалідів та постраждалих внаслідок катастрофи на ЧАЕС в Україні : навч. посібник / Л. Ю. Малюга ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ: Алерта, 2016. – 326 с.

155. Marplz, D. P.

Чорнобильська катастрофа: погляд із Заходу / Д. Р. Марплз // Ойкумена : укр. екол. вісник. – 1991. – № 4. – С. 22-27.

156. Махно, О. В.
Інформаційна політика СРСР/УРСР щодо Чорнобильської катастрофи в матеріалах ДГА СБУ / О. В. Махно // Чорнобильська трагедія. Осмислення. 30 років потому : Міжнар. наук.-практ. конф., [Київ, 5 квіт. 2016 р.]. – Київ, 2016. – С. 33–36. – Бібліогр.: 18 назв. – URL: <https://surl.li/yzjano>. – Дата звернення: 07.01.2026.
157. Махно, О. В.
Особливості радянської державної інформаційної політики щодо аварії на ЧАЕС у перші тижні після катастрофи / О. В. Махно // Сторінки історії : зб. наук. пр. – Київ, 2016. – Вип. 41. – С. 149–158. – Бібліогр.: 19 назв.
158. Машина горілки. Секретні папери КДБ про Чорнобиль // Кореспондент.net. – Електрон. дані. – 2019. – 10 червня. – URL: <https://surl.li/qkzcxu>. – Дата звернення: 16.02.2026.
159. Медведев, Г. У.
Чернобыльская тетрадь : докум. повесть : [Чорнобильський зошит : докум. повість] / Г. У. Медведев. – Киев : Дніпро, 1990. – 165 с.
160. Медведев, Г. У.
Чернобыльская хроника : [Чорнобильська хроніка] / Г. У. Медведев. – Москва : Современник, 1989. – 240 с.
161. Медико-демографічні наслідки Чорнобильської катастрофи в Україні / ред. М. І. Омелянець ; Акад. мед. наук України, Наук. центр радіац. медицини АМН України. – Київ, 2004. – 207 с.: іл., табл. – Бібліогр.: с. 193–207.
162. Медичні та соціальні проблеми катастрофи на Чорнобильській АЕС : реком. анот. показчик вітчизн. та зарубіж. л-ри (1991–1992 рр.) / Держ. наук. мед. б-ка ; уклад. Т. О. Глобіна, М. В. Длугунович. – Київ, 1993. – 124 с.
163. Михальова, О. М.
Корогод: обірвана історія [села колишнього Чорнобильського р-ну, Київ. обл.] / О. М. Михальова, М. П. Буднік ; ред. Б. П. Іченець. – Київ : Віпол, 2016. – 227 с. : іл.

164. Мірошніченко, М.
Без права на нові відстрочки : [Міжнародна донорська конференція у Лондоні, присвячена питанням фінансування об'єкту «Укриття»] // Надзвичайна ситуація : виробничо-практ. журнал. – 2005. – № 5. – С. 8–9.
165. Міста-привиди Чорнобиль | Прип'ять | ЧАЕС (Ghost towns | Chornobyl | Prypiat') [документальний фільм] / Юліан Чаплінський // YouTube. Chaplinsky VLOG. – Електрон. відеодані. – 2021. – 24 квітня. – URL: https://youtu.be/_QzmI4GiMDo. – Дата звернення: 17.02.2026.
166. Міхаліцина, К.
Квіти біля четвертого / К. Міхаліцина. – Київ : Портал, 2020. – 48 с. – (Життя триває).
167. Міхаліцина, К.
Реактори не вибухають : коротка історія Чорнобильської катастрофи / К. Міхаліцина, С. Дворницький. – Київ : Портал, 2020. – 104 с.
168. Міщенко, М. Д.
Оздоровлення та соціальна допомога постраждалим дітям / М. Д. Міщенко // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 1995. – Вип. 2 : Соціально-психологічна динаміка наслідків катастрофи. – С.108–124.
169. Мобілізовані Чорнобилем: чорнухинці – учасники ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС / уклад. М. І. Булда. – Гадяч : Гадяч, 2016. – 92 с.
170. Мозоль, В. В.
Роль працівників ОВС у ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС / В. В. Мозоль // Чорнобиль: катастрофа та уроки на майбутнє : матеріали Міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 26 квіт. 2016 р.) . – Київ, 2016. – С. 44–48. – URL: <https://surl.li/ahzpiib>. – Дата звернення: 16.01.2026.
- «Частку своєї відваги і серця віддали співробітники органів внутрішніх справ За сумлінне виконання службового обов'язку більшість співробітників ОВС повернулися з відзнаками і нагородами, грамотами і медалями. Та розплатою за подвиг стали рентгени, що поступово, день за днем відбирали здоров'я у тоді ще безвусих сержан-*

тів, прапорщиків, лейтенантів...» (с. 44–45). «УВС Київської області збудовано Музей героїв Чорнобиля, який був відкритий 8 травня 1987 року до річниці аварії на ЧАЕС» (с. 47).

171. Моргун, Н.

Полтавские летчики в Чернобыле : [Полтавські льотчики в Чорнобилі] / Н. Моргун // *Авиация и время*. – 2012. – № 2. – С. 36–37.

172. Морева, Т.

Що говорять про Чорнобильську трагедію документи КГБ? / Т. Морева // *Історична правда*. – Електрон. дані. – 2018. – 26 квітня. – URL: <https://surl1.cc/xmvtmqa>. – Дата звернення: 16.02.2026.

173. Мриглод, О. І.

Реакція наукової спільноти на Чорнобильську аварію: аналіз розвитку тематики публікацій / О. Мриглод, Ю. В. Головач ; Ін-т фізики конденсованих систем НАН України. – Львів, 2011. – 19 с. : іл., табл. – Бібліогр.: с. 18–19 ; Вісник НАН України. – 2012. – № 7. – С. 59–69. – Бібліогр.: 21 назва.

174. Національний музей «Чорнобиль» : офіційний сайт. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.gd/hftnds>. – Дата звернення: 30.01.2026.

Книга пам'яті учасників ліквідації аварії на ЧАЕС : інформаційно-пошукова система. – URL: <https://surl.li/ukroik>. – Дата звернення: 30.01.2026.

До Книги пам'яті увійшли імена понад п'яти тисяч ліквідаторів. Робота з її наповнення триває.

175. НБК. Доступно про новий безпечний конфайнмент // ДСП Чорнобильська АЕС. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/jrldvr>. – Дата звернення: 11.01.2026.

176. Не стихає Чорнобильський біль. Книга-реквієм. Хроніка подвигу чорнобильців Тернопільщини / авт.-упоряд. М. Я. Ротман. – Тернопіль : Терно-граф, 2017. – 280 с. : іл.

177. Ніколіна, І. І.

Аварія на Чорнобильській АЕС: глобальні причини техногенної катастрофи / І. І. Ніколіна, Р. А. Марек // *Наукові записки Вінницького держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського*. Серія: Історія. – 2022. – Вип. 41. – С. 52–59. – Бібліогр.: с. 58. – URL: <https://surl.li/mvuhjrj>. – Дата звернення: 6.02.2026.

178. Носовский А. В.
Авария на Чернобыльской АЭС. Опыт преодоления. Извлеченные уроки : [Аварія на Чорнобильській АЕС. Досвід подолання. Здобуті уроки] / А. В. Носовский, В. Н. Васильченко, А. А. Ключников, Б. С. Пристер. – Киев : Техніка, 2006. – 263 с. – Библиогр.: с. 255–263. – (Безопасность атомных станций).
179. Нові розсекречені документи КДБ про Чорнобиль: спецоперації, пропаганда і підміна зразків / Едуард Андрущенко, Дмитро Трещанін // Радіо Свобода. – Електрон. дані. – 2019. – 9 червня. – URL: <https://surl.gd/xtxxoz>. – Дата звернення: 21.01.2026.
180. Ободовський, І.
Сприйняття Чорнобильської катастрофи зарубіжними волонтерами і спеціалістами / І. Ободовський // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 1999. – Вип. 5 : Соціально-психологічний моніторинг умов життя та діяльності соціальних груп потерпілих від Чорнобильської аварії : порівняльний аналіз та рекомендації. – С. 282–293.
181. Ободовський, І. А.
Чорнобильська катастрофа: соціальний аспект в контексті міжнародних відносин / І. А. Ободовський // Актуальні проблеми міжнародних відносин зб. наук. праць. – Київ, 2004. – Вип. 50, ч. 1. – С. 63–66.
182. Обпалені «мирним атомом» : книга слави і пам'яті ліквідаторів Чорнобильської катастрофи Зарічненського району Рівненської області / редкол.: Л. В. Гричина, Н. В. Жданюк, Т. Д. Кидун ; відп. за вип. Ю. М. Полховський. – Рівне : Волин. береги, 2018. – 208 с. : іл.
183. Объект «Укрытие» : [Об'єкт «Укриття»] / Е. Белоусов, Г. Захаренко, А. Товстоган. – Славутич : Ред. журн. «Огни Славутича», 1996. – 21 с.
184. Объект «Укрытие». История, состояние и перспективы : [Об'єкт «Укриття». Історія, стан і перспективи] / В. Н. Герасько, А. А. Ключников, А. А. Корнеев и др.; ред. А. А. Ключников. – Киев : Интерграфик, 1997. – 224 с.
185. Одинец, М. С.
Чернобыль. Дни испытаний : [Чорнобиль. Дні випробувань] / М. С. Одинец. – Москва : Юрид. лит., 1988. – 144 с.

186. Омелянчук, І.

І крізь Чорнобиль проростає сад... / І. Омелянчук // Віче : теорет., громад.-політ. видання. – 2011. – № 7. – С. 48–49.

187. Пам'ять без строку давності : працівники Державтоінспекції Київщини, які приймали участь у ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи / ред. рада: О. В. Куліков (голова), Г. І. Фастовець, В. К. Костенко та ін. – Київ : Віпол, 2016. – 180 с. : іл., портр.

188. Пам'ять Чорнобиля / Олена Фінберг // Исторична правда. – Електрон. дані. – 2022. – 26 квітня. – URL: <https://surl.li/tkzmmr>. – Дата звернення: 26.02.2026.

189. Паніна, Н.

Соціально-демографічні та особистісно-мотиваційні чинники психологічного стану ліквідаторів / Н. Паніна // Соціальні наслідки Чорнобильської катастрофи (результати соціологічних досліджень 1986–1995 рр.). – Харків, 1996. – С. 318–329.

190. Папакін, Г. В.

Археографічна ретроспектива Чорнобильської трагедії [рец. на кн.]: Чорнобиль. Документи Оперативної групи ЦК КПУ (1986–1988) / Г. В. Папакін // Архіви України : наук.-практ. журнал. – 2017. – Вип. 3–4 (308–309). – С. 209–215. – URL: <https://surl.li/giktqk>. – Дата звернення: 16.02.2026.

191. Пархоменко, Ю. В.

Доля обрала нас : [про Чорнобильську трагедію] / Ю. В. Пархоменко. – Хмельницький : Стасюк Л. С., 2015. – 204 с. : портр.

Автор книги – ліквідатор аварії на ЧАЕС, організатор районної організації «Союз Чорнобиль України» у Дніпропетровській області (колишній Криничанський район).

192. Перга, Т. Ю.

Щоб уберегти людство. Діяльність організації системи ООН по мінімізації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС / Т. Ю. Перга // Політика і час. – 1994. – № 6. – С. 6–62.

193. Писанець, С.

20 секунд, що потрясли світ / С. Писанець // Вісник НАН України. – 1997. – № 3–4. – С. 50–54.

194. Піддубний, В. А.
Оцінка управлінських рішень щодо ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС / В. А. Піддубний, М. О. Сакада // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 1995. – Вип. 1 : Чорнобильський синдром : соціально-психологічні наслідки. – С. 10–14.
195. Пінчук, Г. С.
Залисся. Втрачений рай : [життя і трагедія села та його мешканців] / Г. С. Пінчук. – 2-ге вид., допов. – Бородянка : Харитоненко В. М., 2016. – 197 с. : іл. – До 30-річчя Чорнобильської трагедії.
196. «Після вибуху на ЧАЕС я сказав: «Це війна! Нас бомблять»: він вижив 26.04.1986 у Прип'яті й розказав усю правду / Євген Глухенький // Blik.ua. – Електрон. дані. – 26 квітня 2025. – URL: <https://surl.li/nkzhxu>. – Дата звернення: 25.01.2026.
Колишній працівник Чорнобильської АЕС, енергетик Володимир Семікопов, який тієї страшної ночі 26 квітня 1986 року чергував безпосередньо на четвертому енергоблоці, в ексклюзивному інтерв'ю Blik.ua поділився своєю думкою щодо головного питання, яке й досі не дає спокою: хто ж винен у трагедії — заступник головного інженера ЧАЕС Анатолій Дятлов чи розробник реактора РБМК-1000 Анатолій Александров?
197. Плахута, В.
Початковий етап ліквідації Чорнобильської катастрофи / В. Плахута // Наукові записки Терноп. нац. пед. ун-ту ім. Володимира Гнатюка. Серія Історія. – Тернопіль, 2011. – Вип. 2. – С. 96-99.
198. Плохій, С. М.
Чорнобиль. Історія ядерної катастрофи / С. М. Плохій ; пер.: В. Махонін, С. Гарнавіський. – Харків : Бібколектор, 2019. – 396 с. : іл.
199. «Позаочі люди називали “смертниками»», – ліквідатор аварії на ЧАЕС з Волині [Петро Нікітенко] / Лариса Літвицька // Суспільне Новини. – Електрон. дані. – 2022. – 26 квітня. – URL: <https://surl.li/hpbavy>. – Дата звернення: 26.02.2026.
200. Покликані Чорнобилем. Книга пам'яті ліквідаторів Чорнобильської катастрофи м. Кузнецовськ : [тепер м. Вараш, Рівненська обл.] / редкол.: В. М. Босик (голова) та ін. – Рівне : Волин. обереги, 2014. – 280 с.

201. Поламані життя: історії ліквідаторів аварії на ЧАЕС / підгот. Неоніла Джаббарова // Боратинська сільська рада. – Електрон. дані. – 2022. – URL: <https://surl.luhtrggk>. – Дата звернення: 20.01.2026.

202. Попович, В.

Моральний вплив надзвичайних ситуацій (чорнобильський досвід) / В. Попович // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 1998. – Вип. 4 : Динаміка соціальних процесів: соціально-психологічний моніторинг наслідків чорнобильської катастрофи. – С. 175–197.

203. Попович, В.

Чорнобиль у повсякденному житті населення України // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 1997. – Вип. 3 : Динаміка соціальних процесів: соціально-психологічний моніторинг наслідків чорнобильської катастрофи. – С. 63–82.

204. Правове регулювання соціального захисту осіб, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи : монографія / Ю. М. Бурнягіна, Н. М. Вапнярчук, Т. А. Занфірова та ін. ; наук. ред. О. М. Ярошенко. – Харків: Юрайт, 2014. – 335 с. – Бібліогр.: с.116–120.

205. Прилипко, В.

Експертні оцінки з питань медичних та соціально-психологічних наслідків аварії на ЧАЕС/В. Прилипко//Чорнобиль і соціум: зб. наук. статей. – Київ, 2002. – Вип. 8: Розробка моделей життєдіяльності в умовах підвищеного ризику внаслідок надзвичайних ситуацій та катастроф: з урахуванням досвіду Чорнобильської катастрофи. – С. 21–35.

206. Проблема переселення жителів з територій, радіаційно забруднених внаслідок Чорнобильської катастрофи та шляхи її вирішення : рекомендації / Ін-т соціології НАН України ; В. А. Приліпко та ін. ; ред. Ю. І. Саєнко. – Київ, 1997. – 44 с.

207. Проблеми й уроки Чорнобиля : [внесок учених НАН України в ліквідацію наслідків Чорнобильської катастрофи] // Вісник НАН України. – 2011. – № 5. – С. 3–29.

208. Психологічні наслідки Чорнобиля: соціальна допомога потерпілим : [зб. наук. праць] / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; наук. ред. С. Г. Москвичов. – Київ ; Сан-Франциско : Light Press, 2005. – 238 с.

209. Ралдугіна, Т. П.

Чорнобиль : факти і документи / Т. П. Ралдугіна // Український історичний журнал. – 1996. – № 3. – С. 24–28.

210. Реакція киян на аварію Чорнобильської АЕС та її наслідки / Святослав Юсов, Оксана Булгакова // Історична правда. – Електрон. дані. – 2021. – 4 травня. – URL: <https://surf.li/pcqxhd>. – Дата звернення: 16.02.2026. – Також: Юсов, С. Реакція киян на аварію Чорнобильської АЕС та її наслідки (перший місяць після аварії) / С. Юсов, О. Булгакова // Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика : зб. статей. – 2017. – Вип. 22. – С. 342–358.

211. Рішення Міжнародної науково-практичної конференції «Перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему: досвід, проблеми та шляхи вирішення» (Київ, 27–28 листопада 2018 р.) // Проблеми безпеки атомних електростанцій та Чорнобиля. – 2019. – № 32. – С. 5–7. – URL: <https://surf.li/xthdba>. – Дата звернення: 03.02.2026.

212. Рогожин, О.

Моделювання медико-екологічних ризиків техногенних радіаційних катастроф (Чорнобильський варіант) / О. Рогожин // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 1998. – Вип. 4 : Динаміка соціальних процесів: соціально-психологічний моніторинг наслідків чорнобильської катастрофи. – С. 209–215.

213. Рогожкін, Б.

«На Чорнобильській атомній пожежі взагалі не було...» / Б. Рогожкін // Вітчизна. – 1992. – № 9. – С. 153–158.

214. Саєнко, Ю. І.

Вісім з половиною років після катастрофи / Ю. І. Саєнко, Ю. О. Привалов // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 1995. – Вип. 2 : Соціально-психологічна динаміка наслідків катастрофи. – С. 4–14.

215. Саєнко, Ю. І.

Соціальне усвідомлення Чорнобиля / Ю. Саєнко // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2006. – Вип. 12 : Суспільство ризику: Чорнобильська детермінанта. – С.113–132.

216. Саєнко, Ю. І.

Соціальний моніторинг постчорнобильської ситуації / Ю. І. Саєнко //

Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 1997. – Вип. 3 : Динаміка соціальних процесів: соціально-психологічний моніторинг наслідків чорнобильської катастрофи. – С. 6–15.

217. Семененко, Б. А.

По следам Чернобыльской катастрофы : социально-экономические и экологические аспекты : [Слідами Чорнобильської катастрофи : соціально-економічні та екологічні аспекти] / Б. А. Семененко, И. В. Белова. – Сумы : Инициатива, 1997. – 125 с.

218. Сидоров, В.

Чорнобильська трагедія очима ліквідаторів / В. Сидоров // Дивосвіт : наук.-попул. журнал. – 2011. – № 2. – С. 14–17.

219. Силка, В. М.

Чорнобильський Спас : землякам-побратимам, учасникам ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС, присвячується / В. М. Силка. – Лубни : Лубни, 2013. – 240 с. : іл.

220. Симчич, М. М.

Чорнобильці: герої чи ізгої? / М. М. Симчич. – Вінниця : Твори. – 2019. – 215 с. : іл.

Автор ділиться спогадами про особисту участь у ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС. Основна тема книги – боротьба чорнобильців Прикарпаття з чиновницькою бюрократією за свої законні права.

221. Ситуація у зоні відчуження, наслідки російської окупації, радіаційний фон : [пресбрифінг голови Державного агентства України з управління зони відчуження] // YouTube. UkraineMediaCentre Kyiv. – Електрон. відеодані. – 2022. – 13 квітня. – URL: <https://youtu.be/GG16TVZenSA>. – Дата звернення: 18.02.2026.

222. Склярів, В. Ф.

Завтра был Чернобыль : докум. повесть : [Завтра був Чорнобиль : докум. повість] / В. Ф. Склярів. – Київ : Освіта, 1991. – 231 с.

Про трагічні події в перші години і дні ядерної катастрофи на четвертому енергоблоці, про фатальні помилки і героїзм людей в ту трагічну ніч. Суворо і реалістично проаналізувавши витоки і справжні причини лиха.

223. Скуратівський, В.

Полісся: десять літ під чорним крилом Чорнобиля / В. Скуратівський // Берегиня. – 1996. – № 1–2. – С. 3–9.

224. Смольницька, М.
Чорнобиль в усній спадщині українців / М. Смольницька // Україна ХХ століття: культура, ідеологія, політика. – 2017. – Вип. 22. – С. 359–379.
225. Соболева, Н.
Динаміка сприйняття наслідків Чорнобильської катастрофи масовою свідомістю / Н. Соболева, В. Тихонович, О. Злобіна, І. Мартинюк // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 1997. – Вип. 3 : Динаміка соціальних процесів: соціально-психологічний моніторинг наслідків чорнобильської катастрофи. – С. 16–28.
226. Соболева, Н.
Суб'єктивна реальність переселених: почуття, очікування, страхи / Н. Соболева // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2001. – Вип. 7 : Соціально-психологічний моніторинг умов життя та діяльності соціальних груп потерпілих від Чорнобильської аварії: порівняльний аналіз та рекомендації. – С. 64–79.
227. Соловцова, Н.
Болить, болить Чорнобиль : [про ліквідатора аварії на ЧАЕС В. Тарануху із с. Клюшниківка, Миргородського р-ну, Полтав. обл.] / Н. Соловцова // Прапор перемоги (Миргород). – 2014. – 25 квіт. (№ 17). – С. 7. : фот.
228. Сорокин, Н. М.
Чернобыльская АЭС – факты, цифры, перспективы : [Чорнобильська АЕС – факти, цифри, перспективи] / Н. М. Сорокин. – Киев : Укринформенергосервис, 1993. – 15 с.
229. Сорокин, Н. М.
Эксплуатация Чернобыльской АЭС в особых условиях (в 1987 г.) : [Експлуатація Чорнобильської АЕС в особливих умовах (1987 р.)] / Н. М. Сорокин, В. Н. Васильченко // Проблеми Чорнобильської зони відчуження : наук.-техн. збірник. – Київ, 1994. – Вип. 1. – С. 17–19.
230. Сорокін, М. М.
ЧАЭС в цифрах і фактах / М. М. Сорокін // Трибуна. – 1994. – № 1-2. – С. 12-13.
231. Соціальні аспекти наслідків аварії на Чорнобильській АЕС мовою документів (до 30-річчя катастрофи) / публ. підгот.: О. В. Булгакова, С. Л. Юсов, Л. В. Ковпак // Український історичний журнал. – 2016. – № 3. – С. 142–171.

232. Соціальні наслідки Чорнобильської катастрофи (результати соціологічних досліджень 1986–1995 рр.) / Інститут соціології НАН України ; відп. ред.: В. М. Ворона, Є. І. Головаха, Ю. І. Саєнко та ін. – Харків : Фоліо, 1996. – 414 с.

233. Соціально-економічний розвиток територій, що постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС: проблеми та шляхи їх подолання : аналіт. доповідь / Нац. ін-т стратег. досліджень ; ред. О. В. Литвиненко ; авт.: Ю. М. Скалецький, Л. Д. Яценко. – Київ, 2011. – 72 с.

234. Стан здоров'я потерпілого населення України через 20 років після Чорнобильської катастрофи. У 2 ч. : стат.-аналіт. довідник / М-во України з питань надзвич. ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Центр мед. статистики МОЗ України ; голов. ред. Ю. О. Гайдаєв. – Київ: Техмедкол, 2017.

Ч. 1. – 177 с.

Ч. 2. – 254 с.

235. Стан радіаційного фону в Чорнобильській зоні відчуження // SaveEcoBot. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/futvea>. – Дата звернення: 18.01.2026.

Заборонена для вільного доступу територія, що зазнала інтенсивного забруднення довгоживучими радіонуклідами внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС. Найбільш радіаційно-небезпечною територією є проммайданчик Чорнобильської АЕС. Рівні потужності експозиційної дози досягають тисяч мкЗв/год. Високі рівні іонізуючого випромінювання обумовленні забрудненням цієї території фрагментами ядерного палива, які були викинуті вибухом з реактору. Рівні забруднення ґрунтів проммайданчика ЧАЕС досягають 400 МБк на квадратний метр. Основним джерелом гама-випромінювання є Cs-137, який в переважній більшості знаходиться в ґрунтах (верхньому шарі).

236. Стегній, О.

Транснаціональні наслідки Чорнобильської катастрофи / О. Стегній // Соціальні наслідки Чорнобильської катастрофи (результати соціологічних досліджень 1986–1995 рр.). – Харків, 1996. – С. 368–378.

237. Стегній, О.

Чорнобильська катастрофа і становлення нового типу міжнародної гуманітарної допомоги / О. Стегній // Політичний портрет України : бюлетень дослід.-навч. центру «Демократичні ініціативи». – 1995. – № 12. – С. 25–32.

238. Стоєцький, В.

Чорнобиль. Наш біль. Наша пам'ять / В. Стоєцький // Безпека життєдіяльності. – 2010. – № 5. – С. 12–13.

239. Сущенко, М.

Екскурс у Чорнобиль... земля загублених надій = Insight into Chernobyl... land of the lost hopes / М. Сущенко ; фот.: К. Степанець. – Київ : Агентство по розповсюдженню друку, 2016. – 272 с. : іл. – укр. та англ. мовами. – (Програма «Українська книга»).

У виданні показаний нинішній стан населених пунктів Чорнобильської зони відчуження, які були покинуті внаслідок аварії на атомній електростанції. Книга проведе читача по пустих приміщеннях, дасть можливість заглянути в порожні квартири, зайти в осиротілі дитсадки, школи, магазини та інші будівлі.

240. Тараканов, М.

Особая зона : док. повесть : [Особлива зона : док. повість] / М. Тараканов. – Киев : Воениздат, 1991. – 128 с.

Автор книги – учасник ліквідації аварії на ЧАЕС розповідає про нелегкі випробування, які спіткали ліквідаторів.

241. Таран, В.

Чорнобильська аварія: події, наслідки, альтернативи / В. Таран // Розбудова держави. – 1994. – № 4. – С. 63.

242. Тарапон, А. Г.

Причина аварии на Чернобыльской АЭС. Моделирование процессов разрушения реактора и теплопроводности в объекте «Укрытие» : [Причина аварії на Чорнобильській АЕС. Моделювання процесів руйнування реактору і теплопровідності в об'єкті «Укриття»] / А. Г. Тарапон ; НАН України. Отд.-ние физ.-техн. пробл. энергетике, Ин-т пробл. моделирования в энергетике им. Г. Е. Пухова. – Киев, 2006. – 183 с.

243. Техногенна катастрофа 1986 р. в документах КДБ УРСР (до 30-річчя аварії на Чорнобильській АЕС) / авт. вступ. ст., упоряд. О. Г. Бажан // Український історичний журнал. – 2016. – № 2. – С. 163–197.

244. Тинка, Б.

Путівник по Чорнобилю : історія, факти, пам'ятки, міста і села зони відчуження ЧАЕС. Прип'ять, Славутич [Електронне видання] / Б. Тинка. – Харків : Фоліо, 2020. – 140 с. – укр. та пол. мовами.

245. 1988: перша нелегальна маніфестація на Хрещатику. Як це було / Інна Чернявська-Набока // Історична правда. – Електрон. дані. – URL: <https://bit.ly/3v3Fmlm>. – Дата звернення: 26.02.2026.

26 квітня 1988 року група українських дисидентів і «неформалів» вийшли на центральну вулицю для вшанування жертв Чорнобильської аварії. Ця акція стала першою нелегальною маніфестацією на головній площі республіки, яка носила ім'я Жовтневої революції (майбутньому майдані Незалежності).

246. 1986: перше повідомлення про аварію на ЧАЕС по радянському ТБ / Павло Солодько // Історична правда. – Електрон. дані. – 2012. – 26 квітня. – URL: <https://surli.cc/zsqdrh>. – Дата звернення: 16.02.2026.

247. 1986: спогади очевидців аварії на ЧАЕС. «Чорнобиль. Пряма мова» // Історична правда. – Електрон. дані. – 2014. – 26 квітня. – URL: <https://surli.li/ftwroo>. – Дата звернення: 16.02.2026.

248. 1986: Чорнобиль. Переговори диспетчерів 26 квітня // Історична правда. – Електрон. дані. – 2018. – 26 квітня. – URL: <https://surli.cc/ljznm>. – Дата звернення: 16.02.2026.

249. Тихий, В. О.

Мій Чорнобиль / В. О. Тихий. – Київ : Дух і Літера, 2024. – 176 с. : іл.

250. Тогобицкий, И.

Черный апрель 1986 : [Чорний квітень 1986] / И. Тогобицкий. – Київ : Книга, 1994. – 80 с.

Автор повісті, очевидець трагедії і учасник ліквідації її наслідків, аналізує причини, що призвели до вибуху на ЧАЕС. Використовуючи раніше невідомі документи, він оповідає про дії посадових осіб в перші хвилини, часи і дні після вибуху, вперше розповість про людей,

героїчні дії котрих з невідомих причин замовчувалися, і про тих, хто в найвідповідальніші години не виконав своїх посадових обов'язків по запобіганню трагедії і захисту населення 30-кілометрової зони від шкідливого впливу радіації.

251. Тридцять п'ять років Чорнобильської катастрофи: радіологічні та медичні наслідки, стратегії захисту та відродження. Національна доповідь України / Нац. акад. мед. наук України, Нац. наук. центр радіаційної медицини ; редкол.: Д. А. Базика (голов. ред.), М. Д. Тронько, Ю. Г. Антипкін, В. О. Сушко. – Київ, 2021. – 283 с. – URL: <https://surli.li/qrmguw>. – Дата звернення: 18.01.2026.

Проаналізовано дози опромінення, стан здоров'я постраждалих та його зміни у віддаленому періоді, соціально-психологічний стан мешканців забруднених радіонуклідами територій та демографічні зміни.

252. Трохим, С.

1986. Чорнобильські хроніки : людський фактор, замовчування правди, параліч майбутнього, мутація / С. Трохим. – Брустурів : Дискурс, 2016. – 224 с.

253. УНП рекомендує книги і фільми про Чорнобиль // Історична правда. – Електрон. дані. – 2021. – 26 квітня. – URL: <https://surli.cc/olqjdm>. – Дата звернення: 16.02.2026.

254. Україна – зона екологічного лиха : реком. бібліогр. покажчик / Одес. держ. наук. б-ка ім. М. Горького ; упоряд. І. Е. Рикун. – Одеса, 1993. – 116 с.

255. Уроки пам'яті Чорнобиля : [відеоуроки] / Ярослав Файзулін // YouTube. ChornobylLessons. – Електрон. відеодані. – 2021. – URL: <https://surli.li/lbfgfd>. – Дата звернення: 26.02.2026.

256. Файдова, А. М.

Чорнобильська катастрофа: події, факти, цифри / А. М. Файдова // Чорнобиль: катастрофа та уроки на майбутнє : матеріали Міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 26 квіт. 2016 р.). – Київ, 2016. – С. 87–95. – URL: <https://surli.li/ahzpih>. – Дата звернення: 16.01.2026.

257. Фурса, С.

Обов'язок держави – правовий захист осіб, які постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС / С. Фурса // Право України : юрид. журнал. – 1996. – № 11. – С. 31-32.

258. Ходорівська, Н. В.
Картина світу потерпілих / Н. В. Ходорівська // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 1998. – Вип. 4 : Динаміка соціальних процесів: соціально-психологічний моніторинг наслідків чорнобильської катастрофи. – С. 21–40.
259. Ходорівська, Н. В.
Чорнобиль і людина: соціальна адаптація / Н. В. Ходорівська ; Ін-т соціології НАН України. – Київ, 2005. – 198 с.
260. Холоша, В. І.
Концепція Чорнобильської Зони відчуження / В. І. Холоша, Є. В. Соботович // Проблеми Чорнобильської зони відчуження : наук.-техн. збірник. – Київ, 1994. – Вип. 1. – С. 3–17.
261. Хронологія мовчання радянської влади під час аварії на ЧАЕС / Софія Середа // Радіо Свобода. – Електрон. дані. – 2018. – 21 червня. – URL: <https://surf.li/xdvboi>. – Дата звернення: 28.01.2026.
262. ЧАЕС – Суспільне Київ : [Усі новини за тегом ЧАЕС] // Суспільне Київ. – Електрон. дані. – 2025. – 14 лютого. – URL: <https://surf.li/gzqkjf>. – Дата звернення: 08.05.2025.
263. Человек в экстремальной производственной ситуации : опыт социологического исследования ликвидации последствий аварии на Чернобыльской АЭС : [Людина в екстремальній виробничій ситуації: досвід соціологічного дослідження ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС] / Ін-т соціології НАН України ; ред. Е. И. Головаха. – 2-е изд., испр. и доп. – Київ : Спадщина, 2011. – 152 с. : табл.
На основі узагальнення результатів соціологічних і психологічних досліджень розглядаються особливості роботи в екстремальній ситуації, визначається специфіка психології особистості в складних умовах. Приділяється увага аналізу питань задоволеності роботою, матеріального і морального стимулювання, організації праці і дозвілля.
264. Чепурко, Г. І.
Соціальна «чорнобильська» допомога: стан та зміни / Г. І. Чепурко // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2007. – Вип. 13 : Соціальний розвиток громад і територій, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи. – С. 227–247.

265. Чернігів Чорнобильський / упоряд. Є. Г. Сонник. – Чернігів : Деснян. правда, 2007–2009.

[Кн. 1] : Книга пам'яті. – 560 с. : фотоіл.

Кн. 2 : Книга мужності. – 2008. – 912 с.

Кн. 3 : Книга життя. – 2009. – 495 с.

266. Черніговець, М. В.

Чорнобиль : іст. нарис / М. В. Черніговець, Н. М. Черніговець. – Київ : Неопалима купина, 2016. – 312 с. : іл.

267. Чернобыль. Дни испытаний : книга свидетельств : [Чорнобиль. Дні випробувань : книга свідчень] / [уклад. В. Г. Шкода]. – Киев : Рад. письменник, 1988. – 509 с.

268. Чернобыль: зона отчуждения : сб. статей : [Чорнобиль: зона відчуження : зб. статей] / сост. О. Криштопа. – Харьков : Клуб семейного досуга, 2011. – 320 с. : ил.

Документи, спогади, аналіз і все, що побачив автор книги в Чорнобилі та навколо нього, коли опинився там. Про перші хвилини та години після аварії, особливості ліквідації наслідків вибуху, імена перших ліквідаторів. А також офіційні накази та інструкції, які були надані тогочасною владою для запобігання поширення радіації навколо реактору.

269. Чернобыльская АЭС с реактором РБKM-1000, первая на Украине : альбом : [Чорнобильська АЕС з реактором РБKM-1000, перша в Україні : альбом] / Гос. Комитет по использованию атомной энергии СССР. – Киев : СЭХКО-ОВЦ, 1978. – 20 с. : ил.

До альбому включено схему ЧАЕС, а також розповідається про будівництво Прип'яті, селища для майбутніх працівників станції. На кольорових ілюстраціях показано селище, яким воно було до катастрофи.

270. Чернобыльская катастрофа и права человека : [Чорнобильська катастрофа і права людини] / В. Вовченко, Т. Варфоломеева, Н. Мальшко, М. Стеценко. – Київ : Зелений світ, 2003. – 34 с.

271. Чернобыльский репортаж : фотоальбом : [Чорнобильський репортаж : фотоальбом] / ред. Т. В. Гуськова. – Москва, 1988. – 153 с.

272. Чернобыльцы. Книга памяти. 1986–2000 : [Чорнобильці. Книга пам'яті. 1986–2000] / сост., шеф-ред. В. Г. Шкода. – Киев : Золотые ворота, 2001. – 206 с.

273. Чернобыльцы Луганщины. Годы подвига : рассказы о катастрофе : [Чернобыльці Луганщини. Роки подвигу : розповіді про катастрофу] / Обществ. орг-ція «Союз Чернобыль» Луган. обл. ; сост. С. М. Жигульских. – Луганск : Пресс-экспресс, 2012. – 376 с. : ил., портр.

274. Чорний грибок з Чернобыльської АЕС може захистити астронавтів у космосі / Анна Рибальська // Суспільне Київ. – Електрон. дані. – 2025. – 3 грудня. – URL: <https://surl.li/gbqjrc>. – Дата звернення: 17.02.2026.

У 1997 році українська мікологиня Неллі Жданова виявила чорну цвіль, котра колонізувала високорадіоактивні руїни Чернобыльської АЕС. Грибок зростав на стінах, стелях і навіть всередині будівлі реактора. Подальші дослідження показали, що ці гриби незвично взаємодіють з іонізуючим випромінюванням, яке зазвичай руйнує ДНК і клітини. Це відкриває нові можливості для захисту астронавтів та здешевлення космічних місій.

275. Чернобыль – біль і скорбота України : [про теофіпольців – учасників боротьби з наслідками аварії на ЧАЕС] / уклад. Н. Б. Франчук. – Теофіполь ; Шепетівка : Шепетів. міжрайон. друк, 2008. – 166 с. : ил., портр.

276. Чернобыль. Вічний біль : ліквідатори аварії на Чернобыльській атомній електростанції з Зіньківщини / Л. В. Літвішко [та ін.]. – Полтава : Шевченко Р. В., 2011. – 328 с. : ил., фото.

277. Чернобыль. Дні випробувань : книга свідчень / упоряд. В. Г. Шкода. – Київ : Рад. письменник, 1987. – 469 с.

Збірка документальних, публіцистичних і художніх творів письменників і журналістів. Також вміщено інтерв'ю з відомими вченими.

278. Чернобыль. Документи Оперативної групи ЦК КПУ (1986–1988) / Ін-т історії України НАН України, Центр. держ. архів громадських об'єднань України ; упоряд.: О. Г. Бажан, Г. В. Боряк, С. І. Власенко. – Київ, 2017. – 830 с. – Імен. покажч.: с. 788–799. – Геогр. покажч.: с. 800–814.

279. Чернобыль. Зона відчуження : зб. наук. праць / НАН України ; редкол.: В. Г. Бар'яхтар (голова) та ін. – Київ : Наук. думка, 2001. – 547 с.

Подано результати оригінальних досліджень з ключових питань радіоекології, радіобіології та радіаційної медицини, виконаних фахівцями різних установ та відомств України.

280. Чорнобиль і військова прокуратура / уклад. А. І. Амонс. – Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2017. – 188 с. : фот.

Після аварії на ЧАЕС для ліквідації наслідків аварії в трьох військових округах – Київському, Прикарпатському, Білоруському, були сформовані оперативні угруповання, до складу яких увійшли підрозділи цивільної оборони, інженерних військ, РХБЗ, військово-будівельні загони, які в порядку мобілізаційного розгортання комплектувалися в основному військовозобов'язаними запасу. Уперше працівникам військової прокуратури довелось виконувати свої обов'язки в екстремальній ситуації, в умовах реального радіаційного забруднення значної території.

281. Чорнобиль і закон. (До 10-ї річниці Чорнобильської катастрофи) : заключний акт незалеж. громад. розслідування обставин, за яких сталась Чорнобильська катастрофа, та її наслідків / В. В. Вовченко та ін. ; Українська асоціація «Зелений світ». – Київ, 1996. – 32 с.

282. Чорнобиль і преса: реалії взаємодії : матеріали Першої Міжнар. наук.-практ. конф. «Чорнобиль у засобах інформації», Київ, 15–16 квіт. 1992 р. / Спілка журналістів України та ін. ; відп. ред.: О. Ф. Коновець, В. В. Бугрим. – Київ : Хрещатик, 1992. – 80 с.

283. Чорнобиль – історія про те, як приховування правди коштує життя людей: розмова з істориком Володимиром В'ятровичем / Андрій Смолій // Еспресо. – Електрон. дані. – 2024. – 26 квітня. – URL: <https://surl.li/abdjsq>. – Дата звернення: 06.02.2026.

284. Чорнобиль : книга пам'яті померлих та загиблих внаслідок Чорнобильської катастрофи ліквідаторів, евакуйованих і переселенців, які мешкали в Харківській області / уклад.: О. М. Дорожко та ін. – Харків: Оригінал, 1997. – 319 с.

285. Чорнобиль. Наслідки для довкілля, здоров'я та прав людини, Відень, Австрія 12–15 квітня 1996 р. / Міжнародна медична комісія з питань Чорнобиля ; Постійний народний трибунал. – Київ : ІВЦ «Енергія майбутнього століття» ІЕЕ НТУУ «КПІ», 1999. – 231 с.

286. Чорнобиль не має минулого часу // YouTube. Бібліотека ТНМУ. – Електрон. відеодані. – 2025. – 25 квітня. – URL: <https://surl.li/uttmur>. – Дата звернення: 28.01.2026.

287. Чорнобиль. Невічний логотип / Banda Agency // Cases Media. – Електрон. дані. – 2022. – 5 лютого – URL: <https://surl.li/vveygc>. – Дата звернення: 26.01.2026.

288. Чорнобиль – поруч : Ейфорія. Катастрофа. Подолання. Пустка. Пам'ять : фотоальбом / заг. ред. Б. Патон ; авт. кол.: С. Павлюк (кер.) та ін. – Київ : Дніпро, 2000. – 199 с. – укр. та англ. мовами.

В альбомі використані твори народної художниці України Марії При-маченко, поезії Ліни Костенко, Світлани Йовенко, Івана Драча, Любо-ві Сироти та ін.; фотоматеріали з архіву агентств «Укрінформ», «Чорнобильінтерінформ» та Національного музею Чорнобіля.

289. Чорнобиль: правда, брехня і наслідки | Історія катастрофи // YouTube. Історія для дорослих. – Електрон. відеодані. – 2025. – 26 квітня. – URL: https://www.youtube.com/watch?v=QU-jg0_ZGCg&ab. – Дата звернення: 08.02.2026.

290. Чорнобиль пришвидшив розпад СРСР, вважають історики / Те-тяна Ворожко // Голос Америки. – Електрон. дані. – 2011. – 26 квіт-ня. – URL: <https://surl.li/ysyuoх>. – Дата звернення: 26.01.2026.

291. Чорнобиль: проблеми здоров'я населення. У 2 ч. : зб. док. і ма-теріалів / Ін-т історії України НАН України, Центр. держ. архів гро-мад, об'єднань України ; відп. ред. В. А. Смолій ; упоряд.: Н. П. Баран-овська та ін. – Київ, 1995.

Ч. 1. – 260 с.

Ч. 2. – 240 с.

292. Чорнобиль | Сюжети | CREDO. Архів записів // CREDO. – Елек-трон. відеодані. – 2023. – URL: <https://surl.li/xqjhe>. – Дата звернення: 07.02.2026.

293. Чорнобиль, 1986–1987 рр. : документи і спогади : роль НАН України у подоланні наслідків катастрофи / редкол.: А. П. Шпак, І. М. Вишневський, В. В. Гончарук [та ін.] ; уклад.: В. Д. Новіков, Т. В. Желтовська, В. Ю. Данильченко [та ін.]. – Київ : Академперіо-дика, 2004. – 564 с.

294. Чорнобиль, 1986–1987 рр.: участь установ НАН України у подоланні наслідків катастрофи / уклад.: В. Д. Новіков та ін. ; редкол.: А. П. Шпак (голов. ред.) та ін. - Київ : Академперіодика, 2005. – 491 с. : іл., табл., схеми, портр.

Друга книга видання Чорнобильських хронік про конкретну участь наукових установ, започаткування і формування нових наукових напрямів, що були актуалізовані аварією на Чорнобильській АЕС. До книги включено матеріали ЗМІ, що містять оцінку роботи установ НАН України у зоні ЧАЕС. Наведено списки наукових та інженерно-технічних співробітників, які приймали участь у ліквідації наслідків аварії.

295. Чорнобиль 30. Книга слави і пам'яті : Полтавська область / упоряд.: О. А. Білоусько, Т. П. Пустовіт. – Полтава : Копіцентр, 2016. – 1255 с. : іл., портр., табл. – Бібліогр.: с. 9, 1103–1109. – Імен. покажч.: с. 1112–1253.

296. Чорнобиль. 35 : бібліогр. список / Нац. іст. б-ка України ; упоряд. К. Г. Таранюк-Русанівський ; ред. З. Х. Мусіна. – Київ, 2021. – 17 с.

297. Чорнобиль. 36 : бібліогр. список / Нац. іст. б-ка України ; упоряд. К. Г. Русанівський ; ред.: Д. Г. Стегній, З. Х. Мусіна. – Київ, 2022. – 32 с.

298. Чорнобиль хроніка важких тижнів / авт. сценарію, реж. В. Шевченко // YouTube. УкрКіноХроніка. – Електрон. відеодані. – 2023. – 20 квітня. – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=cAt44DwqlDc>. – Дата звернення: 07.02.2026.

Лише дві кіногрупи прорвалися через чиновницькі переешкоди, однією з них була команда режисера «Укркінохроніки» Володимира Шевченка. 14 травня 1986 року вони виїхали фільмувати на станцію і наступні сто днів провели поряд з пожежниками, енергетиками, військовими, дозиметристами і атомниками, що ліквідовували наслідки вибуху на ЧАЕС. Всі вони розуміли небезпеку, якій піддавалися. Хтось виконував наказ, хтось не мав вибору, але серед кінематографістів були тільки ті, хто приїхав сюди із власної волі.

299. Чорнобиль. Хроніка Києва. Онлайн архів / Київ. міськ. держ. адміністрація ; Держ. архів м. Києва. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/uslwcx>. – Дата звернення: 30.01.2026.

Всього до онлайн архіву включено 504 документа із трьох фондів, за період від 30 квітня 1986 р. до кінця вересня 1998 р. Усі документи мають заголовки, складені упорядниками, в яких зазначено порядковий

номер документа, його вид, автор, адресат (за наявності), коротка анотація до документа (за потреби), дата, реквізити.

300. Чорнобиль: час подолання : фотоальбом / П. Г. Покутний, М. І. Лябах, В. П. Гаман та ін. ; ред. рада : В. В. Дурдинець (голова) та ін. – Київ : Чорнобильінтерінформ, 2001. – 191 с. : іл.

Представлено хроніку подолання наслідків цієї найбільшої в історії людства техногенної катастрофи.

301. Чорнобиль. Як проривалась інформаційна блокада. [ФОТО] // Національна спілка журналістів України. – 2021. – 26 квітня. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/nhfdka>. – Дата звернення: 16.01.2026. – Також: Чорнобиль. Як проривалась інформаційна блокада. [ФОТО] / Михайло Сорока // Укрінформ. – 2021. – 26 квітня. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.lu/zwzamr>. – Дата звернення: 16.01.2026.

Найбільшу техногенну катастрофу в історії людства поступово відкривали для світу українські журналісти.

302. Чорнобиль. Як сталася аварія на ЧАЕС [Mike Bell] // YouTube. Цікава наука. – Електрон. відеодані. – 2021. – 22 квітня. – URL: https://youtu.be/_dNMg7Y1Y04. – Дата звернення: 19.02.2026.

303. Чорнобильська аварія, її наслідки та проблеми їх подолання (тези доповідей), Київ, 20–21 квітня 1994 року / Нац. акад. наук України, Мінчорнобиль, Ін-т ядерних досліджень НАН України ; голов. ред. І. М. Вишневський. – Київ, 1994. – 113 с.

304. Чорнобильська АЕС: місяць у заручниках. «Спецоперація» vs радіація / Дар'я Твердохліб // Віhus. – Електрон. дані. – 2022. – 18 квітня. – URL: <https://surl.li/jtguqc>. – Дата звернення: 19.04.2022.

305. Чорнобильська катастрофа / Вікіпедія: вільна енциклопедія. – Електрон. дані. – 2022. – URL: <https://surl.li/emkuuu>. – Дата звернення: 26.01.2026.

306. Чорнобильська катастрофа в документах, фактах та долях людей / М-во внутр. справ України. Укр. асоц. «Чорнобиль» органів та військ МВС України ; В. М. Миколюк, А. Г. Базиленко, П. М. Десятников та ін. – 2-ге вид., доопрац. – Київ : Азимут-Україна, 2006. – 623 с. : портр.

307. Чорнобильська катастрофа: дії, результати, уроки : реком. бібліогр. покажчик, 1985–2019 / Криворіз. держ. пед. ун-т ; упоряд. О. Б. Поліщук, заг. ред. О. М. Кравченко. – Кривий Ріг, 2019. – 49 с.

308. Чорнобильська катастрофа : монографія / НАН України, М-во України у справах захисту населення від наслідків на Чорнобильській АЕС ; голов. ред. В. Г. Бар'яхтар. – Київ : Наук. думка, 1996. – 574 с. : іл., табл., карт.

309. Чорнобильська катастрофа : спогади рівненських ліквідаторів / Наталія Стратонова, Катерина Сірук // Суспільне Новини. – Електрон. дані. – 2022. – 26 квітня. – URL: <https://surf.li/acwmwn>. – Дата звернення: 26.01.2026.

310. Чорнобильська катастрофа як вирок командно-адміністративній системі СРСР : [інтерв'ю з Олегом Бажаном] / Василь Шандро // Громадське радіо. – Електрон. дані. – 2021. – 20 квітня. – URL: <https://surf.lj/obkmta>. – Дата звернення: 06.01.2026.

311. Чорнобильська трагедія / Ярослав Файзулін // Український інститут національної пам'яті. – Електрон. дані. – 2018. – URL: <https://surf.lt/xqzirc>. – Дата звернення: 21.01.2026.

312. Чорнобильська трагедія. 20 років болю, страждань, сподівань / авт. ідеї та авт.-упоряд. С. Красильніков. – Київ : Болгов Медіа Центр, 2006. – 192 с. : іл.

313. Чорнобильська трагедія : док. і матеріали / Ін-т історії України НАН України, Центр. держ. архів громад. об'єднань України ; упоряд.: Н. П. Барановська та ін. ; ред. рада: П. П. Толочко (голова) та ін. – Київ : Наук. думка, 1996. – 783 с. – (Пам'ятки історії України. Джерела новітньої історії ; сер. 5).

У збірнику вперше публікуються документи і матеріали 1967–1995 років, що розкривають широке коло питань – від історії будівництва ЧАЕС до аварії та післяаварійного стану станції.

314. Чорнобильська трагедія: і мертвим, і живим, та ненародженим... : у 2 кн. / авт.-упоряд. С. Красильніков. – Київ : Артис, 2010–2011.

Кн. 1. – 2010. – 512 с.

Кн. 2. – 2011. – 512 с. : фот.

315. Чорнобильське досье КГБ. Від будівництва до аварії : зб. док. про катастрофу на Чорнобильській АЕС / Галуз. держ. архів Служби безпеки України, Ін-т історії України НАН України, Укр. ін-т нац. пам'яті ; уклад.: О. Г. Бажан, А. А. Когут, Г. В. Боряк. – Київ : К.І.С., 2020. – 686 с. : іл.

316. Чорнобильське досье КГБ. Суспільні настрої. ЧАЕС у поставарійний період : зб. док. про катастрофу на Чорнобильській АЕС / Ін-т історії України НАН України, Укр. ін-т нац. пам'яті ; відп. ред. В. А. Смолій ; редкол.: А. А. Когут та ін. ; упоряд.: О. Г. Бажан та ін. – Київ, 2019. – 1200 с.

317. Чорнобильський лабіринт: сценарій катастрофи, факти, документи : монографія / Укр. акад. наук, Від. аналізу та попередження техноген. катастроф ; Н. П. Барановська, Л. Б. Берестов, О. М. Грищак та ін. – Київ : Леся, 2006. – 339 с. : рис., табл. – укр. та рос. мовами.

318. Чучман, Х. Ю.

Видове різноманіття та інформативність документів особового походження із зони відчуження Чорнобильської АЕС / Х. Ю. Чучман // Архіви України : наук.-практ. журнал. – 2017. – № 2. – С. 162–170. – Бібліогр.: 11 назв.

319. 60 протоколів про ліквідацію наслідків Чорнобильської катастрофи доступні онлайн // Історична правда. – Електрон. дані. – 2020. – 27 квітня. – URL: <https://surli.cc/vzcdie>. – Дата звернення: 16.01.2026.

320. Шматко, Л. Л.

Аналіз стану здоров'я учасників ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС у віддаленому періоді по даним Реєстру ВМУ СБ України / Л. Л. Шматко, Т. В. Чайка, Ю. І. Логущ // Чорнобильська трагедія. Осмислення. 30 років потому : Міжнар. наук.-практ. конф., [Київ, 5 квіт. 2016 р.]. – Київ, 2016. – С. 70–73. – URL: <https://surl.li/yzjano>. – Дата звернення: 07.01.2026.

321. Шухардт, Е.

Голоси дітей Чорнобиля: історія тихої революції / Е. Шухардт, Л. Копелев. – Київ : Либідь, 1996. – 136 с.

322. Щербак, Ю. М.
Чорнобиль : док. повість / Ю. М. Щербак. – Київ : Дніпро, 1989. – 223 с. – (Романи й повісті ; № 1).
323. Щигельська, Г. О.
Чорнобиль як український культурний бренд / Г. О. Щигельська, М. Коляда // Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки: зб. тез II Міжнар. наук. конф. – Тернопіль, 2022. – С. 32-33. – URL: <https://surli.li/ufffiq>. – Дата звернення: 04.02.2026.
324. Що про Чорнобиль (не)приховувала радянська влада / підгот. Н. Слобожаніна // Український інститут національної пам'яті. – Електрон. дані. – URL: <https://surli.li/ljlgbs>. – Дата звернення: 08.02.2026.
Інформацію про найбільшу техногенну катастрофу в історії людства, спричинену вибухом на четвертому енергоблоці ЧАЕС 26 квітня 1986 року, партійно-державне керівництво та спецслужби СРСР одразу віднесли до категорії таємної.
325. Як і за скільки будували укриття над ЧАЕС, яке 14 лютого пошкодив російський «шахед» / Юлія Кузьменко // Суспільне Новини. – Електрон. дані. – 2025. – 14 лютого. – URL: <https://surli.cc/xwjgsp>. – Дата звернення: 08.02.2026.
326. Як радіація з Чорнобиля поширювалася Європою. Інфографіка + дайджест // Історична правда. – Електрон. дані. – 2016. – 26 квітня. – URL: <https://surli.cc/xzvlai>. – Дата звернення: 16.02.2026.
327. Як, цензуруючи Чорнобиль, КДБ програв країну. Хроніки із секретних архівів / Андрій Гарасим // ZMINA. – Електрон. дані. – 2019. – 25 червня. – URL: <https://bit.ly/3nbofvh>. – Дата звернення: 19.02.2026.
328. Яковлева, Я. О.
Чорнобильська трагедія як «культурна травма» України / Я. О. Яковлева // Антропологічні виміри філософських досліджень : наук. журнал. – Дніпро, 2014. – Вип. 6. – С. 43–53. – Бібліогр.: 13 назв. – URL: <https://surli.li/nqyfje>. – Дата звернення: 13.01.2026.
329. Ярошенко, І. С.
Деякі питання соціального захисту постраждалих внаслідок

Чорнобильської катастрофи / І. С. Ярошенко // Юриспруденція: теорія і практика : наук.-практ. журнал. – 2009. – № 8. – С. 45–52.

330. Ястремський, М. М.

Вінничани з полином у серці : ліквідаторам Чорнобильської катастрофи присвячується : фотонарис / М. М. Ястремський, М. П. Лаціс, В. Ф. Сокіл. – Вид. 3-є. – Вінниця : Консоль, 2009. – 439 с.

331. Chernobyl Nuclear Power Plant : [Чорнобильська атомна електростанція] / National Nuclear Generating Company «Energoatom». – Kyiv, 2000. – 17 p.

332. Chernobyl Nuclear Power Plant Catastrophe: FAQ : [Катастрофа на Чорнобильській атомній електростанції: поширені запитання] / Aleksandra Zaiika, Oksana Aliieva // Heinrich Boell Stiftung. – Електрон. дані. – 2020. – 8 may. – URL: <https://surl.li/boifmn>. – Дата звернення: 21.02.2026.

333. Developing Chornobyl Affected Communities : [Розвиток постраждалих громад від Чорнобильської катастрофи] / UNDP Ukraine, Chornobyl Recovery and Development Programme. – Kyiv, 2001. – 18 p.

334. Steinkellner, M.

Tschernobyl – damals und heute. Ein Reaktorunfall als multidimensionaler Einflussfaktor der europäischen Geschichte. Masterarbeit zur Erlangung des akademischen Grades: [Чорнобиль – тоді і сьогодні. Аварія реактора як багатовимірний фактор впливу на європейську історію. Дипломна робота на здобуття академічного ступеня магістра] / M. Steinkellner. – Linz : Institut für neuere Geschichte und Zeitgeschichte, 2025. – 103 s. – URL: <https://surl.li/fiqnbf>. – Дата звернення: 6.02.2026.

335. Unit «Shelter» : History, Actual Status and Future Prospects : [Об'єкт «Укриття» : історія, статус, перспективи] / Ed. A. Klyuch. – Edition 2, revised and added. – Slavutich : Ukratomizdat, 1998. – 223 p.

Усередині реакторного залу Чорнобильської атомної електростанції у березні 2021 року. REUTERS/Gleb Garanich

II

Техногенні катастрофи як похідна суспільства ризику*

«Установки і споруди, що містять небезпечні сили, а саме: греблі, дамби й атомні електростанції, не повинні ставати об'єктами нападу навіть у тих випадках, коли такі об'єкти є військовими об'єктами, якщо такий напад може викликати звільнення небезпечних сил і наступні тяжкі втрати серед цивільного населення».

Стаття 56 Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року.

24 лютого 2022 року, у перший день повномасштабного вторгнення російської армії на територію України, окупантами була захоплена Чорнобильська атомна електростанція. Працівники станції 35 днів були заручниками військових РФ, під постійним тиском і небезпекою для життя підтримували безпечне функціонування ядерного об'єкту. Тільки 20 березня вдалося здійснити часткову ротацію персоналу станції та евакуювати цивільних осіб, які перебували на захопленій території ЧАЕС. Свавільля і мародерство російських окупантів не мало меж. Була розграбована і знищена лабораторія

---

*включає в себе інформацію про різноманітні аспекти впливу техногенних катастроф на суспільство та навколишнє середовище: соціально-екологічні, соціально-економічні, політичні, медичні та ін.; окреслено коло проблем про заподіяння непоправної шкоди довкіллю військовими діями на території України.

та викрадене дороговартісне устаткування. На всій території зони відчуження залишились сліди їхньої окупаційної діяльності та злочинів – розритий окопами Рудий ліс, непоодинокі випадки загибелі тварин, у тому числі червонокнижних.

Запорізька АЕС є найбільшою атомною електростанцією в Європі та входить до десятки найбільших у світі. Станція налічує 6 легководних ядерних реакторів, які працюють на збагаченому урані, п'ять з них по черзі було здано в експлуатацію в 1986–1989 роках, шостий – у 1995. Виробляла майже половину електроенергії України, отриманої від атомної енергетики і більше п'ятої частини загальної електроенергії, виробленої в Україні. 24 лютого 2022 року, щоб зменшити ризики, Енергоатом зупинив 5 і 6 енергоблоки, залишивши в роботі перші чотири. В ніч з 3 на 4 березня 2022 року, в ході двогодинного бою на території ЗАЕС з російськими окупантами, які застосовували різні види озброєння, сталася пожежа. Станція втратила частину потужності. «Вперше у світовій історії атомної енергетики мій персонал виконав складні технічні переключення під прямим вогнем та забезпечив ядерну безпеку об'єкту та зберіг генерацію», – Олег Дудар, керівник експлуатаційного підрозділу ЗАЕС (Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм <https://surl.lt/efbzps>). Наразі Запорізька АЕС перебуває під тимчасовою окупацією РФ, яка оголосила про привласнення об'єкту, намагаючись організувати електропостачання з неї на окуповані українські

території. Український персонал станції піддається нелюдському поводженню, що збільшує ризик ядерних інцидентів і аварій. На станції присутні співробітники МАГАТЕ. Електростанція має проблеми з надійним зовнішнім живленням, що створює ризики для ядерної безпеки, був зафіксований випадок зникнення резервного живлення. На роботу Запорізької атомної станції напряму вплинуло руйнування російськими загарбниками Каховської гідроелектростанції, оскільки ЗАЕС втратила можливість використовувати ресурси Каховського водосховища (штучний резервуар площею 2155 квадратних кілометрів) для охолодження. Від квітня 2024 року всі реакторні блоки Запорізької АЕС зупинені. МАГАТЕ наполягає, що вони не можуть бути запуснені, доки військові дії продовжують загрожувати ядерній безпеці, проте перемовини про демілітаризацію території не досягають успіху.

Спорудження Каховської ГЕС було розпочато в 1950 році а завершено у жовтні 1955 року, коли був запуснений перший гідроагрегат. Для реалізації такого масштабного проекту було затоплено 257 тисяч гектарів дніпровських плавнів – заплавних островів із родючими ґрунтами та сільськогосподарськими угіддями. Під водою опинилися цілі села, попередньо звідти було переселено 15 тисяч людей, вивезено ліс. Загинула значна кількість диких тварин, не всі встигали врятуватися від води, а деяких, наприклад, вовків, навмисно відстрілювали. Затоплена територія – Великий Луг –

була місцем існування кількох Запорізьких Січей (зберігала історичні пам'ятки тих часів) та великої кількості рідкісних видів тварин і рослин. Десятки років ця територія була втрачена для природи, науковців та української культури. 6 червня 2023 року, близько 2.50 години ночі Російська Федерація здійснила воєнний злочин та акт екоциду – окупантами було підірвано заміновану ними греблю Каховської ГЕС, що призвело до безпрецедентних гуманітарних, соціальних та екологічних наслідків. З 28 прольотів верхньої частини греблі було зруйновано 11. Через руйнацію вся Каховська гідроелектростанція опинилась під водою, постраждав машинний цех, стався витік 150 тонн турбінного мастила ; різкий спад рівня води призвів до порушення функціонування охолоджуючої системи Запорізької АЕС – Україна опинилась під загрозою ядерної небезпеки ; сталося забруднення значних площ сільськогосподарських земель ; до зони надзвичайної ситуації потрапили 180 населених пунктів ; у зоні лиха опинились майже 16 тисяч осіб, більше 30 осіб загинули, 28 – отримали поранення, 39 осіб вважаються безвісти зниклими ; сталась загибель представників тваринного, рослинного світу та водних біоресурсів ; було зафіксовано руйнування і пошкодження об'єктів промислової та соціальної інфраструктури, приватних будівель ; вийшли з ладу каналізаційна та дренажна системи ; існував ризик розповсюдження інфекційних захворювань. Каховська гідроелектростанція більше не підлягає відновленню.

Одним із наслідків ведення активних бойових дій спостерігається масштабне забруднення природного середовища. Російсько-українська війна актуалізувала проблеми використання неконвенційних видів озброєнь з відповідним негативним акумуляційним впливом на довкілля. Дії російської окупаційної армії, окрім безпосередньої шкоди навколишньому середовищу, спричиняють екологічні злочини техногенного характеру, пов'язані з порушенням екологічної безпеки як для живої природи, так і для людини.

У міжнародному праві злочини проти природного середовища, що мають катастрофічні наслідки для екосистем і відповідно для здоров'я людей, тварин і рослин, класифікуються як екоцид. Також на даний момент напрацьовуються механізми притягнення винних за воєнні злочини, які завдали шкоду довкіллю до кримінальної відповідальності. Україна може відіграти ключову роль у цьому напрямку.

---

336. Про затвердження Положення про Спеціалізовану екологічну прокуратуру (на правах Департаменту) Офісу Генерального прокурора : Наказ Генерального прокурора від 02 серпня 2021 р. № 247 / Верховна Рада України. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.lu/lunuwa>. – Дата звернення: 08.01.2026.
Основні завдання Спеціалізованої екологічної прокуратури.

337. Про схвалення Національної стратегії протимінної діяльності на період до 2033 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024–2026 роках : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 червня 2024 р. № 616-р Київ / Кабінет Міністрів України. – Електрон. дані. – 2024. – URL: <https://surl.li/vsbphx>. – Дата звернення: 08.01.2026.

338. Чорнобильська катастрофа та подолання її наслідків : нормативні документи / упоряд. Є. К. Пашутинський. – Київ : КНТ, 2007. – 312 с.

Об'єктивна і добре аргументована оцінка впливу на природні екосистеми і людину двох широкомасштабних способів отримання енергії – використання енергії ділення атомних ядер і спалювання вугільного органічного палива. На прикладі викладених матеріалів та проведених дослідів представлена інформація по очищенню забруднених територій від радіаційного зараження. Описуються методики і дії, які були використані при ліквідації наслідків вибуху на Чорнобильській атомній електростанції. В додатках висвітлені нормативні документи про рівні радіаційного забруднення тридцяти кілометрової зони та допустимі рівні опромінення для людського організму.

Чорнобильська атомна електростанція.
Фото: ДСП ЧАЕС <https://surl.lu/ntfils>

Постчорнобиль: наслідки для суспільства та довкілля

339. Аксьонова, А.

Японська і Чорнобильська зони відчуження: аналогії та особливості / А. Аксьонова // Надзвичайна ситуація. – 2012. – № 5. – С. 26–29.

340. Амджадін, Л. М.

Екологічний ризик у політиці та свідомості постчорнобильського соціуму / Л. М. Амджадін, В. В. Дурдинець // Соціальні ризики та соціальна безпека в умовах природних і техногенних надзвичайних ситуацій та катастроф. – Київ, 2001. – С. 241–283.

341. Амджадін, Л. М.

Постчорнобильський соціум: ризики та шанси виживання / Л. М. Амджадін, Ю. І. Саєнко, Н. В. Ходорівська // Соціологія: теорія, методи, маркетинг : наук.-теорет. часопис. – 2006. – № 4. – С. 126–146.

342. Арямнова, О. В.

Стан здоров'я дітей, народжених від батьків-ліквідаторів аварії на Чорнобильській АЕС (клініко-генетичні аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мед. наук. 14.01.10 «Педіатрія» / О. В. Арямнова ; Харків. мед. акад. післядиплом. освіти. – Харків, 2001. – 20 с.

343. Барановская, Н. П.

Города и их жители после радиационной аварии (на примере Киева и Фукусимы) : [Міста та їхні мешканці після радіаційної аварії (на прикладі Києва і Фукусіми)] / Н. Барановская, Миягоши Юкико // Місто: історія, культура, суспільство : електрон. журнал урбаніст. студій. – 2017. – № 1 (2). – С. 67–84. – Бібліограф.: 53 назви.

344. Барановська, Н. П.

Суспільний вимір проблем атомної енергетики через призму подій на Чорнобильській АЕС (до 25-ї річниці аварії) / Н. П. Барановська // Наука та наукознавство : міжнар. наук. журнал. – 2011. – № 2. – С. 131–143.

345. Бевзенко, Л.

Організаційна та самоорганізаційна соціальна структура: вплив на формування ризикової свідомості / Л. Бевзенко // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2002. – Вип. 8 : Розробка моделей життєдіяльності в умовах підвищеного ризику внаслідок надзвичайних ситуацій та катастроф: з урахуванням досвіду Чорнобильської катастрофи. – С. 52–61.

346. Біотичні наслідки Чорнобильської катастрофи / Кирил Савін // Heinrich Boell Stiftung. – Електрон. дані. – 2011. – 7 лютого. – URL: <https://surl.lt/jfvjkn>. – Дата звернення: 21.01.2026.

Відомо, що одним з головних наслідків Чорнобильської аварії є радіонуклідне забруднення майже 9% сільськогосподарських угідь України. Вплив радіоактивного забруднення на біологічні об'єкти має прояви на всіх рівнях організації від вірусів до екосистем. Особливо яскраво ці ефекти виражені в межах Чорнобильської зони відчуження, де біологічні об'єкти зазнали критичних рівнів ураження.

347. Булгакова, О. В.

Крутий стіл «Атомна революція: екологія політики, дифузія настрів, санація свідомості (до 30-річчя аварії на Чорнобильській АЕС)» / О. В. Булгакова, І. В. Безлюдна // Український історичний журнал. – 2016. – № 2. – С. 230–232.

348. Валерко, Р. А.

Стан екологічної безпеки «самопоселенців», що проживають на радіаційно забруднених територіях / Р. А. Валерко, Л. О. Герасимчук // Чорнобильська катастрофа. Актуальні проблеми, напрямки та шляхи їх вирішення : зб. праць учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (22–23 квіт. 2021 р.). – Житомир, 2021. – С. 123–126 : табл. – URL: <https://surl.li/xprfxu>. – Дата звернення: 16.01.2026.

349. Варивода, К. С.

Чорнобильська катастрофа: історія і сучасність (до 30-річчя аварії на Чорнобильській АЕС) / К. С. Варивода // Переяславський літопис : зб. наук. ст. – 2017. – Вип. 12. – С. 184–192. – Бібліогр.: 14 назв.

350. Васюта, С. І.

Постчорнобильський період в Україні: національний досвід в контексті цивілізаційних стратегій / С. І. Васюта. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2001. – 131 с.

351. Висновки і рекомендації Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять п'ять років Чорнобильської катастрофи. Безпека майбутнього» // Надзвичайна ситуація : виробничо-практ. журнал. – 2011. – № 4. – С. 13–17.

352. Вишневецький, Д.
Європейська п'ятірка у зоні відчуження : 5 видів представників тваринного світу у зоні відчуження, які є об'єктами у галузі охорони природи / Д. Вишневецький, С. Гуменюк, О. Розуменко // Надзвичайна ситуація + : вироб.-практ. журнал. – 2018. – № 10. – С. 50–53.

353. Голоколосова, А. С.
Сталкери Чорнобильської зони / А. С. Голоколосова // Чорнобиль: катастрофа та уроки на майбутнє : матеріали Міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 26 квіт. 2016 р.). – Київ, 2016. – С. 33–35. – URL: <https://surl.li/ahzpiib>. – Дата звернення: 16.01.2026.

354. Гончарук, О. С.
Соціальний розвиток громад і територій: проблеми і перспективи / О. С. Гончарук // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2007. – Вип. 13 : Соціальний розвиток громад і територій, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи. – С. 180–226.

355. Гордеева, А. Д.
Порівняльна характеристика ранніх фаз розвитку подій під час аварій на Чорнобильській та «Фукусіма 1» атомних електростанціях / А. Д. Гордеева // Екологічний вісник : наук.-попул. журнал. – 2011. – № 2. – С. 24–25.

356. Гунько, Н. В.
Динаміка змін показників смертності у населення, що проживає на радіоактивно забруднених територіях України / Н. В. Гунько, М. І. Омелянець // Чорнобильська трагедія. Осмислення. 30 років потому : Міжнар. наук.-практ. конф., [Київ, 5 квіт. 2016 р.]. – Київ, 2016. – С. 55–57. – Бібліогр.: 6 назв. – URL: <https://surl.li/yzjano>. – Дата звернення: 07.01.2026.

357. 20 років Чорнобильської катастрофи: підсумки та перспективи : зб. матеріалів до парламентських слухань у Верховній Раді України 26 квітня 2006 року / Верховна Рада України, Комітет з питань екологічної політики, природокористування та ліквідації

наслідків Чорнобильської катастрофи ; упоряд. М. М. Борисюк. – Київ : Парлам. вид-во, 2006. – 640 с.

358. Двадцять п'ять років Чорнобильської катастрофи. Безпека майбутнього : Міжнар. практ. конф. (20–22 квіт. 2011 р., Київ, Україна) : зб. доповідей, висновки і рекомендації = Двадцять пять лет Чернобыльской катастрофы. Безопасность будущего : Междунар. практ. конф. (20–22 апр. 2011 г., Киев, Украина) : сб. докл., заключ. и рекомендаций = Twenty-five years after Chernobyl accident. Safety for the future : International conference (April 20–22, 2011, Kyiv, Ukraine). – Київ : КІМ, 2011. – укр., рос., англ. мовами.

Ч. 1. – 366 с. : рис., табл. – Бібліогр. в кін. ст.

Ч. 2. – 383 с. : рис., табл. – Бібліогр. в кін. ст.

359. Двадцять п'ять років Чорнобильської катастрофи. Безпека майбутнього. Національна доповідь України / М-во надзвичайних ситуацій України, Всеукр. наук.-дослід. ін-т цивіл. захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техноген. та природ. характеру ; редкол.: В. І. Балого (голов. ред.), В. І. Холоша, О. М. Євдін та ін. – Київ : КІМ, 2011. – 356 с. – Бібліогр: 341–355. – URL: <https://surl.luh.gov.ua/ekxmen>. – Дата звернення: 07.01.2026.

Зі змісту:

1. Чорнобильська катастрофа. Здійснення першочергових заходів з мінімізації її наслідків. – С. 14–38.
2. Радіоекологічні наслідки. Динаміка радіоактивного забруднення наземних екосистем та ефективність захисних заходів. – С. 39–98.
3. Радіологічні та медичні наслідки Чорнобильської катастрофи. – С. 99–187.
4. Соціально-економічні та соціально-психологічні наслідки Чорнобильської катастрофи: основні проблеми та сучасні оцінки можливих шляхів розвитку постраждалих територій. – С. 188–211.
5. Перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему та зняття Чорнобильської АЕС з експлуатації. – С. 212–251.
6. Поводження з радіоактивними відходами, що утворилися внаслідок Чорнобильської катастрофи. – С. 252–262.
7. Державна політика України щодо подолання наслідків Чорнобильської катастрофи. – С. 263–324.
8. Уроки Чорнобиля. Безпека майбутнього. – С. 325–340.

360. Демішев, Д.
Чорнобиль: сучасне обличчя : [фотоальбом] / Д. Демішев. – Київ : ArtHuss, 2021. – 80 с.

361. Джонсон, Д.
Ядерний туризм : непередбачуваний спадок Чорнобильської катастрофи / Д. Джонсон // National geographic. Ukrainian edition. – 2014. – № 9. – С. 124–141; фот.

Про специфіку туристичної діяльності в Чорнобильській зоні відчуження, описано типову екскурсію до місць трагедії, охарактеризовано визначні місця, на які туристи обов'язково звертають увагу.

362. Долін, В. В.
Самоочищення природного середовища після Чорнобильської катастрофи = Environmental selfclearing after the Chornobyl catastrophe : монографія / В. В. Долін, Г. М. Бондаренко, О. О. Орлов ; Ін-т геохімії навколишнього середовища НАН України. – Київ : Наук. думка, 2004. – 224 с.

У монографії обґрунтовано геохімічний підхід до проблем екологічної безпеки радіаційно забруднених територій.

363. Досвід подолання наслідків Чорнобильської катастрофи: сільське та лісове господарство : монографія / Держ. агроєкол. ун-т, Укр. наук.-дослід. ін-т сільськогосподарської радіології ; ред. П. П. Надточій. – Київ : Світ, 2003. – 81 с.

Спроба узагальнити досвід роботи державних органів та підвідомчих установ щодо організації робіт в агропромисловому виробництві та лісовому господарстві в післяаварійний період. Висвітлені екологічні проблеми на радіоактивно забрудненій території України та шляхи їх розв'язання.

364. Дудко, Л.
Конкурентоздатність спеціаліста в кризових умовах / Л. Дудко // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2001. – Вип. 7 : Соціально-психологічний моніторинг умов життя та діяльності соціальних груп потерпілих від Чорнобильської аварії: порівняльний аналіз та рекомендації. – С. 333–343.

365. Екологічні проблеми водокористування на території, що постраждала від аварії на Чорнобильській АЕС та рекомендації для населення / ред.: С. О. Афанасьєв, С. Д. Щербак. – Київ : Сьоме небо, 2005. – 96 с.

366. Євдін, О.
Чорнобильські проблеми у полі зору науки / О. Євдін, Г. Перепелятников // Надзвичайна ситуація : виробничо-практ. журнал. – 2012. – № 5. – С. 48–49.
367. Здоров'я ліквідаторів наслідків аварії на Чорнобильській атомній електростанції : монографія / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, Ін-т охорони здоров'я дітей та підлітків НАМН України ; ред.: М. М. Коренев, О. І. Плехов, Г. О. Бориско. – Харків, 2011. – 228 с. : рис., табл.
368. Зникаюча Зона відчуження // YouTube. Хаці. – Електрон. відеодані. – 2021. – 26 квітня. – URL: <https://youtu.be/MT8A1InGuMQ>. – Дата звернення: 10.02.2026.
369. Іванчук, Н. В.
«Чорнобильський тур» – зона тяжіння / Н. В. Іванчук // Чорнобиль: катастрофа та уроки на майбутнє : матеріали Міжвуз. наук.-практ. конф. (Київ, 26 квіт. 2016 р.). – Київ, 2016. – С. 36–37. – URL: <https://surl.li/ahzrib>. – Дата звернення: 16.01.2026.
Спектр туристичних послуг для відвідувачів зони ЧАЕС.
370. Інсинератор (документальний фільм) // YouTube. Luminance. – Електрон. відеодані. – 2021. – 14 січня. – URL: <https://surl.li/amzcyj>. – Дата звернення: 21.01.2026.
В рамках міжнародних програм із закриття станції, виникла необхідність утилізації величезної кількості радіоактивних матеріалів (у т.ч. деревини) та забруднених об'єктів. Фільм створено за підтримки Державного агентства України з управління зоною відчуження коштом Європейського Союзу.
371. Калиненко Л. В.
Протирадіаційний захист населення та екологічне оздоровлення територій, що постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС / Л. В. Калиненко, Л. В. Перепелятнікова, О. Р. Яцюк // Бизнес и безопасность. – 2015. – № 3. – С. 105–107.
372. Кіндеревиц, А.
Чорнобиль–2015. Куди йдемо? / А. Кіндеревиц // Слово просвіти. – 2015. – 23–29 квіт. (№ 16). – С. 4–5.

Розглядається питання про якнайшвидше застосування прогресивних технологій прискореної дезактивації радіоактивних матеріалів на ЧАЕС.

373. Комарова, К. О.

Чорнобильська зона: проблеми туристичного відвідування та ознайомлення / К. О. Комарова // Історико-культурний туризм: український та світовий досвід : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф. (5 квіт. 2019 р.). – Київ, 2019. – С. 290–293.

374. Кондратенко, С. А.

Преобразование объекта «Укрытие» в экологически безопасную систему. История, стабилизация, строительство нового безопасного конфайнмента, планы : [Перетворення об'єкту «Укриття» в екологічнобезпечну систему. Історія, стабілізація, будівництво нового безпечного конфайнменту, плани] / С. А. Кондратенко, С. Ф. Сверчков // Проблеми виведення з експлуатації об'єктів ядерної енергетики та відновлення оточуючого середовища INUDECO'16 = First International Conference on Nuclear Decommissioning and Environment Recovery INUDECO'16 : Перша Міжнар. конф., Славутич (26–27 квіт. 2016 р.) : зб. матеріалів. – Славутич, 2016. – С. 28–38 : ил., табл. – URL: <https://surl.li/umjukx>. – Дата звернення: 16.01.2026.

375. Коноплицька, Т.

Ризик та страх як формуючі чинники соціального самопочуття людини / Т. Коноплицька // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2003. – Вип. 9 : Розробка моделей життєдіяльності в умовах підвищеного ризику внаслідок надзвичайних ситуацій та катастроф: з урахуванням досвіду Чорнобильської катастрофи. – С. 133–143.

376. К проблеме оптимизации условий проживания работающих по вахтовому методу в Зоне отчуждения ЧАЭС : [До проблеми оптимізації умов проживання працюючих за вахтовим методом у Зоні відчуження ЧАЕС] / В. Я. Акименко, Н. М. Янко, П. В. Семашко и др. // Проблеми Чорнобильської зони відчуження : наук.-техн. збірник. – Київ, 1994. – Вип. 1. – С. 50–54.

377. Кривда, М.

Територія напівзабуття / М. Кривда // Голос України. – 2013. – 26 квіт. – С. 1, 10–11.

30-кілометрова Чорнобильська зона.

378. Кутно, І.
Чорнобильсько-курський синдром / І. Кутно // Надзвичайна ситуація. – 2009. – № 8/9. – С. 36–37.
379. Кузьменко, М. І.
Радіонуклідна аномалія / М. І. Кузьменко. – Київ : Академперіодика, 2013. – 394 с.
Про екологічні наслідки Чорнобильської катастрофи, радіонуклідне забруднення довкілля, міграцію радіонуклідів по Дніпру та каскаду його водосховищ до Чорного моря, динаміку накопичення радіонуклідів, дози опромінення і порушення в організмах представників флори та фауни наземних і водних екосистем.
380. Кузьменко, Т.
Суспільство ризику: Чорнобильська детермінанта / Т. Кузьменко // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2006. – Вип. 12 : Суспільство ризику: Чорнобильська детермінанта. – С. 180–200.
381. Лавров, Ю.
Відлуння Чорнобиля / Ю. Лавров // Військо України. – 2013. – № 4. – С. 50–53.
Аварія на Чорнобильській АЕС мала, має і, на жаль, ще довго матиме значний вплив на стан навколишнього природного середовища. Трагічні наслідки Чорнобильської трагедії відчуватиме ще не одне наступне покоління.
382. Левченко, О. Г.
Хіросіма – Нагасакі – Чорнобиль: уроки та застереження / О. Г. Левченко, Є. П. Маслов // Безпека життєдіяльності. – 2010. – № 3. – С. 25–26.
383. Лисиченко, Г. В.
Про деякі проблеми, пов'язані з подоланням наслідків Чорнобильської катастрофи та гарантування радіаційної безпеки / Г. В. Лисиченко // Екологічний вісник : наук.-попул. журнал. – 2013. – № 2. – С. 11–12.
384. Логановський, К. М.
Нейропсихіатричні наслідки Чорнобильської катастрофи : сучасний стан доказів / К. М. Логановський // Український медичний часопис. – 2008. – № 6. – С. 44–51.

385. Малиновський, А. С.
Двадцять років після аварії на ЧАЕС: реалії життя : доповідь на п'ятій Міжнар. наук. конф. «Досвід подолання наслідків Чорноб. катастрофи в сільському та лісовому господарстві – 20 років після аварії на ЧАЕС» (Житомир, 18–20.05.06) / А. С. Малиновський ; Державний агроекологічний університет. – Житомир : ДАУ, 2006. – 84 с. – Бібліогр.: с. 78–79.

386. Малиновський, А. С.
Еколого-економічні та соціальні аспекти Чорнобильської катастрофи : на прикладі Житомирської області : монографія / А. С. Малиновський. - Київ : Ін-т аграрної економіки, 2001. – 291 с.

У монографії глибоко узагальнено і повно викладено взаємопов'язані різнопланові питання, що виникли в зв'язку з аварією на Чорнобильській атомній електростанції. Розглядаються еколого-біологічні наслідки аварії, проблеми міграції радіонуклідів та радіобіологічні ефекти у рослин, тварин і людей, економічні та соціальні аспекти аварії.

387. Маховський, О.
Чорнобильські кургани. На 300 років / О. Маховський // Пожежна та техногенна безпека : журнал. – 2014. – № 12. – С. 30–31.

Про будівництво нового саркофага Чорнобильської АЕС, сховища твердих радіоактивних відходів та централізованого сховища відпрацьованих джерел іонізуючого випромінення.

388. Моргун, В. В.
Генетичні наслідки аварії на Чорнобильській АЕС / В. В. Моргун, Р. А. Якимчук. – Київ : Логос, 2010. – 394 с. : іл., табл. – Бібліогр.: с. 337–395.

389. Моргун, В. В.
Мутагенна активність радіонуклідних забруднень ближньої зони Чорнобильської АЕС у віддалені строки після аварії / В. В. Моргун, Р. А. Якимчук // Физиология растений и генетика : науч. журнал. – 2015. – Т. 47, № 6. – С. 463–473.

390. На поточний момент сторонніх осіб на майданчику Чорнобильської АЕС не перебуває. [ФОТО] // Держ. агентство України з упр. зоною відчуження. – Електрон. дані. – 2022. – 31 березня. – URL: <https://surl.lu/wrmonj>. – Дата звернення: 26.01.2026.

«Повідомляємо, що розпочався початок виходу з території ЧАЕС російських окупаційних військ. Відповідні «офіційні» документи були підписані працівниками станції під примусом до фактичного завершення процесу. Під час виходу військ відбувається розграбування приміщень, викрадення техніки та інших цінних речей. Подальші дії на території ЧАЕС будуть здійснені після проведення перевірки силими українських фахівців на наявність вибухових пристроїв».

391. Наслідки після окупації російськими військами Чорнобильської зони відчуження // Держ. агентство України з упр. зоною відчуження. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.lujsumeg>. – Дата звернення: 10.02.2026.

392. Ніконенко, В.

Уроки Чорнобиля та їх ядерний відтінок / В. Ніконенко // Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки : зб. тез III Міжнар. наук. конф., Тернопіль (20–21 квіт. 2023 р.). – Тернопіль : Паляниця В. А., 2023. – С. 82–84.

393. «Ніхто не знає, що нам подарує квітень 1986 року в майбутньому» / Тетяна Градоблянська // Голос України : газета Верховної Ради України. – 2011. – 12 квіт. (№ 66). – С. 8.

Минає 25 років після аварії на Чорнобильській атомній електростанції, а медики і досі не можуть точно сказати, якого впливу на здоров'я людей завдала ця катастрофа. Адже наслідки радіаційного опромінення батьків можуть «аговкнутись» на їхніх дітях, а то й на правнуках. На разі, мовляв, підвести можна лише проміжні підсумки. Аварія на ЧАЕС спровокувала зростання захворювання жінок та дітей на рак щитовидної залози. Хвилюють медиків також ураження імунної та ендокринної систем і метаболічні порушення у дітей.

394. Носовський, А. В.

Стратегічні напрями діяльності на об'єкті «Укриття» після введення в експлуатацію нового безпечного конфайнмента / А. В. Носовський // Проблеми безпеки атомних електростанцій та Чорнобиля. – 2019. – № 32. – С. 8–14.

Розглядаються науково-технічні проблеми, які потребують вирішення для досягнення кінцевої мети перетворення об'єкта «Укриття» Чорнобильської АЕС на екологічно безпечну систему. Показано переваги та недоліки основних стратегій.

395. Паренюк, О.

Страшне, прекрасне та потворне в Чорнобилі. Від катастрофи до лабораторії / О. Паренюк, К. Шаванова. – Київ : Віхола, 2023. – 304 с.

У цій книжці ви не знайдете детального аналізу подій, що сталися 26 квітня 1986 року, чи історії ліквідаторів. Натомість ви дізнаєтеся основи радіаційної науки, познайомитеся з людьми, які її творять, і зрозумієте, що відбувається в Чорнобилі та яким може бути майбутнє радіаційної і ядерної безпеки у світі після завершення війни в Україні.

396. Пасховер, О.

ООН уповноважена заявити: переміщення населення на чужі території занастало більше людей, аніж, власне, радіоактивне випромінювання // Політика і культура : сусп.-політ. щотиж. журнал. – 2002. – № 7. – С. 38–39.

397. Перепелятніков, Г. П.

Чорнобильська катастрофа. Погляд через 29 років / Г. П. Перепелятніков, Л. В. Перепелятнікова // Бизнес и безопасность. – 2015. – № 2. – С. 106.

398. Пилипенко, В. Є.

Постчорнобильська ситуація: міграція та соціальна адаптація молоді / В. Є. Пилипенко // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 1995. – Вип. 1 : Чорнобильський синдром : соціально-психологічні наслідки. – С. 75–82.

399. Пилипенко, В. Є.

Проблеми соціального захисту потерпілих від катастроф у дзеркалі громадської думки початку XXI століття / В. Є. Пилипенко, Г. І. Міміндусова // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2003. – Вип. 9 : Розробка моделей життєдіяльності в умовах підвищеного ризику внаслідок надзвичайних ситуацій та катастроф: з урахуванням досвіду Чорнобильської катастрофи. – С. 104–119.

400. Повернення до Чорнобильської зони // Держ. агентство України з упр. зоною відчуження. – Електрон. дані. – 2022.

Частина 1. – URL: <https://surl.li/nejjzt>. – Дата звернення: 21.01.2026.

Частина 2. – URL: <https://surl.li/mifajb>. – Дата звернення: 21.01.2026.

401. «Пожинаємо плоди «залишкового принципу»»: що вдалося зробити за 30 років, а що ні, й чому саме для ліквідації наслідків аварії на Чорнобильській АЕС?: екс-голова Адміністрації зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення Володимир Холоша / розмову вів Станіслав Прокопчук // Урядовий кур'єр. – 2016. – 23 берез. – С. 1, 5. – URL: <https://sur1.li/wtprkam>. – Дата звернення: 12.02.2026.

402. Попередній ремонт арки над ЧАЕС планують завершити 2026 року / Лілія Ржеутська // DW. – Електрон. дані. – 2025. – 9 грудня. – URL: <https://sur1.li/ctaadc>. – Дата звернення: 10.02.2026.

У лютому 2025 року російський дрон пошкодив новий конфайнмент ЧАЕС. Першочергові роботи з відновлення пошкодженого російським дроном конфайнменту на Чорнобильській атомній електростанції (ЧАЕС) мають завершитися до кінця 2026 року. Про це DW повідомив заступник технічного директора з інфраструктури ДСП ЧАЕС Сергій Кондратенко.

403. Постчорнобильський соціум: 15 років по аварії / Ін-т соціології НАН України; відп. ред.: В. М. Ворона, В. В. Дурдинець, Ю. І. Саєнко. – Київ: Стило, 2000. – 563 с.

404. Прилипко, В.

Репродуктивна поведінка населення радіоактивно забруднених територій / В. Прилипко, Ю. Озерова // Чорнобиль і соціум: зб. наук. статей. – Київ, 2004. – Вип. 10: Сучасні ризики: тенденції, перспективи, шляхи мінімізації наслідків. – С. 34–51.

405. Природничі проблеми національної безпеки України у викидах новітньої історії: монографія / Нац. акад. наук вищ. освіти України, Держ. коміс. по запасах корисних копалин України; ред.: Г. І. Рудько, В. В. Стецюк. – Київ: Букрек, 2019. – 502 с.: іл., карти. – Бібліогр.: с. 477-500.

406. Пристер, Б. С.

Проблемы безопасности атомной энергетики. Уроки Чернобыля: [Проблемы безопасности атомной энергетики. Уроки Чернобыля] / Б. С. Пристер, А. А. Ключников, В. Г. Барьяхтар и др.; Ин-т проблем безопасности атом. электростанций НАН Украины. – 2-е изд., доп. – Чернобыль, 2016. – 355 с. – Библиогр.: с. 329–348.

407. Пристер, Б. С.

Радиоэкологические закономерности динамики радиационной обстановки в сельском хозяйстве Украины после аварии на ЧАЭС : [Радіоекологічні закономірності динаміки радіаційної обстановки у сільському господарстві України після аварії на ЧАЕС] / Б. С. Пристер // *Агроекологічний журнал*. – 2005. – № 3. – С. 13–21. – Библиогр.: 22 назв.

408. Пристер, Б. С.

Реабилитация сельскохозяйственных территорий, загрязненных при аварии на ЧАЭС : [Реабілітація сільськогосподарських територій, забруднених при аварії на ЧАЕС] / Б. С. Пристер, В. А. Кашпаров, Л. В. Перепелятникова, Н. М. Лазарев // *Вісн. аграр. науки : наук.-теорет. журнал*. – Київ, 2001. – № 4 (спец. вип.). – С. 69–77. – Библиогр.: 13 назв.

409. Пристер, Б.

Проблеми радіаційного захисту населення на територіях, забруднених унаслідок аварії на Чорнобильській АЕС / Б. Пристер // *Вісник Національної Академії наук України*. – 2011. – № 4. – С. 3–11.

410. Проблеми виведення з експлуатації об'єктів ядерної енергетики та відновлення оточуючого середовища INUDECO'16 = First International Conference on Nuclear Decommissioning and Environment Recovery INUDECO'16 : Перша Міжнар. конф., Славутич (26–27 квіт. 2016 р.) : зб. матеріалів / [Оргкомітет ; без упоряд.] ; техн. ред. О. П. Толкач. – Славутич, 2016. – 260 с. – укр. та англ. мовами. – URL: <https://surl.li/umjukx>. – Дата звернення: 16.01.2026.

411. Пятнадцать років Чорнобильської катастрофи. Досвід подолання: матеріали Міжнар. конф., (Київ, 18–20 квіт. 2001 р.) : зб. тез. – Київ : Чорнобильінтерінформ, 2001. – 450 с.

412. 15 років Чорнобильської катастрофи. Досвід подолання. Національна доповідь України / редкол.: В. В. Дурдинець (голов. ред.) та ін. – Київ : Чорнобильінтерінформ, 2001. – 144 с. : іл., табл. – Бібліогр.: с. 139–144.

413. Радиоактивное и химическое загрязнение Днепра и его водохранилищ после аварии на Чернобыльской АЭС : [Радіоактивне та хімічне забруднення Дніпра та його водосховищ після аварії

на Чорнобильській АЕС] / Академия наук Украины, Ин-т гидро-биологии ; отв. ред. Д. М. Гродзинский. – Киев : Наук. думка, 1992. – 194 с.

414. Радиоактивные отходы АЭС и методы обращения с ними : монография : [Радіоактивні відходи АЕС і методи поводження з ними : монографія] / А. А. Ключников, Э. М. Пазухин, Ю. М. Шигера, В. Ю. Шигера ; ред. Ю. М. Шигера. – Чернобыль : ИПБ АЭС НАН Украины, 2005. – 485 с. : рис., табл.

На прикладі Чорнобильської атомної станції, яка після аварії стала до певної міри випробувальним полігоном, автори книги доносять все різноманіття проблем, які доводиться вирішувати персоналу атомної станції та працівникам наукових установ.

415. Радіаційно-екологічні аспекти використання забруднених земель у віддалений період після аварії на Чорнобильській АЕС / О. І. Дутов [та ін.] // Агроекологічний журнал. – 2015. – № 1. – С. 115–120.

416. Радиоактивні сховища навколо Чорнобильської АЕС: приховані загрози зони відчуження // Слово і діло. – Електрон. дані. – 2015. – 13 липня. – URL: <https://surl.li/vfrfgu>. – Дата звернення: 10.02.2026.

417. Радіобіологічні та радіоекологічні дослідження Чорнобильської катастрофи вченими НАН України / Д. М. Гродзинський, О. Ф. Дембновецький, О. М. Левчук, Ф. Н. Пацюк // Вісник Національної Академії наук України. – 2012. – № 6. – С. 30-40.

418. Радіо-біофізичні та медико-гігієнічні наслідки Чорнобильської катастрофи: шляхи пізнання та подолання: практичний посіб. для сімейного лікаря / Нац. наук. центр радіац. медицини НАМН України ; ред.: В. Г. Бебешко, Б. С. Пристер, М. І. Омелянець. – Ужгород : Патент, 2017. – 504 с.: рис., табл.

419. Рішення Міжнародної науково-практичної конференції «Перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему: досвід, проблеми та шляхи вирішення» (Київ, 27–28 листопада 2018 р.) // Проблеми безпеки атомних електростанцій та Чорнобиля. – 2019. – № 32. – С. 5–7. – URL: <https://surl.li/xthdba>. – Дата звернення: 03.02.2026.

420. Розпутній, О. І.

Радіаційна безпека сільського населення лісостепу через 35 років після Чорнобильської катастрофи / О. І. Розпутній, І. В. Перцьовий, В. Ю. Герасименко та ін. // Чорнобильська катастрофа. Актуальні проблеми, напрямки та шляхи їх вирішення : зб. праць учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (22–23 квіт. 2021 р.). – Житомир, 2021. – С. 73–76. – Бібліогр.: 9 назв. – URL: <https://surl.li/xprfxu>. – Дата звернення: 16.01.2026.

421. Саєнко, Ю. І.

Життєво важливі фактори відродження життя потерпілого населення / Ю. І. Саєнко // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2003. – Вип. 9 : Розробка моделей життєдіяльності в умовах підвищеного ризику внаслідок надзвичайних ситуацій та катастроф: з урахуванням досвіду Чорнобильської катастрофи. – С. 8–39.

422. Саєнко, Ю. І.

Потреби потерпілого населення в контексті потенціалу відродження громад / Ю. І. Саєнко, Т. О. Коноплицька, А. В. Іщенко // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2007. – Вип. 13 : Соціальний розвиток громад і територій, постраждалих внаслідок Чорнобильської катастрофи. – С. 21–44.

423. Саєнко, Ю. І.

Соціальні уроки Чорнобилю / Ю. І. Саєнко // Демографія та соціальна економіка : наук. журнал. – Вип. 2 – 2006. – с.10-17.

424. Салюк, Ю.

Підприємницька діяльність в екстремальних ситуаціях / Ю. Салюк // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2000. – Вип. 6 : Соціально-психологічний моніторинг умов життя та діяльності соціальних груп потерпілих від Чорнобильської аварії: порівняльний аналіз та рекомендації. – С. 246–250.

425. Скалецький, Ю. М.

Соціально-економічний розвиток територій, що постраждали внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС: проблеми та шляхи їх подолання : аналітична доповідь / Ю. М. Скалецький, Л. Д. Яценко. – Київ : Нац. ін-т стратег. досліджень, 2011. – 70 с.

426. Соціальна і психологічна допомога населенню, що постраждало від техногенних катастроф (за матеріалами Чорнобильської катастрофи) : посібник / Ін-т соціології НАН України ; ред. В. Г. Панко. – Київ, 1997. – 179 с.

427. Стегній, О. Г.
Ставлення населення України до атомної енергетики (1995–2001) / О. Г. Стегній // Політичний портрет України : бюлетень дослід.-навч. центру «Демократичні ініціативи». – 2001. – № 23. – С. 90–95.

428. Стегній, О. Г.
Чверть століття після Чорнобиля: досвід соціологічного спостереження / О. Г. Стегній // Соціологія: теорія, методи, маркетинг : наук.-теорет. часопис. – 2011. – № 3. – С. 113–137.

Підкреслюється практична важливість соціологічного вивчення цієї катастрофи для проведення виваженої державної політики щодо вітчизняної атомної енергетики з урахуванням громадської думки. Ретроспективно аналізуються деякі аспекти цієї катастрофи, як то: особливості впливу комунікаційної системи на соціально-психологічний стан потерпілих; мотивація ліквідаторів-добровольців у виконанні найбільш небезпечніших завдань; адаптаційні процеси в життєдіяльності потерпілого населення; оцінка управлінських рішень та соціальна політика щодо потерпілого населення, а також транснаціональні наслідки Чорнобиля в контексті міжнародної гуманітарної допомоги.

429. Сучасний етап мінімізації наслідків Чорнобильської катастрофи / С. Ю. Булигін, О. І. Бондар, О. І. Дутов, В. О. Кашпаров // Вісник аграрної науки : наук.-теорет. журнал. – 2012. – № 7. – С. 54–57.

430. Токаревський, В.
Правда про зону відчуження / В. Токаревський // 2000. – 2016. – 11–17 берез. (№ 10). – С. 4.

Про стан справ та результати відновлювальних робіт у зоні відчуження.

431. Токаревський, В.
Чорнобильська зона: статус-кво, що влаштовує всіх / В. Токаревський ; розмову вів Станіслав Прокопчук // Урядовий кур'єр. – 2013. – 26 квіт. – С. 8–9.

432. 30 років Чорнобильської катастрофи (огляди) : зб. інформ.-аналіт. доповідей / Держ. агентство України з упр. зоною відчуження. – Київ : КІМ, 2016. – 170 с. : іл.

433. Тридцять п'ять років Чорнобильської катастрофи: радіологічні та медичні наслідки, стратегії захисту та відродження. Національна доповідь України / Нац. акад. мед. наук України, Нац. наук. центр радіаційної медицини ; редкол.: Д. А. Базика (голов. ред.), М. Д. Тронько, Ю. Г. Антипкін, В. О. Сушко. – Київ, 2021. – 283 с. – URL: <https://surli.li/txtlnn>. – Дата звернення: 18.01.2026.

Проаналізовано дози опромінення, стан здоров'я постраждалих та його зміни у віддаленому періоді, соціально-психологічний стан мешканців забруднених радіонуклідами територій та демографічні зміни.

434. Україна: Чорнобильська катастрофа: ... П'ятнадцять років потому / М-во України з питань надзв. ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи. – Київ : Чорнобильінтерінформ, 2000. – 8 с.

435. Усі ми трохи сталкери [«S.T.A.L.K.E.R. 2: Серце Чорнобиля» (2024) гра-легенда українських ІТ-розробників, стосується чорнобильської зони відчуження] / Олег Ущенко // *Gazeta.ua*. – Електрон. дані. – 2024. – 26 грудня. – URL: <https://surli.cc/cripsq>. – Дата звернення: 12.02.2026.

«S.T.A.L.K.E.R.» – серія ігор, десятки книжок, пісні, аматорські фільми, конкурси й інші заходи, де все крутиться навколо Чорнобильської зони.

436. Ходорівська, Н. В.
Культура радіологічної безпеки крізь призму Чорнобиля / Н. В. Ходорівська // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2005. – Вип. 11 : Постчорнобильський соціум: 20 років по аварії. – С. 204–224.

437. Цушко, І.
Чорнобильська АЕС та зона відчуження сьогодні / І. Цушко // Надзвичайна ситуація : виробничо-практ. журнал. – 2012. – № 8. – С. 28–29.

438. 4-ий енергоблок ЧАЕС зсередини: місце найбільшої техногенної катастрофи відкрили для туристів. Фоторепортаж //

Волинські новини. – Електрон. дані. – 2019. – 28 вересня. – URL: <https://surli.li/ncsprqh>. – Дата звернення: 09.02.2026.

Зруйнований четвертий енергоблок могли побачити зсередини практично лише працівники ЧАЕС. Однак спричинений виходом серіалу «Чорнобиль» туристичний бум (у серпні зону відчуження відвідало більше туристів, ніж протягом всього 2015 року) створив передумови для розробки нових туристичних маршрутів. Відтепер приміщення четвертого енергоблоку стало доступним для відвідувачів зони.

439. Чорнобиль – биль України : мед.-соц. аспекти. Вип. 4 / Вінниц. обл. держ. адмін. та ін. ; редкол.: Л. О. Діденко (голов. ред.) ; ред.: В. Г. Даценко (відп. ред.), Д. Д. Буткалюк, В. М. Жебель, С. М. Голодюк. – Вінниця, 2011. – 341 с. : табл. – Підсумки 25-річних досліджень.

440. Чорнобиль довів: ядерні аварії не мають кордонів // YouTube. Історія для дорослих. – Електрон. відеодані. – 2025. – 26 квітня – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=b4JnFqZqeU0&ab>. – Дата звернення: 08.02.2026.

441. Чорнобиль. Чверть століття потому : бібліогр. покажчик / Держ. б-ка України для юнацтва ; уклад. Н. Гуцул ; ред.: В. Кучерява, Н. Лінкевич, С. Чачко. – Київ, 2012. – 39 с.

442. Чорнобильська зона відчуження: комплексна науково-дослідна експедиція «Прип'ять-2019» : наук. дослідження / Держгідрографія, Філія «Дніпровський район держгідрографії», Чорнобиль. радіац.-екол. біосфер. заповідник, Наук. гідрофіз. центр НАН України ; ред., кер. авт. кол. О. А. Щипцов. – Київ : Держгідрографія, 2019. – 128 с. : іл., табл., карти. – Бібліогр.: с. 74–76. – URL: <https://surli.cc/hmzsts>. – Дата звернення: 14.01.2026.

443. Чорнобильська катастрофа: наслідки та шляхи розв'язання проблем / ред. Т. В. Тимочко. – Київ : Всеукр. екол. ліга, 2015. – 32 с.

444. Шестопалова, Л.

Основні напрями та підходи щодо реабілітації постраждалих унаслідок надзвичайних ситуацій / Л. Шестопалова // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2006. – Вип. 12 : Суспільство ризику: Чорнобильська детермінанта. — С. 133–144.

445. Шидловська, Т. А.

Медико-біологічні аспекти впливу іонізуючої радіації внаслідок аварії на ЧАЕС : монографія / Т. А. Шидловська ; Ін-т проблем безпеки атомних електростанцій НАН України. – Чорнобиль, 2011. – 216 с. : рис., табл. – Бібліогр.: с. 201–213.

446. Що відбувається в Прип'яті сьогодні? Як змінився Чорнобиль та Зона Відчуження без людей // YouTube. ATOMICPROD. – Електрон. відеодані. – 2024. – 13 жовтня. – URL: <https://sur.li/vrofcc>. – Дата звернення: 21.01.2026.

447. Garger, E.

Secondary radioactive contamination of the atmosphere in intermediate and late phases of a nuclear emergency = Вторинне радіоактивне забруднення атмосфери на проміжній та пізній фазах радіаційної аварії / E. Garger, A. Nosovskyi, M. Talerko ; Institute of Safety Problems of Nuclear Power Plants of the NAS of Ukraine. – Kyiv: Akadempriodyka, 2020. – 274 p. – Project «Ukrainian scientific book in a foreign language».

Представлені експериментальні дані, отримані в зоні відчуження Чорнобиля з травня 1986 року: результати великих експериментальних та теоретичних досліджень процесів повторного захоплення радіоактивного аерозолі в атмосферу із забруднених поверхонь, включаючи природне відновлення вітру, техногенний вплив, сільськогосподарську діяльність, лісові та пилові зупинки.

448. Litcher, L.

School and neuropsychological performance of evacuated children in Kyiv eleven years after the Chernobyl disaster : [Шкільна та нейропсихологічна успішність евакуйованих дітей у Києві через одинадцять років після Чорнобильської катастрофи] / [L. Litcher, E. J. Bromet, G. Carlson, N. Squires, D. Goldgaber, N. Panina, E. Golovakha, S. Gluzman] // Journal of Child Psychology and Psychiatry. – 2000. – Vol. 41. – P. 291–299.

449. Meier-Dallach, H. P.

Tschernobyl. Einsichten und Erfahrungen einer Schweizer Hilfsaktion : [Чорнобиль. Результати і досвід проведення однієї Швейцарської акції допомоги у Поліському районі] / [H. P. Meier-Dallach, N. Churilov]. – Zürich : Cultur Prospectiv Institut, 1994. – 58 s.

Досвід Швейцарського корпусу допомоги при катастрофах постраждалому населенню України від аварії на Чорнобильській АЕС, який дав змогу скоригувати пріоритети медичної допомоги з боку Швейцарії, а саме: визначення рівня радіаційного опромінювання, діагностика захворювань, надання кваліфікованих консультацій і забезпечення медикаментами.

450. Russian strike could collapse Chernobyl shelter: plant director : [Обстріл ЧАЕС росіянами може спричинити руйнування саркофагу: директор станції] / AFP // France 24. – Електрон. дані. – 2025. – 23 грудня. – URL: <https://surl.lt/bayznb>. – Дата звернення: 10.01.2026.

Якщо ракета чи дрон потрапить безпосередньо або навіть впаде десь поруч, наприклад «Іскандер», не дай Боже, це викличе мініземлетрус. Ніхто не може гарантувати, що після такого «Укриття» встоїть. Це головна загроза, – сказав директор ЧАЕС Тараканов в інтерв'ю агентству AFP.

*Зруйнована дамба Каховської ГЕС.
Фото: ОК «Південь» <https://surl.li/jlrctn>*

Екологічний контекст російсько-української війни

451. Андреасян, Г.
Повоєнне відновлення водних рекреаційних об'єктів / Г. Андреасян // Журнал східноєвропейського права : електрон. наук.-практ. видання. – 2025. – № 124. – С. 93–97.

452. Афанасьєв, С. О.
Про екологічні наслідки руйнування греблі Каховської ГЕС / С. О. Афанасьєв // Вісник НАН України. – 2023. – № 11. – С. 71–80.

453. Бажан, О. Г.
Каховське водосховище: історія створення та наслідки / О. Г. Бажан // Краєзнавство : наук. журнал. – 2023. – № 3–4. – С. 147–154.

454. Березуцька, Н.
Аналіз екологічної ситуації в Україні після початку військових дій / Н. Березуцька, І. Хондак // Наука і техніка сьогодні : наук.-пупл. журнал. – 2023. – № 4 (18). – С. 266–279.

455. Благополучна, А. Г.
Еколого-економічні збитки від повномасштабного військового вторгнення / А. Г. Благополучна, Н. О. Ляховська, В. Г. Парахненко // Економічні горизонти : наук. журнал. – 2022. – № 3 (21). – С. 53–61.

456. Бойченко, С. Г.
Метеорологічні та кліматичні наслідки воєнних дій в Україні : за матеріалами доповіді на засіданні Президії НАН України 29 листопада 2023 р. / С. Г. Бойченко // Вісник НАН України. – 2024. – № 1. – С. 83–93. – Бібліогр.: 26 назв.

457. Бунякова, Ю. Я.
Аналіз еколого-економічних наслідків війни в Україні / Ю. Я. Бунякова, М. О. Рибак // Інфраструктура ринку : наук. журнал. – 2023. – № 75. – С. 160–164.

458. Василюк, О. В.
Руйнування Каховського водосховища: причинно-наслідкові зв'язки факторів впливу, змін у довкіллі та їх наслідки для біорізнома-

ніття / О. В. Василюк // Музейний щорічник Чернівецького обл. краєзн. музею. – 2024. – Вип. 9. – С. 5–26. – Бібліогр.: 37 назв.

459. Величко, С.

Вплив повномасштабної агресії на водні об'єкти як джерела водопостачання / С. Величко, О. Дупляк // Проблеми водопостачання, водовідведення та гідравліки : наук.-техн. журнал. – 2023. – № 45. – С. 5–14.

460. Визначення факторів впливу воєнних дій РФ на морське довкілля України. Т. 4: Оцінка та діагноз стану морського середовища України в межах виключної морської економічної зони та уточнення критеріїв оцінки доброго екологічного стану морських регіонів у 2022 р. : звіт про науково-дослідну роботу / М-во захисту довкілля та природ. ресурсів України, Укр. наук. центр екології моря (УКРНЦЕМ) ; наук. кер., відп. виконав. В. В. Український, відп. виконав. В. М. Коморін. – [2022]. – URL: <https://surli.trtmvw>. – Дата звернення: 08.01.2026.

461. Визначення факторів впливу воєнних дій РФ на морське довкілля України. Т. 5: Оцінка та діагноз стану морського середовища України в межах виключної морської економічної зони та уточнення критеріїв оцінки доброго екологічного стану морських регіонів у 2024 р. : звіт про науково-дослідну роботу / М-во захисту довкілля та природ. ресурсів України, Укр. наук. центр екології моря (УКРНЦЕМ) ; наук. кер., відп. виконав. В. М. Коморін. – [2024]. – URL: <https://surli.kmiykg>. – Дата звернення: 08.01.2026.

462. Випивали, сварилися, хотіли тікати. Сталкери з Дніпра про поведінку російських військових на ЧАЕС / Юлія Трофімова // Суспільне Новини. – Електрон. дані. – 2022. – 19 квітня. – URL: <https://surli.gd/jkzeiq>. – Дата звернення: 10.02.2026.

463. Військові РФ підписали «акт передачі охорони ЧАЕС» : документ // Укрінформ. – Електрон. дані. – 2022. – 31 березня. – URL: <https://surli.cc/npwoxk>. – Дата звернення: 10.02.2026.

Окупанти, які захопили Чорнобильську АЕС та інші об'єкти у Зоні відчуження, 31 березня двома колонами вирушили в бік українського кордону з білоруссю. Чорнобильська атомна електростанція була захоплена російськими військами у перший день агресії – 24 лютого. Лише 20 березня вдалося провести часткову ротацію персоналу ЧАЕС та евакуацію осіб, які там перебували.

464. Влучання дрона в Новий безпечний конфайнмент // ДСП Чорнобильська АЕС. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/nrbxkc>. – Дата звернення: 21.01.2026.

Передумови створення нового безпечного конфайнмента (НБК) його інженерні особливості та основні функції. «14 лютого 2025 року о 01:59 російський ударний дрон «Герань-2» влучив у Арку НБК на висоті приблизно 87 метрів. Внаслідок вибуху пошкоджено як зовнішню, так і внутрішню обшивку НБК, а також обладнання гаража технічного обслуговування системи основних кранів, що призвело до порушення герметичності конструкції. Також під час вибуху була зафіксована сейсмічна подія, що досягла 6 балів за шкалою MSK. Система моніторингу не зафіксувала підвищення рівня радіоактивного аерозолу в Новому безпечному конфайнменті. Внаслідок удару розпочалася пожежа».

465. Военні злочини проти довкілля. Статистика воєнних екозлочинів // SaveEcoBot. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/jabsqc>. – Дата звернення: 11.01.2026.

466. Вплив російської агресії на стан природних ресурсів України : монографія / авт. кол. : В. П. Строкаль (заг. ред.), Є. М. Бережнюк, О. І. Наумовська та ін. – Київ : НУБіП України, 2023. – 218 с. – URL: <https://surl.li/ldgkklk>. – Дата звернення: 07.01.2026.

Проаналізовано вплив російсько-української війни на стан природних ресурсів таких як: земельні, водні та біологічні. Розкрито наслідки російської агресії у контексті впливу їх на функціонування біоти, продуктивності ґрунтів, скорочення потенціалу продовольства, безпечність та доступність води. Виокремлено основні наслідки від бойових дій для природних ресурсів. Визначено основні екологічні ризики для стану повітря, поверхневих та ґрунтових вод, ґрунтів, утворення відходів. Обґрунтовано причинно-наслідкові зв'язки виникнення ризиків, які можуть стати загрозою для погіршення захищеності населення продовольством та безпечною водою, поширення інфекційних захворювань, збіднення біорізноманіття країни.

467. Гончарова, О. В.

Екологічний стан водних об'єктів Півдня України за впливу російської агресії / О. В. Гончарова, С. Г. Мельниченко // Водні біоресурси та аквакультура : наук. журнал. – Одеса, 2024. – Вип. 1 (15). – С. 95–104. – Бібліогр.: 14 назв. – URL: <https://surl.li/xwiymb>. – Дата звернення: 13.02.2026.

468. Дві війни. Два подолання. 1986/2022 : [фотолітопис] // ДСП Чорнобильська АЕС. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.lt/hmbzoh>. – Дата звернення: 21.01.2026.

«У непростій історії Чорнобильської АЕС сталося дві «війни». Першою «війною» працівники ЧАЕС називають аварію 1986 року та ліквідацію її наслідків, другою – окупацію майданчика ЧАЕС російськими військами під час повномасштабної війни Росії з Україною».

469. Дзундза, Л. П.

Екоцид, як злочин проти природи / Л. П. Дзундза, М. П. Луцька // Науково-інформаційний вісник Івано-Франків. ун-ту права ім. Короля Данила Галицького. Серія: Право. – 2023. – Вип. 15 (27), т. 2. – С. 143–149. – Бібліогр.: 10 назв.

470. Дідух, Я. П.

Про наукові засади розроблення методики оцінювання збитків, завданих воєнними діями природним екосистемам / Я. П. Дідух // Вісник НАН України. – 2023. – № 12. – С. 87–96.

471. Дрони на оптоволоконні: як вони впливають на екологію в Україні // Ми-Україна+. – Електрон. дані. – 2025. – 13 листопада. – URL: <https://surl.li/jhrxbw>. – Дата звернення : 26.01.2026.

Разом із ефективною зброєю на полі бою – маємо нову проблему для природи. А ще такий матеріал повільно розкладається. За цей час мікрочастинки будуть забруднювати ґрунти та води. Природа намагається вижити серед війни. Екологи працюють над національною програмою очищення від бойових відходів. Сума екологічних збитків від російської агресії вже перевищує 85 мільярдів євро – такі дані від Міндовкілья.

472. Екологічна катастрофа у Чорному морі – що далі? / Юрій Атанов // Українська енергетика. – Електрон. дані. – 2025. – 22 січня. – URL: <https://surl.li/gojgfw>. – Дата звернення: 08.01.2026.

473. Екологічні наслідки війни в Україні. Травень–червень 2025 / Олексій Овчинников // UWEC: War Environmental Consequences Working Group. – Електрон. дані. – 2025. – 31 липня. – URL: <https://surl.li/xsrtoc>. – Дата звернення: 26.01.2026.

Дрони на оптоволоконні як нове джерело забруднення. Як захистити довкілля в умовах воєнних конфліктів? Дискусія з необхідністю пошуку конкретних рішень. Україна планує підписати угоду про відкрите море, яку відмовляється підписувати Росія. Обстріли Росією

територій України сприяють викидам парникових газів та прискоренню зміни клімату.

474. Екологічні наслідки воєнних дій для земельних ресурсів Снігурівської громади Миколаївської області / О. В. Мудрак, В. В. Лавров, С. О. Харченко, Г. В. Мудрак // Збалансоване природокористування : наук-практ. журнал. – 2025. – № 3. – С. 67-75. – Бібліогр. 26 назв.

У статті показано, що дії воєнної агресії російської федерації призводять до значних руйнувань різних видів екосистем і природних ресурсів ландшафтної сфери. Основну увагу приділено забрудненню ґрунтів небезпечними речовинами, засміченню території, руйнуванням аграрних ландшафтів, деградації сільськогосподарських земель, що спричинені обстрілами і бомбардуваннями, рухом і дислокацією військової техніки агресора.

475. Загороднюк, І. В.

Пріоритети в охороні природи в умовах війни: ситуація з Великим Лугом і Великим Степом / І. В. Загороднюк // Вісник НАН України. – 2023. – № 9. – С. 12–23. – Бібліогр.: 32 назви.

476. Запорізька АЕС вночі через бойові дії втратила живлення – Міненерго // Укрінформ. – Електрон. дані. – 2026. – 3 січня. – URL: <https://surl.li/keh5aa>. – Дата звернення: 05.01.2026.

Вночі внаслідок бойових дій тимчасово захоплена росіянами Запорізька атомна електростанція втратила живлення з однією з високовольтних ліній.

477. Запорізька АЕС: захоплення окупантами, ядерний тероризм / Департамент комунікації МВС України // М-во внутр. справ України. – Електрон. дані. – 2022. – 3 березня. – URL: <https://surl.lt/efbzps>. – Дата звернення: 12.01.2026.

Російські окупанти, їхня зброя та техніка на Запорізькій атомній електростанції – акт ядерного тероризму росії проти України, Європи та всього світу. Відповідно до звіту Міжнародного агентства з атомної енергії, «ситуація в Україні є безпрецедентною. Уперше збройний конфлікт триває на території великої ядерної установки». росія встановила контроль над атомною станцією, перетворивши її на військову базу, розмістивши там своїх військових, озброєння та замінувавши місцевість.

478. Звільнений Славутич. Як мешканці відстояли місто атомників та як воно живе зараз / Андрій Стасюк // Суспільне Новини. –

Електрон. дані. – 2022. – 15 квітня. – URL: <https://surl.li/tvsdap>. – Дата звернення: 25.01.2026.

Славутич – місто атомників Чорнобильської АЕС у 10 км від кордону з Білоруссю, перебувало в блокаді з перших днів повномасштабної війни. За цей час ротацію на ЧАЕС вдалося зробити лише раз. У місті бракувало їжі та впродовж шести днів не було світла.

479. Знищення Каховського водосховища: наслідки для довкілля / упоряд.: В. В. Колодежна, О. В. Василюк. – Чернівці : Друк Арт, 2025. – 112 с. – (Метаморфози Великого Лугу, вип. 1).

Видання узагальнює інформацію про екологічні, економічні та соціальні наслідки, спричинені підривом греблі Каховської ГЕС у червні 2023 року. У книзі аналізуються наслідки для природоохоронних територій, біорізноманіття, ґрунтів, водних ресурсів і клімату, а також описуються перші відомості про відновлення екосистем на місці колишнього водосховища.

480. Інформація щодо пожеж на радіоактивно забруднених територіях станом на 30.03.2022 // Нац. комісія з радіац. захисту населення України. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/pzsbpd>. – Дата звернення: 18.01.2026.

28 березня 2022 р. близько полудня, ймовірно унаслідок терористичного акту, на окупованій російським агресором території «Рудого лісу» за 2 км від аварійного 4 енергоблоку ЧАЕС виникла масштабна пожежа, котра протягом 4–5 годин охопила площу близько 200 га.

481. Катастрофа Донбасу: локалізація та ліквідація шляхом модернізації та смарт-спеціалізації (економічний, екологічний, соціальний та науково-технічний виміри). Ч. 1 : Диспозиція : (спроба антологічних хронік подій гібридної війни на Сході) : монографія / кол. авторів ; Ін-т економіки пром-сті НАН України. – Київ ; Краматорськ, 2021. – 302 с. – URL: <https://surl.li/feofug>. – Дата звернення: 08.01.2026.

482. Каховська ГЕС через рік після підриву: Еколог Вадим Манюк про колишнє Каховське водосховище // YouTube.ua. – Електрон. відеодані. – 2024. – 5 червня. – URL: <https://surl.li/sjwlon>. – Дата звернення: 23.01.2026.

483. Козмуляк, К.

Правове регулювання охорони довкілля під час збройних конфліктів на прикладі України / К. Козмуляк // Науковий вісник Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Право. – 2022. – № 1 (73). – С. 174–180.

484. Кравченко, О.

Дослідження впливу військових дій на довкілля на Сході України / О. Кравченко, О. Василюк, А. Войціховська, К. Норенко // Схід : аналіт.-інформ. часопис. – Київ, 2015. – № 2. – С. 118–123.

485. Лубкович, Н. З.

Загрози техногенної катастрофи в умовах російсько-української війни / Н. З. Лубкович, О. Б. Потіха // Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки: зб. тез II Міжнар. наук. конф. (21–22 квіт. 2022 р.). – Тернопіль, 2022. – С. 80–82. – URL: <https://surl.i/dcoisr>. – Дата звернення: 04.02.2026.

486. Мельниченко, С. Г.

Повоєнне відновлення водних екосистем півдня України: проблеми та шляхи їх вирішення / С. Г. Мельниченко // Сучасний стан водних екосистем Півдня України та методи їх відновлення у повоєнний період : зб. наук. праць. – Херсон, 2024. – С. 176–178.

В умовах загострення напруженості конфлікту посилюється занепокоєння щодо екологічних наслідків військової активності, таких як забруднення від боєприпасів, розлив нафти та пошкодження критично важливих об'єктів інфраструктури, серед яких можна виділити водоочисні споруди. Вітчизняні науковці, фінансові організації та міжнародні фонди, станом на 11 жовтня 2023 року надали оцінку фінансовим збиткам водного фонду України, які склали 81,7 млрд. гривень.

487. Методичне забезпечення визначення розмірів збитків землям сільськогосподарського призначення, заподіяних внаслідок збройної агресії Російської Федерації : [наукова доповідь] / Л. Купінець ; Ін-т ринку і економіко-екологічних дослідж. НАН України. – Одеса, 2022. – 60 с.

488. Методичні рекомендації з відбору проб ґрунту в зонах бойових дій / Ін-т геохімії, мінералогії та рудоутворення ім. М. П. Семененка НАН України, ГО «Українська природоохоронна група» ; А. О. Сплідитель. Київ ; Чернівці : Друк Арт, 2023. – 40 с. – URL: <https://surl.lu/zairrx>. – Дата звернення: 05.01.2026.

489. Мирошниченко, А. Ю.

Кризові екологічні комунікації в умовах російсько-української війни : дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філософії за спец. 054 «Со-

ціологія» / А. Ю. Мирошніченко ; Нац. техн. ун-т «Харківський політехнічний інститут». – Харків, 2025. – 227 с. – Бібліогр.: 169 назв.

490. Мирошніченко, А. Ю.

Кризові екологічні комунікації у період воєнного часу (на прикладі Запорізької АЕС) / А. Ю. Мирошніченко, О. І. Горошко // Грані : наук.-теорет. альманах. – 2024. – Т. 27, № 6. – С. 60–70. – Бібліогр.: с. 66–70. – URL: <https://surl.li/wtmmpq>. – Дата звернення: 05.01.2026.

491. Мирошніченко, А. Ю. Кризові екологічні комунікації у період воєнного часу (на прикладі Каховської ГЕС) / А. Мирошніченко // Грані : наук.-теорет. альманах. – 2024. – Т. 26, № 5. – С. 132-142. – URL: <https://surl.li/ijvkih>. – Дата звернення: 06.01.2026.

492. Мільярдні збитки і забруднене довкілля. Як війна вплинула на екосистему Чорного моря / Катерина Глянько, Анастасія Коваленко // Суспільне Крим. – Електрон. дані. – 2024. – 11 березня. – URL: <https://surl.lu/uitwbf>. – Дата звернення: 08.01.2026.

Еколог Євген Хлобистов, зоолог Павло Гольдін та у Міндовкілля України розповіли Суспільному Крим про наслідки війни для Чорного моря та збитки для екосистеми на мільярди гривень.

493. На межі виживання: знищення довкілля під час збройного конфлікту на сході України / Українська Гельсінська спілка з прав людини ; [А. Б. Блага, І. В. Загороднюк, Т. Р. Кроткий та ін. ; заг. ред. А. П. Бущенко]. – Київ : КИТ, 2017. – 88 с. : іл. – URL: <https://surl.li/mbyawz>. – Дата звернення: 06.01.2026.

494. На Чорнобильській АЕС стався блекаут через російський обстріл / Ростислав Вонс // Главком. – Електрон. дані. – 2025. – 1 жовтня. – URL: <https://surl.li/dvoqgs>. – Дата звернення: 29.01.2026.

Зазначається, на об'єктах Чорнобильської АЕС виникла надзвичайна ситуація. Через стрибки напруги без електропостачання опинився новий безпечний конфайнмент, який є ключовим об'єктом, що ізолює зруйнований четвертий енергоблок ЧАЕС та запобігає викиду радіоактивних матеріалів у довкілля. Наразі фахівці проводять роботи з відновлення електропостачання.

495. Нас чекає отруєна гречка через «Чорнобилі», спричинені війною: еколог про нову географію України та як запобігти лиху / Юрій Мартинович // Еспресо. – Електрон. дані. – 2025. – 14 листопада. – URL: <https://surl.lt/mdojuc>. – Дата звернення: 05.01.2026.

Війна зруйнувала не лише міста і села, але й унікальні екосистеми країни. Поки українці сподіваються на завершення конфлікту, екологи попереджають і малюють нову географічну карту України – з кількома великими червоними зонами, куди людям краще не повертатися століттями. Еколог «Української природоохоронної групи» Олексій Василюк займається створенням нових заповідних територій та збором інформації про вже існуючі, вивчаючи вплив війни на природу України. Вчений зібрав сотні сторінок доказів однієї з найбільших екологічної катастрофи континенту останнього часу.

496. Національний природний парк «Кам'янська Січ» : війна проти природи / О. С. Ходосовцев, І. І. Мойсієнко, А. А. Куземко та ін. – Львів : Манускрипт, 2025. – 184 с. : фот. – Бібліогр.: с. 176–183.

Розташовані на території Бериславського району Херсонської області, у березні 2022 року територію парку захопили російські війська, лінія фронту проходила там двічі. Розміри збитків внаслідок дій російської армії у Національному природному парку «Кам'янська Січ» оцінили у понад 4 мільярди 900 тисяч гривень.

497. Носовський, А. В.

Щодо наслідків тимчасової окупації території зони відчуження Чорнобильської АЕС / А. В. Носовський // Вісник НАН України. – 2022. – № 6. – С. 65–71.

498. Окупація Чорнобильської АЕС та її наслідки // ДСП Чорнобильська АЕС. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/vgrsvr>. – Дата звернення: 21.01.2026.

Фотодокази присутності російських військових злочинців на території ЧАЕС.

499. Перга, Т. Ю.

Україна в глобальній екологічній політиці: нові виклики в контексті повномасштабної російської агресії / Т. Ю. Перга // Історія локальна. Історія глобальна. Студії на пошану Андрія Кудряченка. – Київ, 2024. – С. 696–706. – Бібліогр.: 30 назв.

500. Підрив Каховської ГЕС: попередні висновки і можливі наслідки // Екодія. – Електрон. дані. – 2023. – 6 червня. – URL: <https://surl.li/dwscrg>. – Дата звернення: 26.01.2026.

«Представники природоохоронного руху України звертаються до наших колег-природоохоронців, міжнародних експертів, інституцій, чиєю метою і ціллю діяльності є захист довкілля, секретаріатів

міжнародних природоохоронних конвенцій, уповноважених органів та осіб Організації Об'єднаних Націй у межах повноважень і можливостей відреагувати на черговий акт екоциду з боку Російської Федерації, що було вчинено в ході підризу Каховської ГЕС».

501. Підризу Каховської ГЕС: чотири категорії наслідків та план подальших дій / Дмитро Новицький // Економічна правда. – Електрон. дані. – 2023. – 14 червня. – URL: <https://surl.li/cffnzc>. – Дата звернення: 26.01.2026.

6 червня 2023 року росія здійснила один з наймасштабніших екологічних і гуманітарних злочинів у новітній історії.

502. Підризу окупантами Каховської ГЕС : [перебіг подій] // М-во внутр. справ України. – Електрон. дані. – 2023. – 6 червня. – URL: <https://surl.li/zynmcp>. – Дата звернення: 30.01.2026.

Підризу і знищення греблі Каховської гідроелектростанції – воєнний злочин росії та акт екоциду, здійснений окупаційними силами Російської Федерації близько 2:50 ночі 6 червня 2023 року під час російського вторгнення в Україну. Греблю Каховської ГЕС було заміновано та підірвано, що призвело до її знищення. У зоні лиха опинилося близько 16 000 людей та близько 80 населених пунктів були затоплені внаслідок теракту.

503. Плани Росії із перезапуску Запорізької АЕС: що вже відомо і яких наслідків очікувати? / Олена Бадюк // Радіо Свобода. – Електрон. дані. – 2024. – 21 травня. – URL: <https://surl.li/zfnduf>. – Дата звернення: 12.01.2026.

504. Плохій, С. М.

Чорнобильська рулетка. Війна в ядерній зоні / С. М. Плохій. – Харків : КСД, 2025. – 224 с.

24 лютого 2022 року, у перший день повномасштабного вторгнення Росії в Україну, до Чорнобильської атомної електростанції під'їхала ворожа бронетехніка. Почалася російська окупація АЕС, яка тривала довгі тридцять п'ять днів. Працівники станції стали заручниками окупантів. Вони виконували свої обов'язки цілодобово, під постійним тиском і перед загрозою смерті.

505. Поствоєнний розвиток природно-заповідного фонду Миколаївщини / ГО «Українська природоохоронна група» ; В. М. Скоробогатов, А. О. Сплодигель, І. І. Мойсієнко та ін. – Миколаїв ; Київ ; Чернівці : Друк Арт, 2023. – 224 с. – (Conservation Biology in Ukraine ; вип. 33). – URL: <https://surl.li/jnvcqn>. – Дата звернення: 03.01.2026.

У виданні проаналізовано втрати природно-заповідного фонду (ПЗФ) та природних екосистем на території Миколаївської області внаслідок воєнних дій. Подано узагальнену інформацію про біорізноманіття області та потенціал її території для створення нових територій ПЗФ.

506. Проблеми операції Збройних сил на сході України крізь призму чорнобильського досвіду / В. П. Горбулін, А. М. Сердюк, Ю. М. Скалецький // Нац. комісія з радіац. захисту населення України. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/qcalpi>. – Дата звернення: 18.01.2026.

З різних причин проблемам екології в місцях дислокації військових частин Чорнобильського угруповання військ увага почала приділятися лише з 1989 р., що призвело до забруднення відходами діяльності військ, матеріалами, що використовувалися для облаштування військових містечок, значних територій сільгоспугідь і лісгосподарств за межами 30-кілометрової зони навколо ЧАЕС.

На основі переважно закритих до недавнього часу архівних матеріалів показано, що недооцінка досвіду участі військових частин і підрозділів у ліквідації аварії на Чорнобильській АЕС призвела до повторення цих проблем частинами і підрозділами під час проведення АТО та ООС на сході України. Запропоновані підходи до мінімізації цих проблем у майбутньому.

507. Проведено часткову ротацію персоналу ЧАЕС // Держ. агентство України з упр. зоною відчуження. – Електрон. дані. – 2022. – 20 березня. – URL: <https://surl.li/fbofhh>. – Дата звернення: 10.02.2026.

508. Продан, К. М.

Злочини щодо екологічної безпеки України спричинені збройною агресією Росії / К. М. Продан, Д. Р. Хомин, С. В. Андрушко // Наукові записки Львів. ун-ту бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична : наук. журнал. – 2023. – № 38. – С. 24–28.

Від війни страждає усе навколишнє середовище. Захоплення й обстріл атомних електростанцій загрожують техногенною катастрофою, яка загрожує не лише Україні, а й сусіднім державам. Усі зазначені вище дії, визначаються як злочини проти навколишнього середовища або екоцид. Навмисну шкоду довіллю міжнародне право визначає як воєнний злочин. Експерти у сфері права запевняють, що Україна має всі шанси вперше у світі отримати репарації за злочини проти довкілля.

509. Продовольча та екологічна безпека України в умовах воєнного стану : кол. монографія / Ін-т агроекології і природокористування НААН України ; наук. ред., упоряд. О. І. Дребот. – Київ : НУБіП України, 2022. – 265 с. : рис., табл.

510. Про UWEC: Робоча група з вивчення екологічних наслідків війни в Україні // UWEC: War Environmental Consequences Working Group. – Електрон. дані. – 2025. – URL: <https://surl.li/excnfw>. – Дата звернення: 26.01.2026.

Засновниками Робочої групи з вивчення екологічних наслідків війни в Україні (UWEC) є екологічні активісти, експерти та журналісти. Метою нашого партнерства є збір, перевірка, аналіз та обмін інформацією про війну, проведення експертних аналізів і пропонування рішень для розвитку, які відповідають найкращим екологічним стандартам для вирішення глобальних гуманітарних та екологічних криз.

511. Пьохов, В. М.

Жахлива війна РФ з Україною: її пагубні наслідки для екології та економіки світу і деякі шляхи вирішення цих проблем / В. М. Пьохов, С. В. Пьохова, В. В. Шевчук // Перспективні напрями розвитку наукової думки в XXI столітті : зб. наук. пр. за матеріалами IV Міжнар. наук.-практ. конф. та Всеукр. студент. наук.-практ. конф. «Проблеми інтеграції вітчизняної освіти та науки у міжнародний простір». – Одеса, 2022. – С. 27–34. – Бібліогр.: 25 назв.

512. Російський дрон із фугасною бойовою частиною влучив в укриття на Чорнобильській АЕС / Віолетта Карлащук // Суспільне Київ. – Електрон. дані. – 2025. – 14 лютого. – URL: <https://surl.li/nbuffo>. – Дата звернення: 08.01.2026.

513. Російський удар по Києву вбив Наталію Ходимчук – дружину першого загиблого на ЧАЕС / Вікторія Калімбет // BBC News Україна. – Електрон. дані. – 2025. – 15 листопада. – URL: <https://surl.li/msxion>. – Дата звернення: 17.01.2026. – *Також*: Удар по Києву 14 листопада забрав життя вдови першого загиблого на Чорнобильській АЕС у 1986-му // Радіо Свобода. – Електрон. дані. – 2025. – 15 листопада. – URL: <https://surl.li/gynabi>. – Дата звернення: 17.01.2026 ; У Києві від поранень після атаки РФ померла Наталія Ходимчук – вдова першої жертви аварії на ЧАЕС / Марія Харченко // Суспільне Київ. – Елек-

трон. дані. – 2025. – 15 листопада. – URL: <https://surl.li/zjmjwd>. – Дата звернення: 17.01.2026 ; Удар по Києву: Померла вдова оператора, який загинув на ЧАЕС / Ольга Журавльова // DW. – Електрон. дані. – 2025. – 15 листопада. – URL: <https://surl.li/zsxfxe>. – Дата звернення: 17.01.2026.

514. Російські окупанти незаконно заволоділи новітньою лабораторією вартістю 6 млн. євро, яка знаходиться у зоні відчуження // Держ. агентство України з управління зоною відчуження. – Електрон. дані. – 2022. – 22 березня. – URL: <https://surl.lu/jjqmzx>. – Дата звернення: 16.01.2026.

515. Російські окупанти розграбували ядерні лабораторії Чорнобиля, – The Washington Post // Еспресо. – Електрон. дані. – 2022. – 22 червня. – URL: <https://surl.li/ggmwwi>. – Дата звернення: 16.01.2026.

За час окупації Чорнобильської АЕС загарбники вбили 9 працівників станції, ще п'ятьох викрали, а також знищили або вкрали 698 комп'ютерів, 344 машини, 1500 дозиметрів радіації, майже всі засоби пожежогасіння і програмне забезпечення.

Атомна станція в Чорнобилі більше не виробляє електроенергію, утім до повномасштабного вторгнення майже 6 тисяч працівників все ще спостерігали за наслідками аварії, а також за перероблюванням відпрацьованого ядерного палива з інших заводів в Україні та Європі.

516. Російські солдати місяць жили в окопах у найнебезпечнішому місці поблизу Чорнобиля // Радіо Свобода. – Електрон. дані. – 2022. – 7 квітня. – URL: <https://surl.gd/mzipnf>. – Дата звернення: 26.01.2026.

517. Саркофаг Чорнобиля після удару дрона втратив «основні безпекові функції». Що це значить / Олег Черниш // BBC News Україна. – Електрон. дані. – 2025. – 6 грудня. – URL: <https://surl.li/sfpkly>. – Дата звернення: 17.01.2026.

У звіті МАГАТЕ, опублікованому 5 грудня, вказано, що комплексна оцінка безпеки нового безпечного конфайнменту (НБК) на ЧАЕС була завершена лише на початку грудня. Атака безпілотною на цю конструкцію відбулася 14 лютого. «Місія підтвердила, що НБК втратив свої основні функції безпеки, включаючи здатність до утримання радіації, - Ред.), але також виявила, що не було завдано постійних пошкоджень його несучим конструкціям або системам моніторингу», – сказано у документі (<https://surl.li/wdjqbl>).

518. Сверстюк, С. А.

Наслідки руйнування Каховської ГЕС на Херсонщині / С. А. Сверстюк, Г. Б. Гуменюк, А. С. Сверстюк // Крим та Чорноморський регіон: реконструктивний розвиток у військовий та повоєнний період : III Міжнар. наук.-практ. конф. Таврій. нац. ун-ту ім. В. І. Вернадського (Київ, 12–13 березня 2024 р.). – Львів ; Торунь : Liha-Pres, 2023. – С. 172–175.

Фахівці Державної екологічної інспекції фіксують, що рівень солоності Чорного моря поблизу м. Одеса вже нижче норми у майже три рази. Такі зміни можуть незворотно вплинути на всю екосистему, призвести до масової загибелі представників чорноморської флори та фауни. Докази екологічних злочинів росії продовжують фіксуватись, і наслідки катастрофи для нашого довкілля ми будемо долати роками. Руйнування Каховської гідроелектростанції напряму вплинуло на роботу Запорізької атомної станції, оскільки ЗАЕС не зможе використовувати ресурси Каховської ГЕС для охолодження (с. 173).

519. Ситуація у зоні відчуження, наслідки російської окупації, радіаційний фон : [пресбрифінг голови Державного агентства України з управління зони відчуження] // YouTube. UkraineMediaCentre Kyiv. – Електрон. відеодані. – 2022. – 13 квітня. – URL: <https://surl.li/frqvdl>. – Дата звернення: 18.01.2026.

520. Стегній, О. Г.

Екологічний контекст сучасної війни / О. Г. Стегній // Українське суспільство в умовах війни. Рік 2023. – Київ, 2023. – С. 209–240.

521. Стегній, О. Г.

Кліматична безпека і військова діяльність: суб'єкт–об'єктна модель взаємозв'язку / О. Г. Стегній // Соціологія: теорія, методи, маркетинг : наук.-теорет. часопис. – 2025. – № 3. – С. 5–30. – Бібліогр.: 27–29.

Зі змісту:

Кліматичні ризики безпеки. – С. 12–17.

Декарбонізація військової діяльності. – С. 19–22.

Кліматичний компонент військової діяльності. – С. 23–25.

«В умовах сучасної російсько-української війни екологічне середовище насичується і перенасичується сторонніми предметами й речовинами, які не можуть бути з часом асимільовані довкіллям» (с. 15).

522. Стегній, О. Г.

Соціально-екологічні ризики російсько-української війни / О. Г. Стегній // Українське суспільство в умовах війни. 2022. – Київ, 2022. – С. 77–87. – URL: <https://surl.li/laexel>. – Дата звернення: 08.02.2026.

«Захоплення території Чорнобильської АЕС призвело до втрати контролю над радіаційно небезпечними об'єктами і супроводжувалось низкою неприпустимих порушень радіологічної безпеки. Пошкодження високовольтної лінії електропостачання станції поставило під загрозу охолодження відпрацьованого ядерного палива на місцевих сховищах, небезпеки викидів радіоактивних речовин у довкілля. Переміщення важкої бронетехніки забрудненими ґрунтами здіймало радіоактивний пил і, як наслідок, підвищило радіаційний фон. Крайнім проявом нехтування та невігластва щодо дотримання правил радіаційної безпеки стало спорудження російськими військовими фортифікаційних укріплень у радіоактивному Рудому лісі» (с. 84).

523. Тараненко, С. М.

Правові інструменти відшкодування збитків завданих довкіллю, внаслідок військової агресії Росії проти України / С. М. Тараненко // Правова держава : наук. журн. – 2024. – Вип. 53. – С. 138–148. – Бібліогр.: 25 назв.

524. Тисячі людей в Україні опинилися в небезпеці після руйнування Каховської дамби / Організація Об'єднаних Націй в Україні : офіційна сторінка в X. – URL: <https://surl.li/yhуmuq>. – Дата звернення: 03.01.2026.

525. Тіні війни // ДСП Чорнобильська АЕС. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/eidfоn>. – Дата звернення: 21.01.2026.

Фотодокази присутності російських військовослужбовців на території Чорнобильської АЕС.

526. Удар дрона по укриттю енергоблока Чорнобильської АЕС: на місці виявили бойову частину – речниця ДСНС // Радіо Свобода. – Електрон. дані. – 2025. – 14 лютого. – URL: <https://surl.li/cahlki>. – Дата звернення: 16.02.2026. – Також: Російський дрон із фугасною бойовою частиною влучив в укриття на Чорнобильській АЕС / Віолетта Карлацук // Суспільне Київ. – Електрон. дані. – 2025. – 14 лютого. – URL: <https://surl.li/dcrsdz>. – Дата звернення: 16.02.2026 ; На ЧАЕС гасять два осередки тління, тривають роботи щодо частко-

вого розкривання конструкцій – ДСНС // Радіо Свобода. – Електрон. дані. – 2025. – 18 лютого. – URL: <https://surl.li/zmlieu>. – Дата звернення: 18.02.2026.

527. У Чорнобильській зоні на російській міні підірвався кінь породи Пржевальського // Наш Київ. – Електрон. дані. – 2024. – 14 травня. – URL: <https://surl.li/ydijnt>. – Дата звернення: 28.01.2026.

528. ХЕРСОН. Ніч перед потопом | Підрив Каховської ГЕС // YouTube. МВС України. – Електрон. відеодані. – 2024. – 6 червня. – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=9Ffum6nffj8>. – Дата звернення: 30.01.2026.

00:25 – Перші хвилини після підриву Каховської ГЕС.

2:39 – Мікрорайон Корабел пішов під воду.

6:42 – Масштаби катастрофи: затоплене місто, екоцид.

529. Хроніки окупації Запорізької атомної електростанції // Район.Еко. – Електрон. дані. – 2022. – 13 грудня. – URL: <https://surl.li/hgauar>. – Дата звернення: 12.01.2026.

530. Хронологія захоплення Запорізької АЕС окупаційними військами рф // YouTube.ua. Енергоатом. – Електрон. відеодані. – 2024. – 4 березня. – URL: <https://www.youtube.com/watch?v=p5zO3ERvR-k>. – Дата звернення: 12.01.2026.

531. ЧАЕС після окупації. Репортаж // YouTube. Військове телебачення України. – Електрон. відеодані. – 2022. – 18 квітня. – URL: https://youtu.be/Z_x_Z80jNh0. – Дата звернення: 21.01.2026.

532. Чинники радіологічних загроз внаслідок російської окупації Чорнобильської зони відчуження // Нац. комісія з радіац. захисту населення України. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/jjzbry>. – Дата звернення: 18.01.2026.

533. Чи може Росія зробити новий Чорнобиль в Україні? | Питаннячка Києва // YouTube. ISLND TV. – Електрон. відеодані. – URL: <https://youtu.be/Xz40OGpdzNc>. – Дата звернення: 26.01.2026.

534. Чурилова, Т. М.

Проблеми відшкодування шкоди навколишньому середовищу України, завданої збройною агресією Російської Федерації /

Т. М. Чурилова, В. В. Стрельник // Екологічне право : наук. журнал. – 2022. – № 3-4. – С. 91–95.

535. Шевчук, Т. А.

Захист довкілля в контексті протидії збройній агресії Росії: кримінологічний вимір / Т. А. Шевчук // Вісник кримінологічної асоціації України : зб. наук. праць. – Харків, 2024. – № 2 (32). – С. 274–282. – Бібліогр.: 11 назв. – URL: <https://surl.li/auakgr>. – Дата звернення: 03.01.2026.

536. Шемшученко, Ю. С.

Організаційно-правові проблеми екологічної безпеки України в умовах воєнного стану / Ю. С. Шемшученко // Часопис Київського університету права. – Київ, 2023. – № 2. – С. 9–12.

537. Штучна павутина: Як використання оптоволоконних дронів на фронті впливає на довкілля / Інга Павлій // UWEC: War Environmental Consequences Working Group. – Електрон. дані. – 2026. – 9 лютого. – URL: <https://surl.li/iddbvl>. – Дата звернення: 10.02.2026.

538. Щигельська, Г. О.

Загрози надзвичайних ситуацій на атомних електростанціях в умовах нового етапу російсько-української війни / Г. О. Щигельська, В. Боднар // Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки: зб. тез II Міжнар. наук. конф. – Тернопіль, 2022. – С. 94–97. – Бібліогр.: 10 назв. – URL: <https://surl.li/vpabes>. – Дата звернення: 04.02.2026.

539. Як війна вплинула на Чорне море / Софія Садогурська // Україner. – Електрон. дані. – 2023. – 31 жовтня. – Оновлено 2024. – 10 вересня. – URL: <https://surl.li/qrvabk>. – Дата звернення: 8.01.2025.

540. Як війна змінює Чорне море: забруднення, втрата морських видів та шляхи відновлення / Лілія Демидова, Світлана Стрельцова // Суспільне Одеса. – Електрон. дані. – 2025. – 20 січня. – URL: <https://surl.li/wqfsea>. – Дата звернення: 08.01.2026.

Війна завдає Чорному морю серйозних екологічних втрат: вибухи, хімічне забруднення та нові види риб змінюють екосистему. Кореспонденти «Українського радіо. Одеса» поспілкувалися із науковцем Інституту морської біології НАН України Юрієм Квачем. Які рішення пропонують науковці, щоб відновити чорноморську фауну?

541. Як працювала ЧАЕС під окупацією та чи опромінилися військові РФ – розповідають радіобіологи / Ілона Свеженцева // Суспільне Новини. – Електрон. дані. – 2022. – 4 квітня. – URL: <https://surl.lu/vbxbkir>. – Дата звернення: 18.01.2026.

542. Як путінські вбивці захоплювали ЧАЕС та якої шкоди там нарobili – історії очевидців / Євгенія Китаїва, Ганка Кудрявцева // 5.ua. – Електрон. дані. – 2022. – 18 квітня. – URL: <https://surl.lu/sfaaqv>. – Дата звернення: 18.04.2022.

543. Як Росія розповсюдила таємну мережу агентів по всій Україні. Спеціальний репортаж Reuters / Марія Сайто, Марія Цветкова // Reuters. – Електрон. дані. – 2022. – 28 липня. – URL: <https://surl.li/ararcq>. – Дата звернення: 06.02.2026.

Росія захопила Чорнобиль завдяки агентам, яких відправила туди ще в 2021 році. Про це повідомляється у розслідуванні агентства. Завога до вторгнення Росії в Україну Кремль створював мережу таємних агентів, щоб полегшити собі шлях. Розслідування Reuters показує, що проникнення було набагато глибшим, ніж визнавалося.

544. Якими є наслідки російського теракту на Каховській ГЕС для дикої природи? // Українська природоохоронна група. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/tvpmcc>. – Дата звернення: 30.01.2026.

Каховське водосховище – друге за площею водосховище в Україні (площа – 2155 км²) та перше за об'ємом води (обсяг води – 18,19 км³), розташоване в трьох областях України (Запорізька, Дніпропетровська та Херсонська) і має довжину 240 км. Спорудами гідровузла довжиною майже 4 км рівень р. Дніпро було піднято на 16 м. Тому негативні наслідки цього теракту для дикої природи проявляться на площі не менш як 5000 км² (зона затоплення та зона осушення). Лише зона, яка була вкрита водами водосховища останні 68 років і тепер щонайменше на роки опиняється просто неба, буде більшою за 1000 км²! Ми розглядаємо наслідки підриву греблі Каховської ГЕС лише для дикої природи, хоча цілком усвідомлюємо, що крім екологічних, є також не менш важливі наслідки для економіки, енергетики, населення і врешті – ядерної безпеки України, які мають оцінюватися відповідними спеціалістами.

545. 1 000 000 bombs BEFORE : [альбом] / V. Vasyukevych ; [пер. з укр. Я. Белей]. – Одеса : Punkt publishing : Полонік Т. В., 2023. – 240 с.

Книга розгортає перед нами атлас України до ранку 24 лютого 2022 року. Коли ми здаємо цю книгу в друк, надворі стоїть осінь 2023-го.

Поля продірявлені вирвами від снарядів, пасовища та ліси заміновані, частина нашої території окупована, домівки зруйновані, унікальні історичні пам'ятки втрачені.

546. Brynzanska, O.

Damage to the environment as a sign of genocide : [Заподіяння шкоди навколишньому природному середовищу як ознака геноциду] / O. Brynzanska // Науковий вісник Нац. акад. внутр. справ. – 2024. – Т. 29, № 3. – С. 42–52. – Бібліогр.: с. 51–52.

547. Nihreieva, O.

Protection of the environment under occupation: scope and content of legal obligations of the occupier : [Охорона навколишнього середовища на територіях під окупацією: обсяг і зміст юридичних зобов'язань держави-окупанта] / O. Nihreieva // Правова держава : наук. журн. – 2024. – Вип. 54. – С. 173–186. – Бібліогр.: 24 назви.

548. Tsymbalyuk, D.

Ecocide in Ukraine. The Environmental Cost of Russia's War : [Екоцид в Україні. Екологічна ціна війни Росії] / D. Tsymbalyuk. – Cambridge ; Hoboken, N.J.: Polity, 2025. – 188 p.

*Найбільша АЕС Європи у місті Енергодар, 50 км від Запоріжжя.
Автор: Ralf1969 <https://surl.lu/wjiqrn>*

Екологічні виклики сьогодення

549. Н.П. Барановська.

Об'єкт «Укриття»: наукові дослідження останнього десятиліття / Барановська Н.П. // Український історичний журнал. – Київ, 2001. – № 3. – С. 91–104.

550. Н.П. Барановська.

Об'єкт «Укриття»: проблеми, події, люди / Н. П. Барановська ; відп. ред. В. А. Смолій. – Київ: Єврогест , 2000. – 285 с.

551. Н.П. Барановська.

Чорнобильська зона відчуження – явище сучасності / Н. П. Барановська // Історико-географічні дослідження в Україні : зб. наук. пр. – Київ, 2004. – Вип. 7. – С. 186–210. – Бібліогр.: 203–210.

Зона відчуження, що розташована на півночі Київської області України, утворилась в результаті радіоактивного забруднення території після аварії на 4-му енергоблоці Чорнобильської АЕС 26 квітня 1986 р. Її площа складає 36545 тис. га. Периметр її кордону сягає 223,5 км, з яких 34 км проходять по кордону з Білоруссю. Тут розташовано 76 населених пунктів, в тому числі міста Чорнобиль, Прип'ять та залізнична станція Янів, з яких було евакуйоване населення. Понад 90 тис. жителів мальовничого Полісся назавжди залишили свої домівки.

552. Бар'яхтар, В.

Сучасне та майбутнє саркофага четвертого блока Чорнобильської АЕС / В. Бар'яхтар, О. Бицький, О. Боровий, В. Карасьов // Ойкумена : укр. екол. вісник. – 1992. – № 2. – С. 77–80.

553. Безпека ЧАЕС під питанням: як виникла захисна арка і чи здатна вона витримувати удари. Пояснюємо / Юрій Мартинович // Еспресо. – Електрон. дані. – 2025. – 14 лютого. – URL: <https://surl.li/cuakeu>. – Дата звернення: 06.02.2026.

554. Василенко, О. М.

Міжнародне співробітництво України з питань регіональної екологічної безпеки (1991–2010-ті рр.) / О. М. Василенко // Драгоманівські історичні студії : зб. наук. пр. молодих істориків. – 2020. – Вип. 5. – С. 271–274. – Бібліогр.: 8 назв.

555. Васюта, С. І.

Радянський екоцид в Україні: історичні витоки, труднощі подолання : монографія / С. І. Васюта. – Тернопіль, Астон, 2000. – 536 с. – Бібліогр.: с. 312–449.

Зі змісту:

Чорнобильська катастрофа – соціально-екологічна межа політики псевдотехнократичного розвитку тоталітарного суспільства.

Нераціональне природокористування – основа посилення негативного антропогенного впливу на природне довкілля в Україні.

Труднощі екологізації сучасної енергетики.

Подолання ресурсного марнотратства – стратегічний напрям охорони довкілля.

556. Варламова, І. С.

Еколого-економічна безпека України: сучасні реалії та розвиток : монографія / І. С. Варламова. – Запоріжжя : Гельветика, 2017. – 316 с. – Бібліогр.: с. 287–315 (304 назви).

557. Великий Луг чи Каховське водосховище: сучасне бачення / упоряд. В. В. Колодежна, О. В. Василюк. – Чернівці: Друк Арт, 2025. – 128 с. – (Метаморфози Великого Лугу, вип. 2).

Оцінка сценаріїв для території колишнього Каховського водосховища та південного регіону України, що в минулому залежав від нього. Особливу увагу приділено сучасним викликам, що постали після руйнування греблі у 2023 році, та перспективам сталого розвитку цієї унікальної території.

558. Глобальні екологічні виклики XXI століття : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. до 30-річчя Чорнобильської трагедії, Одеса (21 квіт. 2016 р.) / Одес. ін-т Міжрегіон. акад. упр. персоналом ; редкол.: О. І. Стадник та ін. – Одеса : Лерадрук, 2016. – 166 с.

559. Двометрові трави, велетенські подорожники, верби, кабани і трясовина: як виглядає дно Каховського водосховища у червні 2025 року – захоплива подорож (відео) / Юлія Коваленко // НСН Україна. – Електрон. дані. – 2025. – 30 червня. – URL: <https://surl.li/thrstw>. – Дата звернення: 12.01.2026. – Також: Ліс, що збереже клімат. Що зараз діється на дні колишнього Каховського водосховища // YouTube.ua.RID. – Електрон. відеодані. – 2025. – 29 червня. – URL: https://www.youtube.com/watch?v=nTW5o_Y8BBs. – Дата звернення: 12.01.2026.

560. Екологічні проблеми північно-західного Причорномор'я : бібліогр. покажч. літератури за 2015–2017 роки / Одес. нац. наук. б-ка, М-во культури України ; упоряд. Н. П. Лошкарьова ; авт. вступ. ст. В. І. Михайлов. – Одеса : Бондаренко М. О., 2019. – 217 с. : іл. – URL: <https://surl.li/nvfdxs>. – Дата звернення: 14.02.2026.

Бібліографічний покажчик «Екологічні проблеми північно-західного Причорномор'я» є четвертим випуском посібника на цю тему. У попередні покажчики включено літературу за 1999–2014 роки.

561. Женевські конвенції: актуальні роз'яснення щодо порушення норм міжнародного права // Офіс сталих рішень. – 2023. – 15 червня. – Електрон. дані. – URL: <https://surl.li/gacqqf>. – Дата звернення: 12.01.2026.

Трактування статей Женевської конвенції, серед іншого і про заподіяння шкоди природному середовищу.

562. Звіт про результати аудиту діяльності (ефективності) на тему: «Гуманітарне розмінування земель сільськогосподарського призначення в Україні: відновлення безпеки та сільськогосподарського виробництва» / відп. С. Ключка // Рахункова палата. – Електрон. дані. – 2025. – URL: <https://surl.li/enevwx>. – Дата звернення: 10.02.2026.

«174 тис. км² (17,4 млн га) зазнали впливу інтенсивних бойових дій; 1189,6 млрд грн – збитки від засмічення та забруднення ґрунтів; 139 тис. км² (13,9 млн га) – потенційно замінована територія (~23 % площі України); 9,85 млн га недоступні с/г землі у 10 регіонах; 6,37 млн людей проживають на потенційно небезпечних територіях; 191 аграрій загинув (02.2022 – 02.2025)» (с. 4).

«Значна частина сільськогосподарських земель, насамперед на деокупованих територіях та в регіонах активних бойових дій, зазнала забруднення вибухонебезпечними предметами. Це питання не лише сфери безпеки, а й відновлення економіки, забезпечення продовольчої стабільності та повернення людей до нормального життя. Неможливість доступу до сільськогосподарських земель внаслідок забруднення вибухонебезпечними предметами суттєво ускладнює роботу аграрного сектору та ставить під загрозу продовольчу безпеку країни» (с. 2).

563. Качинський, А. Б.
Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення / А. Б. Качинський. – Київ : НІСД, 2001. – 312 с. – (Екологічна безпека ; вип. 5).

564. Кашинцева, О. Ю.

Конституційне право людини на безпечне довкілля / О. Ю. Кашинцева, М. Сафонова // Актуальні проблеми правознавства : зб. наук. праць. – 2025. – Вип. 1 (41). – С. 247–252. – Бібліогр.: 21 назва.

565. Ковпак, Л. В.

Екологічні проблеми в діяльності українських громадських організацій / Л. В. Ковпак // Український історичний журнал. – 2013. – № 4. – С. 63–77. – Бібліогр. у підряд. прим.: 28 назв.

566. Ковпак, Л. В.

Екологічні чинники процесів суверенізації в Україні (кінець 1980-х – початок 2000-х років / Л. В. Ковпак // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. – 2017. – Вип. 22. – С. 428–440. – Бібліогр.: 17 назв.

567. Ковпак, Л. В.

Екологія як один із чинників формування життєвого простору України (1991–2010 роки) / Л. В. Ковпак // Життєвий простір України: політичний та гуманітарний виміри (1991–2010 роки) : зб. наук. статей. – Київ : Ін-т історії України НАН України, 2012. – С. 194–224. – Бібліогр.: 54 назви.

«У суспільній свідомості домінувало споживацьке розуміння взаємовідносин людини і довкілля. Навколишнє середовище розглядалося як невичерпне і безкоштовне джерело природних ресурсів, сировини і продовольства. Непоправної шкоди довкіллю було завдано аварію на Чорнобильській АЕС, що трапилася 26 квітня 1986 р., після якої тисячі гектарів колись квітучих українських полів й зеленіючих лісів були перетворені на забруднену радіацією територію. Безмірне обурення й тривогу населення викликали наслідки аварії на ЧАЕС, невідомість й непередбачуваність їх негативного впливу на здоров'я дітей та дорослих, а також згубної дії радіації на природне середовище, як одразу після катастрофи, так і у подальшому майбутньому» (с. 196).

568. Коник, Д.

Комунікаційні моделі оптимізації соціальних ризиків (PR-технології) / Д. Коник // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2004. – Вип. 10 : Сучасні ризики: тенденції, перспективи, шляхи мінімізації наслідків. – С. 95–108.

569. Копчинский, Г. А.
Безопасность атомных станций. Чернобыль : о прошлом, настоящем и будущем : [Безпека атомних станцій. Чорнобиль : про минуле, сьогодні та майбутнє] / Г. А. Копчинский, Н. А. Штейнберг. – Киев : Основа-Принт, 2011. – 224 с. : фот. – Библиогр.: 76 назв.
570. Костенко, Н.
Мас-медіа у формуванні екологічної культури українського суспільства / Н. Костенко // Чорнобиль і соціум: зб. наук. статей. – Київ, 1997. – Вип. 3 : Динаміка соціальних процесів: соціально-психологічний моніторинг наслідків чорнобильської катастрофи. – С. 29–45.
571. Кошарна, О.
Чи побудуємо ми ще одинадцять атомних блоків? / О. Кошарна // Дзеркало тижня. – 2005. – 22 жовт. (№ 41). – С. 17.
Обговорення доцільності розвитку енергоатомних комплексів в Україні, дискусійне питання щодо правомірності прийняття урядом рішення про розвиток.
572. Криворотько, В.
Створення енергоавтономних промислових підприємств як соціо-економічна модель реабілітації постраждалих регіонів України / В. Криворотько // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2002. – Вип. 8 : Розробка моделей життєдіяльності в умовах підвищеного ризику внаслідок надзвичайних ситуацій та катастроф: з урахуванням досвіду Чорнобильської катастрофи. – С. 103–115.
573. Кудрявицька, А. М.
Забруднення продукції рослинництва – фактор радіаційної небезпеки України / А. М. Кудрявицька // Чорнобильська трагедія. Осмислення. 30 років потому : Міжнар. наук.-практ. конф., [Київ, 5 квіт. 2016 р.]. – Київ, 2016. – С. 50–52. – Бібліогр.: 6 назв. – URL: <https://surl.li/yzjano>. – Дата звернення: 07.01.2026.
574. Ландіна, А. В.
Забезпечення екологічної безпеки у сфері землекористування засобами кримінальної юстиції в сучасних умовах / А. В. Ландіна // Український селянин : зб. наук. пр. – 2023. – Вип. 29. – С. 22–28. – Бібліогр.: 8 назв.

575. Лисенко, В.
Нові стратегії подолання наслідків катастроф / В. Лисенко, Ю. Лисенко // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2004. – Вип. 10 : Сучасні ризики: тенденції, перспективи, шляхи мінімізації наслідків. – С. 6–20.
576. Маличкович, О. Б.
Між зеленими рядками України: довкіллева проблематика у засобах масової інформації та соціальних мережах = Between the green lines of Ukraine: environmental issues in the media and social networks : монографія / О. Б. Маличкович, С. В. Делеган ; Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород : Говерла, 2024. – 187 с. : іл. – Бібліогр.: с. 92–94, 183–185. – Ініціатива з розвитку екологічної політики й адвокації в Україні за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» (2021–2024).
577. Промінь правди : [спогади ветеранів ядерних випробувань] / [упоряд.: Б. В. Газилишин, В. А. Липницький]. – Тернопіль : Політек, 2014. – 235 с. : фот. – Бібліогр.: с. 234–235.
578. Радченко, О. О.
Феномен екологічної безпеки: категоріально-понятійні підходи в контексті публічного управління / О. О. Радченко // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. праць. – Одеса, 2023. – № 1 (62). – С. 155–171. – Бібліогр.: 28 назв.
579. Розмінування земель сільськогосподарського призначення на Херсонщині // YouTube.ua. Центр журналістських розслідувань. – Електрон. відеодані. – 2024. – 30 липня. – URL: <https://surl.li/nonztg>. – Дата звернення: 10.02.2026.
580. Розмінування Херсонщини. Чому сільгоспземлі у пріоритеті і як це впливає на очищення від ВМП населених пунктів / Таміла Іванова, Яна Самко // Суспільне Херсон. – Електрон. дані. – 2025. – 10 березня. – URL: <https://surl.lt/whgivf>. – Дата звернення: 10.02.2026.
Територія Херсонської області на правому березі Дніпра після деокупації вважається потенційно замінованою. Це – 683 тисячі гектарів. Наразі обстежили й розмінували понад 64 відсотки.
581. Рудько, Г. І.
Україна, яку ми втрачаємо / Г. І. Рудько. – Чернівці : Букрек, 2015. – 280 с. : іл.

Про те, як людина в результаті нераціональної техногенної діяльності руйнує довкілля, де жити нашим нащадкам, як запобігти зсувам, повеням та іншим екологічним лихам.

582. 7 головних питань і відповідей після підриву Каховської ГЕС / Команда UIF // Укр. ін-т майбутнього. – Електрон. дані. – 2025. – 16 червня. – URL: <https://surl.lj/zgqxjt>. – Дата звернення: 30.01.2026.

Які головні екологічні та гуманітарні наслідки підриву ГЕС? Які є варіанти подолання екологічних та гуманітарних наслідків трагедії? Які головні наслідки підриву ГЕС для судноплавства та туризму? Що має зробити Україна для подолання наслідків вибуху ГЕС для судноплавства та туризму? Які наслідки для енергетичного сектору має підриу Каховської ГЕС? Яких збитків було завдано економіці України, скільки коштів необхідно для ліквідації наслідків теракту та які джерела фінансування цих витрат? Що треба зробити для отримання відшкодування власникам житла, яке опинилося в зоні техногенної катастрофи?

583. Скільки землі заміновано в Україні і скільки вже розмінували / Тарас Семенюк // Thepage. – Електрон. дані. – 2025. – 29 березня. – URL: <https://surl.li/etodiz>. – Дата звернення: 08.01.2026.

Станом на березень 2025 року мінами та вибухонебезпечними залишками війни забруднено 52 089 га земель сільськогосподарського призначення. За час же повномасштабного вторгнення вибухотехніки розмінували 4743 га територій, в межах яких є землі с/г призначення.

584. Соболева, Н.

Відлуння лиха: відображення соціально-психологічних наслідків природних і техногенних катастроф у масовій свідомості / Н. Соболева // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2003. – Вип. 9 : Розробка моделей життєдіяльності в умовах підвищеного ризику внаслідок надзвичайних ситуацій та катастроф: з урахуванням досвіду Чорнобильської катастрофи. – С. 82–91.

585. Стародубцева, В.

Зміна загальнолюдських цінностей за умов глобалізації ризиків / В. Стародубцева // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2004. – Вип. 10 : Сучасні ризики: тенденції, перспективи, шляхи мінімізації наслідків. – С. 150–164.

586. Стегній, О. Г.

Екологічний рух в Україні: соціологічний аналіз / О. Г. Стегній. – Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2001. – 243 с. – Бібліогр.: 195 назв. – URL: <https://surl.li/uaizks>. – Дата звернення: 09.01.2026.

«... екологічний рух як різновид нових масових соціальних рухів доби соціальної трансформації і виникнення соціогенних ризиків. Викладений матеріал розкриває соціальний контекст становлення та розвитку екологічного руху в Україні, особливості цього руху як соціального сіткового актора та суб'єкта альтернативної екологічної політики».

587. Стегній, О. Г.

Інформаційна політика в період техногенної катастрофи / О. Г. Стегній // Ойкумена : укр. екол. вісник. – 1993. – № 2. – С. 7–12.

588. Стегній, О. Г.

Комунікаційна система за екстремальних умов техногенного походування / О. Г. Стегній // Політологічні читання. – 1995. – № 3. – С. 22–36.

589. Стегній, О. Г.

Тренди масової екологічної свідомості населення України / О. Г. Стегній // Українське суспільство: моніторинг соціальних змін. 30 років незалежності. – Київ, 2021. – Вип. 8 (22). – С. 408–423.

590. Стратегія екологічної безпеки України: соціально-економічний та правовий вимір : зб. матеріалів Круглого столу (Львів, 12 трав. 2016 р.) / Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Львів, 2016. – 342 с.

591. «Такого на планеті ніде не існує». Еколог Вадим Манюк про флору на Каховському водосховищі // YouTube.ua. – Електрон. відеодані. – 2024. – 20 травня. – URL: <https://surl.li/jnmehg>. – Дата звернення: 26.01.2026.

592. «Тисячі тонн боєприпасів у землі»: як довго триватиме розмінування та скільки це коштує / Олександр Янковський, Олена Бадюк // Радіо Свобода. – Електрон. дані. – 2023. – 15 грудня. – URL: <https://surl.lt/bxtscu>. – Дата звернення: 10.02.2026.

593. Тимофеева, Л. Ю.

Правові аспекти забезпечення екологічної безпеки України в умовах європейської інтеграції / Л. Ю. Тимофеева // Європейські історичні студії : електрон. наук. журнал. – 2020. – № 16. – С. 41–52. –

Бібліогр.: 14 назв.

594. Український соціум : загрози екстремальних ситуацій / М-во України з питань надзвич. ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, Ін-т соціології НАН України, Укр. т-во «Інтелект нації»; заг. ред. В. К. Врублевський. – Київ : Інтелект, 2003. – 432 с. – Бібліогр.: 420–431 (258 назв).

Зі змісту:

Ризики господарської діяльності й інтерпретація їх. – С. 143–149.

Ознаки надзвичайних (екстремальних) ситуацій. – С. 168–172.

Надзвичайні ситуації техногенного і природного характеру. – С. 172–179.

Загрози екстремальних ситуацій (галузевий аспект). – С. 179–186.

595. Уліганець, Сергій Іванович.

Екологічні наслідки воєнних дій на території України: моніторинг впливу пожеж / С. І. Уліганець, С. Ю. Сировець, Л. Мельник, Н. С. Довгань // Вісник Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки. - 2025. - Вип. 1 (61). - С. 58-67 : іл. - Бібліогр.: с. 65-66.

596. Федоришина, Л. І.

Проблема впливу глобальної зміни клімату на розвиток аграрної галузі в Україні: історичний екскурс / Л. І. Федоришина // Наукові записки Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Історія. – 2024. – Вип. 50. – С. 60–67. – Бібліогр.: с. 66–67.

597. Формування та реалізація національної екологічної політики України : монографія / [О. О. Веклич та ін.] ; наук. ред. С. О. Лизун. – Суми : Університет. кн., 2025. – 336 с.

Досліджуються теоретико-методологічні, методичні та організаційно-управлінські підходи й практичні заходи щодо реалізації екологічної політики України. Обґрунтовано необхідність створення моделі державної екологічної політики України та її регіонів, що відповідає сучасним вимогам до екологічної безпеки розвитку й враховує міжнародні, макроекономічні, фінансові, податкові та інші важелі соціально-економічного зростання.

598. Хвесик, М. А.

Забезпечення екологічної безпеки населення у системі резильєнтного природокористування / М. А. Хвесик, Г. О. Обиход, А. А. Омельченко // Демографія та соціальна економіка : наук. журн. – 2024. – № 4 (58). – С. 165–179. – Бібліогр.: 17 назв.

599. Хмара, Д.

Експлуатація ядерних енергоблоків у понад проектний термін. Світова практика і особливості України / Д. Хмара // Нац. екол. центр України. – Електрон дані. – URL: <https://surl.lu/gxjfru>. – Дата звернення: 21.01.2026.

600. Ходорівська, Н. В.

Інформування населення щодо поводження з радіоактивними відходами: системний підхід / Н. В. Ходорівська // Чорнобиль і соціум : зб. наук. статей. – Київ, 2000. – Вип. 6 : Соціально-психологічний моніторинг умов життя та діяльності соціальних груп потерпілих від Чорнобильської аварії: порівняльний аналіз та рекомендації. – С. 52–80.

601. Холоша, В. І.

Стан радіоактивного забруднення території України та проблеми її реабілітації / В. І. Холоша, Ю. О. Іванов, Л. Я. Табачний та ін. // Проблеми Чорнобильської зони відчуження : наук.-техн. збірник. – Київ, 2001. – Вип. 7. – С. 3–11 : рис.

602. Хоменко, І. М.

Оцінка впливу споживання продуктів харчування місцевого виробництва на формування дози внутрішнього опромінення у віддалений період після Чорнобильської катастрофи / І. М. Хоменко, С. В. Поліщук // Довкілля та здоров'я. – 2014. – № 2. – С. 57–61.

603. Чому не треба відновлювати Каховську ГЕС і який проект відновлення варто підтримати? / Вікторія Губарева // UWEC: War Environmental Consequences Working Group. – Електрон. дані. – 2024. – 29 лютого. – URL: <https://surl.li/blnvnp>. – Дата звернення: 14.01.2026.

У разі відновлення ГЕС разом із нею буде відновлено і марнотратна за сучасними мірками інфраструктура. У випадку реалізації проекту відновлення Каховського водосховища, необхідно буде знищити 1800 кв. км природних екосистем, формування яких вже почалось. А більшість з цих екосистем буде лісом, знищення яких категорично не відповідає уявленням про сталій розвиток та прямо суперечить цілям України щодо збільшення лісистості. Насамкінець варто відмітити, що для Європи більш вигідно здобути сильну сучасну повоєнну Україну з модернізованою економікою.

604. Чому слід відродити Великий Луг? / Олексій Василюк, Віктор Пархоменко, Іван Мойсієнко, Віктор Шаповал, Сергій Панченко, Олександр Спрягайло // UWEC: War Environmental Consequences Working Group. – Електрон. дані. – 2023. – 25 вересня. – URL: <https://surl.li/bphntn>. – Дата звернення: 14.01.2026.

Позиція Української природоохоронної групи.

Великий Луг є важливим природним та історичним ландшафтом надзвичайної культурної цінності для українців. Створення водосховища створило екологічні та соціальні проблеми. Відновлення Великого Лугу – в інтересах довкілля.

Розробляючи плани українських гідроелектростанцій і водосховищ, радянська влада не включала вартість втраченої землі до кошторисної вартості будівництва. Каховське водосховище вкрило значні площі родючих ґрунтів, знищивши як сільськогосподарські угіддя, так і ліси, луки, болота, старі ліси, де знаходились багато рідкісних видів рослин і тварин. Було затоплено та виведено із сільськогосподарського обігу понад 100 тис. га родючих земель, ще більші площі підтоплено.

605. Шепель, О.

П'ять надзвичайно гострих екологічних проблем України / О. Шепель // Екологічний вісник. – 2007. – № 4. – С. 29–31.

Серед великої кількості екологічних проблем України особливу увагу слід акцентувати на Чорнобильській аварії – найбільшій техногенній катастрофі в історії людства, наслідки якої вийшли за межі проблем довкілля і переросли у соціально-економічні, медико-біологічні, психологічні, технічні та політичні проблеми.

606. Mazur, O.

Negative environmental impact of intensive industrialization of agriculture of Ukraine in 1960–1980s : [Негативні екологічні наслідки інтенсивної індустріалізації сіль. господарства України в 1960–1980-х рр.] / O. Mazur // Гуманітарний вісник. – Черкаси, 2016. – Чис. 24: Іст. науки, вип. 8. – С. 17–21. – Бібліогр.: 14 назв.

*Пташине гніздо, для будівництва якого було використане оптоволокно.
Фото: T.me/azov_brigade_ngu*

Географічний покажчик

Автономна Республіка Крим 511	Каховська ГЕС 452, 479, 482, 491, 500–502, 518, 524, 528, 544, 582, 603
Вараш (Кузнецовськ), м., Рів- нен. обл. 200	Каховське водосховище 453, 458, 479, 482, 544, 557, 559, 591, 602, 603
Великий Луг 475, 479, 482, 557, 604	Київ, м. 109, 210, 343, 513
Вінниця, м. 330	Київська обл. 59, 187, 551
Волинська обл. 199	Клюшниківка, с., Полтав. обл. 227
Гайсин, м., Вінниц. обл. 122	Корогод, с., Київ. обл. 163
Гуляйполе, м., Запоріз. обл. 139	Кропивницький, м. 136
Дніпро, м. 462	Луганська обл. 273, 481, 484, 493, 511
Дніпро, р. 458	
Донецька обл. 115, 481, 484, 493, 511	Миколаївська обл. 467, 474, 505
Європа 19, 326	Нагасакі, м., Японія, 382
Житомирська обл. 117	Покров, м., Дніпропетр. обл. 119
Залісся, с., Київ. обл. 195	Полісся 94, 223, 551
Запорізька АЕС 476, 477, 490, 503, 518, 529, 530	Поліський р-н, Київ. обл. 449
Запорізька обл. 467	Полтава, м. 137, 171
Зарічненський р-н, Рівнен. обл. 182	Полтавська обл. 295
Зіньківський р-н, Полтав. обл. 276	Прикарпаття 220
	Прип'ять, м., Київ. обл. 196
	Рівне, м. 309
	Рудий ліс 480, 522

Славутич, м., Київ. обл. 11, 478
Теофіполь, м, Хмельниц. обл. 275
Тернопільська обл. 176
Фукусіма, Японія 343, 355
Харківська обл. 116, 284
Херсон, м. 528
Херсонська обл. 467, 496, 518, 579, 580, 592
Хіросіма, м., Японія 382
Хмельницький, м. 147
Чернігів, м. 265
Чернігівський р-н, Черніг. обл. 92
Чорне море 467, 472, 492, 518, 539, 540, 560
Чорнухинський р-н, Полтав. обл. 169
Японія 339

Іменний покажчик

А

- Акименко, В. Я. 376
Аккерман, Г. 12
Аксьонова, А. 13–15, 339
Александров, А. 196
Алексієвич, Т. С. 16
Амджадін, Л. М. 340, 341
Амонс, А. І. 280
Адреасян, Г. 451
Андрушків, Б. М. 17
Андрушко, С. В. 508
Андрущенко, Е. 179
Антипкін, Ю. Г. 251, 433
Антипов, Ю. Ф. 146
Антонов, В. П. 18
Арямнова, О. В. 342
Атанов, Ю. 472
Афанасьєв, С. О. 365, 452

Б

- Базика, Д. А. 251, 433
Базиленко, А. Г. 306
Бажан, О. Г. 20, 21, 49, 243, 278, 310, 315, 316, 453
Балога, В. І. 359
Бадюк, О. 503, 592
Балюк, Г. І. 9
Барабой, В. А. 22
Барановська (Барановская), Н. П. 23–40, 125, 291, 313, 317, 343, 344, 549–551
Бар'яхтар (Барьяхтар), В. Г. 41, 279, 308, 406, 552
Бєбешко, В. Г. 418
Бєвзенко, Л. 42, 345
Бєзлюдна, І. В. 347
Бєлан, В. Ю. 43
Бєлей, Я. 545
Бєлова, І. В. 217
Бєлоусов, Е. 183
Бєрежняк, Є. М. 466
Бєрезуцька, Н. 454
Бєрестов, Л. Б. 317
Бицький, О. 552
Білоусько, О. А. 295
Білуха, Є. В. 59
Блага, А. Б. 493
Благополучна, А. Г. 455
Боднар, В. 538
Бойко, О. Д. 45
Бойченко, С. Г. 456
Бондар, О. І. 429
Бондаренко, Г. М. 362
Бориско, Г. О. 367
Борисюк, М. М. 357
Борова, Н. С. 116
Боровий, О. 552
Боряк, Г. В. 278, 315
Босик, В. М. 200
Брюханов, В. П. (125)
Бугрим, В. В. 46–48, 282

Буднік, М. П. 163
Букет, Є. 49
Булгакова, О. В. 210, 231, 347
Булда, М. І. 169
Булига, А. 91
Булигін, С. Ю. 429
Бунякова, Ю. Я. 457
Бурнягіна, Ю. М. 204
Бурцев, К. І. 59
Буткалюк, Д. Д. 439
Буценко, А. П. 493

В

Валерко, Р. А. 348
Вапнярчук, Н. М. 204
Вариво́да, К. С. 349
Варламова, І. С. 556
Варфоломеева, Т. 270
Василенко, О. М. 554
Васильюк, О. В. 458, 479, 484,
(495), 557, 604
Васильєв, С. 51
Васильченко, В. Н. 178, 229
Васильчук, М. В. 50
Васюта, С. І. 52, 350, 555
Веклич, О. О. 597
Векленко, О. А. 53
Величко, С. 459
Вендланд, А.-В. 54

Вертелецький, В. Ю. 55
Вишневецький, Д. 352
Вишневецький, І. М. 293, 303
Вірина, Л. А. 56
Віхрова, І. 57
Власенко, С. І. 278
Вовченко, В. В. 270, 281
Войціховська, А. 484
Волкова, Л. Я. 60
Володін, В. І. (170)
Волошин, В. 62
Вонс, Р. 494
Ворожко, Т. 290
Ворона, В. М. 232, 403
Вохмеков, В. Д. 60
Врублевський, В. К. 62, 594
В'ятрович, В. М. 63–65, 283

Г

Газилишин, Б. В. 577
Гайдаєв, Ю. О. 234
Гаман, В. П. 300
Гарасим, А. 327
Гардашук, Т. 66
Гарнець, О. 67
Герасименко, В. Ю. 420
Герасимчук, Л. О. 348
Герасько, В. Н. 184
Гігінботам, А. 68

Глобіна, Т. О. 162
Глухенький, Є. 196
Глянько, К. 492
Головаха, Є. І. (Е. И., Golovakha, E.) 69, 133, 232, 263, 448
Головач, Ю. В. 173
Голодюк, С. М. 439
Голоколосова, А. С. 353
Гольдін, П. (492)
Гонта, В. С. 70
Гончарова, О. В. 467
Гончарук, В. В. 293
Гончарук, О. С. 71, 354
Горбулін, В. П. 506
Гордеева, А. Д. 355
Горошко, О. І. 490
Горпинич, Б. Б. 139
Градоблянська, Т. 393
Григорук, І. 72
Гричина, Л. В. 182
Грищак, О. М. 317
Грабовський, Б. 17
Гродзинський (Гродзінський, Гродзинский), Д. М. 73, 413, 417
Губарева, В. 603
Губер, Л. М. 74
Гудов, В. А. 75
Гуменюк, Г. Б. 518
Гуменюк, С. 352
Гундорова, Т. І. 76
Гуцько, Н. В. 77, 78, 356
Гусев, О. П. 79–82
Гуськова, Т. В. 271
Гуцул, Н. 441

Д

Данильченко, В. Ю. 293
Даценко, В. Г. 439
Дворницький, С. 167
Девіс, Т. 83
Делеган, С. В. 576
Дембновецький, О. Ф. 417
Демидова, Л. 540
Демішев, Д. 360
Демський, А. С. 84
Денисенко, Г. Г. 85
Денисенко, О. А. 85
Десятников, П. М. 306
Джаббарова, Н. 201
Джонсон, Д. 361
Дзись, Г. В. 87
Дзьобак, В. С. 88, 89
Дзундза, Л. П. 469
Діденко, Л. О. 439
Дідух, Я. П. 470
Длугунович, М. В. 162
Добровольский, А. В. 90
Довгань, Н. С. 595
Долін, В. В. 362
Донченко, О. А. 93
Дорошко, О. М. 284
Дребот, О. І. 509
Дубов, В. 95
Дудко, Л. 364
Дупляк, О. 459
Дурдинець, В. В. 10, 79, 300, 340, 403, 412
Дутов, О. І. 415, 429
Дятлов, А. 196

Є

Євдін, О. М. 359, 366

Ж

Жданова, Н. 274
Жданюк, Н. В. 182
Жебель, В. М. 439
Желтовська, Т. В. 293
Жигульських, С. М. 273
Журавльова, О. 513

З

Забужко, О. С. 16
Загороднюк, І. В. 475, 493
Загреба, М. І. 98, 128
Задорожна, О. 99
Зайчук, Б. О. 100
Замостьян, П. В. 101
Занфірова, Т. А. 204
Захаренко, Г. 183
Злобіна, О. Г. 93, 103, 225
Зятєв, С. 104

І

Іваненко, О. І. 92
Іванов, Ю. О. 601
Іванова, Т. 580
Іванчук, Н. В. 369
Іченець, Б. П. 163
Іщенко, А. В. 422

К

Калиненко Л. В. 371
Калімбет, В. 513
Каміш, М. 110
Карасьов, В. 552
Карлащук, В. 512, 526
Качинський, А. Б. 563
Качур, Д. П. 101
Кашинцева, О. Ю. 564
Кашпаров, В. О. (В. А.) 408, 429
Квач, Ю. (540)
Кіндеревич, А. 372
Кірімов, І. З. 113
Кіріченко, І. 55
Кибенок, В. Н. (170)
Кидун, Т. Д. 182
Китаїва, Є. 542
Клепак, А. С. 114
Ключка, С. 562
Ключников, А. А. 178, 184, 406, 414
Ковалевская, Л. А. 120
Коваленко, А. 492
Коваленко, А. П. 121
Коваленко, Ю. 559
Ковальова, А. 136
Ковпак, Л. В. 231, 565–567
Ковч, Ю. П. 122
Когут, А. А. 315, 316
Козмуляк, К. 483
Козюра, В. М. 123
Козюра, І. В. 123
Колесник, О. П. 92

Колесников, С. В. 124
Колодежна, В. В. 479, 557
Коляда, М. 323
Комарова, К. О. 373
Коморін, В. М. 460, 461
Кондратенко, С. А. 374
Коник, Д. 567
Коновець, О. Ф. 282
Коноплицька, Т. 375, 422
Копелев, Л. 321
Копчинский, Г. А. 569
Коренев, М. М. 367
Коркач, Д. А. 126
Корнеев, А. А. 184
Корнійчук, В. М. (170)
Король, Н. О. 127
Костенко, В. К. 187
Костенко, Л. В. 128
Костенко, Н. 570
Костін, І. Ф. (107), 129
Кошарна, О. 571
Кравченко, О. М. 307
Кравченко, О. 484
Красильников, С. 312, 314
Кривда, М. 130, 131, 377
Криворотько, В. 572
Кринична, І. П. 132
Криштопа, О. 268
Кроткий, Т. Р. 493
Кутно, І. 378
Кудрявицька, А. М. 573
Кудрявцева, Г. 542
Куземко, А. А. 496

Кузьменко, М. І. 379
Кузьменко, Т. 134, 135, 380
Кузьменко, Ю. 325
Куліков, О. В. 187
Кульчицький, С. В. 31
Купінець, Л. 487
Купный, А. 97
Кучер, Н. 137
Кучерява, В. 441
Кучинский, В. К. 138
Кушніренко, І. К. 139

Л

Лавриненко, Н. 140
Лавров, В. В. 474
Лавров, Ю. 141, 371
Лазарев, Н. М. 408
Ландіна, А. В. 574
Латиш, Ю. В. 142, 143
Лаціс, М. П. 330
Левченко, О. Г. 382
Левчук, О. М. 417
Левчук, Т. П. 144
Лизун, С. О. 597
Липницький, В. А. 577
Лисенко, В. 575
Лисенко, О. 145
Лисенко, Ю. 575
Лисиченко, Г. В. 383
Листопадний, В. 55
Литвиненко, О. В. 233
Литвяков, Ф. И. 146

Лінкевич, Н. 441
Літвицька, Л. 199
Літвішко, Л. В. 276
Логановський, К. М. 384
Логущ, Ю. І. 320
Лошкарьова, Н. П. 560
Лубкович, Н. З. 485
Лукіяничук, В. Ф. 147
Луцька, М. П. 469
Лябах, М. І. 300
Ляховська, Н. О. 455

М

Макеев, С. 150
Маковська, Н. В. 151
Малиновський, А. С. 385, 386
Малиновський, Б. М. 152
Маличкович, О. Б. 576
Мальшко, Н. 270
Малюга, Л. Ю. 153, 154
Мандрик, І. (136)
Манюк, В. (482), (591)
Маралина, Г. П. 60
Марек, Р. А. 177
Марплз, Д. Р. 155
Мартинович, Ю. 495, 553
Мартинюк, І. 225
Маслов, Є. П. 382
Махно, О. В. 156, 157
Маховський, О. 387
Махонін, В. 198
Медведев, Г. У. 159, 160

Мельник, Л. 595
Мельниченко, С. Г. 467, 486
Миколіук, В. М. 306
Михайлов, В. І. 560
Михальова, О. М. 163
Мирошниченко, А. Ю. 489–491
Міміндусова, Г. І. 399
Мірошниченко, М. 164
Міхаліцина, К. 166, 167
Міщенко, М. Д. 168
Мозоль, В. В. 170
Мойсієнко, І. І. 496, 505, 604
Моргун, В. В. 389, 390
Моргун, Н. 171
Морева, Т. 172
Морі, Є. 61
Москвичов, С. Г. 208
Мриглод, О. І. 173
Мудрак, О. В. 474
Мудрак, Г. В. 474
Мусіна, З. Х. 296, 297

Н

Надточій, П. П. 363
Наумовська, О. І. 466
Неживий, О. 128
Нетребко, В. (137)
Никитенко, В. С. 100
Нікітенко, П. 199
Ніколіна, І. І. 177
Ніконенко, В. 392
Новицький, Д. 501

Новіков, В. Д. 293, 294

Норенко, К. 484

Носовський (Носовский,
Nosovskyi), А. В. 178,
394, 447, 497

О

Обиход, Г. О. 598

Ободовський, І. А. 180, 181

Овчинніков, О. 473

Одинец, М. С. 185

Озерова, Ю. 404

Омелянчук, І. 186

Омельченко, А. А. 598

Омельянець, М. І. 161, 356, 418

Орлов, О. О. 362

П

Павлій, І. 537

Павлюк, С. 288

Пазухин, Э. М. 414

Пандази, Л. И. 115

Паніна, Н. (Panina, N.) 189, 448

Панко, В. Г. 426

Панченко, П. П. 125

Панченко, С. 604

Папакін, Г. В. 190

Парахненко, В. Г. 455

Паренюк, О. 395

Пархоменко, В. 604

Пархоменко, Ю. В. 191

Пасховер, О. 396

Патон, Б. 288

Пахльовська, О. 128

Пацюк, Ф. Н. 417

Пашутинський, Є. К. 338

Перга, Т. Ю. 192, 499

Перепелятніков
(Перепелятников), Г. П. 366, 397

Перепелятнікова
(Перепелятникова), Л. В. 371,
397, 408

Перцьовий, І. В. 420

Пилипенко, В. Є. 398, 399

Писанець, С. 193

Піддубний, В. А. 194

Пінчук, Г. С. 195

Плахута, В. 197

Плехов, О. І. 367

Плохій, С. М. 198, 504

Поворознюк, М. 122

Покутний, П. Г. 300

Поліщук, О. Б. 307

Поліщук, С. В. 602

Полховський, Ю. М. 182

Попович, В. 202, 203

Потіха, О. Б. 485

Поярков, В. О. 41

Правик, В. П. (56), (170)

Прадхананг, Ю. Б. 101

Привалов, Ю. О. 214

Прилипка (Приліпка), В. А. 205,
206, 404

Примаченко, М. (106)

- Пристер (Пристер), Б. С. 178, 406–409, 418
 Продан, К. М. 508
 Прокопчук, С. 401, 431
 Пустовіт, Т. П. 295
 Пьохов, В. М. 511
 Пьохова, С. В. 511
- Р**
- Радченко, О. О. 578
 Ралдугіна, Т. П. 209
 Рибак, М. О. 457
 Рибальська, А. 274
 Рикун, І. Е. 254
 Рисованный, Ю. В. 121
 Ржеутська, Л. 402
 Рогожин, О. 212
 Рогожкін, Б. 213
 Розпутній, О. І. 420
 Розуменко, О. 352
 Ротман, М. Я. 176
 Рудько, Г. І. 405, 581
 Рябокони, О. В. 80
- С**
- Савін, К. 346
 Садогурська, С. 539
 Сайто, М. 543
 Саєнко, Ю. І. 206, 214–216, 232, 341, 403, 421–423
 Сакада, М. О. 194
 Салюк, Ю. 424
 Самко, Я. 580
 Самойленко, Ю. І. 10
 Сафонов, Ю. В. 44
 Сафонова, М. 564
 Сверстюк, А. С. 518
 Сверстюк, С. А. 518
 Сверчков, С. Ф. 374
 Свеженцева, І. 541
 Селіхов, М. 82
 Семашко, П. В. 376
 Семененко, Б. А. 217
 Семенюк, Т. 583
 Семикопов, В. 196
 Середа, С. 261
 Сердюк, А. М. 506
 Сидоров, В. 218
 Силка, В. М. 219
 Симчич, М. М. 220
 Сировець, С. Ю. 595
 Сіньова, Л. М. 153
 Сірук, К. 309
 Скалецький, Ю. М. 233, 425, 506
 Склярів, В. Ф. 222
 Скоробогатов, В. М. 505
 Скуратівський, В. 223
 Слобожаніна, Н. 324
 Смолій, А. 283
 Смолій, В. А. 40, 291, 316, 550
 Смольницька, М. 224
 Соболева, Н. 225, 226, 584
 Соботович, Є. В. 260
 Сокил, В. Ф. 330

Соловцова, Н. 227
Солодько, Павло 246
Сонник, Є. Г. 265
Сорока, М. М. 44, 301
Сорокін, М. М. (Сорокин, Н. М.)
228–230
Сплодитель, А. О. 488, 505
Спрягайло, О. 604
Стадник, О. І. 558
Стародубцева, В. 585
Стасюк, А. 478
Стегній, О. Г. 236, 237, 427, 428,
520–522, 586–589
Стегній, Д. Г. 297
Степанець, К. 239
Стерін, О. Л. 8
Стеценко, М. 270
Стецюк, В. В. 405
Стоєцький, В. 238
Стратонова, Н. 309
Стрельник, В. В. 534
Стрельцова, С. 540
Стрижак, В. І. 41
Строкаль, В. П. 466
Стружко, Е. П. 115
Сушко, В. О. 251, 433
Сущенко, М. 239

Т

Табачний, Л. Я. 601
Тараканов, М. 240
Тараканов, С. (450)

Таран, В. 241
Тараненко, С. М. 523
Тарануха, В. 227
Таранюк-Русанівський, К. 296,
297
Тарапон, А. Г. 242
Таращук, П. 12
Тарнавський, Є. 198
Твердохліб, Д. 304
Телятников, Л. П. (170)
Терешкова, З. 73
Тимочко, Т. В. 443
Тинка, Б. 244
Титаренко, О. М. 116
Тихий, В. О. 249
Тихонович, В. О. 93, 225
Тимофєєва, Л. Ю. 593
Товстоган, А. 183
Тогобицький, І. 250
Токаревський, В. 430, 431
Толкач, О. П. 410
Толочко, П. П. 313
Трецанін, Д. 179
Тронько, М. Д. 251, 433
Трофімова, Ю. 462
Трохим, С. 252
Трубников, В. Н. 115

У

Український, В. В. 460
Ущенко, О. 435
ліганець, С. І. 595

Ф

Файдова, А. М. 256
Файзулін, Я. 255, 311
Фастовець, Г. І. 187
Федоришина, Л. І. 596
Фінберг, О. 188
Франчук, Н. Б. 275
Фурса, С. 257

Х

Харченко, М. 513
Харченко, С. О. 474
Хвесик, М. А. 598
Хижняк, Б. Б. 58
Хлобистов, Є. (492)
Хмара, Д. 599
Ходемчук, В. І. (513)
Ходимчук, Н. Р. (513)
Ходосовцев, О. Є. 496
Ходорівська, Н. В. 258, 259, 341, 436, 600
Холоша, В. І. 260, 359, 401, 601
Хоменко, І. М. 602
Хомин, Д. Р. 508
Хондак, І. 454

Ц

Цветкова, М. 543
Цушко, І. 437

Ч

Чайка, Т. В. 320
Чаплинський, Ю. 165
Чачко, С. 441
Чепурко, Г. І. 264
Черниш, О. 517
Черніговець, М. В. 266
Черніговець, Н. М. 266
Чернявська-Набока, І. 245
Чурилова, Т. М. 534
Чучман, Х. Ю. 318

Ш

Шаванова, К. 395
Шандро, В. 310
Шаповал, В. 604
Шевченко, В. 298
Шевчук, В. В. 511
Шевчук, Т. А. 535
Шемшученко, Ю. С. 536
Шепель, О. 605
Шестопалова, Л. 444
Шигера, Ю. М. 414
Шигера, В. Ю. 414
Шидловська, Т. А. 445
Шкляр, В. М. 58
Шкода, В. Г. 267, 272, 277
Шматко, Л. Л. 320
Шпак, А. П. 293, 294
Шпаковатий, М. І. 58
Штейнберг, Н. А. 569
Шухардт, Е. 321

Щ

Щербак, С. Д. 101, 365
Щербак, Ю. М. 322
Щигельська, Г. О. 323, 538
Щипцов, О. А. 442

Ю

Юкико, Миягоши 343
Юсов, С. Л. 210, 231

Я

Якимчук, Р. А. 389, 390
Яковлева, Я. О. 328
Якушев, І. (137)
Янко, Н. М. 376
Янковський, О. 592
Ярошенко, І. С. 329
Ярошенко, О. М. 204
Ястремський, М. М. 330
Яценко, В. 10
Яценко, Л. Д. 233, 425
Яцюк, О. Р. 371

Aliieva, O. 332
Bell Mike 302
Bromet, E. J. 448
Brynzanska, O. 546
Carlson, G. 448
Churilov, N. 449
Garger, E. 447
Gluzman, S. 448
Goldgaber, D. 448
Klyuch, A. 335

Litcher, L. 448
Mazur, O. 606
Meier-Dallach, H. P. 449
Nihreieva, O. 547
Squires, N. 448
Steinkellner, M. 334
Talerko, M. 447
Tsybalyuk, D. 548
Vasylkevych, V. 545
Zaiika, A. 332

Науково-бібліографічне видання

Суспільний вимір техногенних катастроф

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК

упорядниця

Стегній Дарія Георгіївна

науковий консультант,

автор вступної статті

Бажан Олег Григорович

керівниця проєкту,

наукова редакторка

Волошінська Ніна Олександрівна

верстальниця

Покропивна Аліна Юріївна

відповідальний за випуск

Боровський Тарас Миколайович

Використано гарнітури

Proxima Nova, Noto Serif,

Sofia Pro та Cyntho Next

відповідно до умов

офіційних ліцензій

Adobe Fonts та Rentafont

Формат

60x84/16

